

Den store rovviltkrigen

En undersøkelse av *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt*
(1845)

HIS-3900

Karl Martin Richardsen

Mastergradsoppgave i historie
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Våren 2012

Forord

Denne masteroppgaven er et bidrag til dagens rovviltdebatt. Formålet er å gi et historisk- og idéhistorisk perspektiv på enkelte av dagens utfordringer. Fremstillingen belyser aspekter som etter min mening er viktige, og som har vært underkommunisert til nå i debatten. Takk til veileder Einar-Arne Drivenes for gode råd.

INTRODUKSJON

Innledning og problemstilling	7-8
Kilder og litteratur	8-11
Teori og metode	11-13

DEL I. UTKIKKSPUNKT OG KONTRAST

Kapittel 1. Natursyn i dag	17
Miljøvern, Darwin og det biologiske mangfoldet	17-19
Myndighetene, statskirken og naturen	19-20
Miljøetikk, Naturmangfoldloven og skuddpremier i dag	21-22
Sammendrag kapittel 1	22
Kapittel 2. Rovvilt i dag	23
Rovviltproblematikk	23-24
Rovvilt og folkeflertallet	24-25
Rovviltforliket 2011	25-26
Sammendrag kapittel 2	26-27

DEL II. ROVVILTKRIGENS BAKGRUNN OG BEGRUNNELSER

Kapittel 3. Folk, husdyr, rovdyr og matvilt, samt de gjeldende jaktlovene i 1845	31
Folkevekst og økning i husdyrholdet	31-32
Rovviltbestanden på 1800-tallet, fyll og svindel	32-35
De gjeldende jaktlovene i 1845	35-36
Elg- og hjortebestanden	36-37
Sammendrag kapittel 3	37
Kapittel 4. Rasch og hans begrunnelser	39
Halvor Heyerdahl Rasch	39-40
«Den fordærlige Jagtfrihed»	40-41
«Rovdyrenes Ødelæggelse»	41
«En krigersk Befolkning i Fredens Dage»	42-43
«Statsoeconomien»	43-45
Sammendrag kapittel 4	45
Kapittel 5. Rasch, naturen og rovviltet	47
Rovvilt og matvilt. Fagkunnskap 1845 og i dag	47-51

«det dem givne Herredømme» og rovviltets formål.....	51
«De Skabninger der ere dens Gjendstand»	51-56
Nyanser i bildet. En vending i Raschs tekst	56-57
Beverens fredning	57-59
Sammendrag kapittel 5	59
Kapittel 6. Stortingets saksbehandling	61
Odelstinget 13,14 og 17. Juni	61-64
Lagtinget 26-28. juni	64-64
Sanksjonering	65
Sammendrag kapittel 6	65-66
DEL III. IDÉHISTORISK BAKGRUNN	
Kapittel 7. Herredømmeholdningen og den teleologiske naturoppfatningen. <i>Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt i et idéhistorisk perspektiv</i>	69
To bibelske natursyn	69-72
Contemptus mundi vs theologia naturalis	73-75
Den nye tid og naturen	75-76
Opplysningstid. Det heliosentriske solsystemet og verdensmaskinen	76-77
Descartes og dyrene	77-78
Linné, Rasch og naturens formålsrettethet	78-80
De norske «romantikerne», naturen og rovviltet.....	80-84
Sammendrag kapittel 7	84-85
DEL IV. LOVENS VIRKNINGER OG KONSEKVENSER	
Kapittel 8. Rovviltet, gjeterne og sauene	89
Den store rovviltkrigen og rødlista	89-92
Gjeterne og sauene	92-93
Tradisjon og barnearbeid	93-94
Gamle- og nye norske sauer	94-97
Sammendrag kapittel 8	97-98
Konklusjon	99-102
Etterord.....	103
Litteratur	
Lovkilder, regjeringsvedtak og stortingsforhandlinger	

Innledning og problemstilling

I 1845 vedtok Stortinget en ny jaktlov. Loven hadde to hovedpunkter. Det ene var fastsettelsen av årlige fredingstider for det vanligste matviltet, samt at beveren skulle fredes i 10 år. Det andre var innføringen av en skuddpremieordning, hvor målet var at bjørn, ulv, gaupe, jerv, havørn, kongeørn, hønsenhauk og hubro skulle utryddes fra den norske naturen. Vedtaket, som fikk navnet *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af andet Vildt*, satte i gang det som har blitt kalt «den store rovviltkrigen» i Norge, en kamp mot «unyttige» og «skadelige» dyr som ikke ble avviklet før langt ut på 1900-tallet.¹ I stortingets protokoller er det ikke registrert én eneste motforestilling, av moralsk, prinsipiell eller faglig art, mot forslaget om å utrydde disse artene. Alle stortingsmennene syntes i 1845 å være enige om at dette var skadedyr som måtte vekk. I dag er det norske artsmangfoldet – inkludert de nevnte rovviltartene – beskyttet av både nasjonalt lovverk og internasjonale avtaler. Til tross for at flere av disse artene påfører husdyrnæringen betydelige tap hvert år, er det strengt ulovlig å felle dem om ikke spesiell tillatelse er gitt.

Denne oppgaven omhandler *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af andet Vildt* fra 1845, og er en fremstilling av denne lovens bakgrunn, begrunnelser og konsekvenser. Hovedformålet er å belyse den bakenforliggende tankegangen/ideologien, som medførte at det å sette i gang en utryddingskampanje mot åtte hjemmehørende dyrearter, ikke ble sett på som verken moralsk eller faglig betenkelig, men derimot som noe helt rasjonelt og selvfølgelig. Dette idéhistoriske aspektet er det hovedsakelige og den «røde tråden» i fremstillingen. Men, også mer «håndfaste», realhistoriske, faktorer og årsaksforklaringer har en sentral plass, spesielt når det gjelder lovens bakgrunn og konsekvenser/virkninger. Endringsprosessene i jordbruket på 1800-tallet, ofte omtalt som «det store hamskiftet», er blitt viet relativt mye oppmerksomhet i norsk historieskriving. Utryddelseskampanjen mot rovviltet, og dens rolle i disse omveltningene, har derimot i stor grad blitt oversett og utelatt. Det skal her argumenteres for at jaktloven fra 1845 og den påfølgende rovviltkrigen, var en viktig del av - og i visse tilfeller en nødvendig forutsetning for - flere av endringene som fant sted i husdyrnæringen i siste del av 1800-tallet.

Oppgaven har en komparativ vinkling. Det som oppfattes som grunntrekk ved *dagens* rådende natursyn i Norge, blir beskrevet og kontrastert med natursynet som lå til grunn for

¹ Navnet ”den store rovviltkrigen” har blitt hentet fra Steen, Johan B.(1989) *Ryper, rypeliv og rypejakt*.

naturforvaltningen på midten av 1800-tallet. Dette har blitt gjort for å bedre få frem det unike ved hver epokes natursyn, men også for å eksplisere og klargjøre eget utgangspunkt, som historisk situert fortolker.

Kilder og litteratur

Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af andet Vildt er et lite omtalt kapittel i norsk historieskriving. I standardverker om 1800-tallet, som *Det gamle samfunn* av Sverre Steen (1957) og *Norsk historie 1814–1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn*, av Tore Pryser (1999), er den for eksempel ikke nevnt med et ord. Det har kun lyktes å finne to oversiktsverker fra perioden hvor loven blir omtalt.

I *Norsk landbrukshistorie. Kontinuitet og modernitet*, av Brynjulv Gjerdåker (2002) nevnes loven kort. Gjerdåker skriver en del om gjeting og det han kaller «rovdyrplaga» på 1800-tallet. Han nevner noen ulike grunner til at gjetingen var nødvendig og at rovdyr var den største trusselen mot husdyrholdet på denne tiden. «I større breidd» skriver han, «var følgjene av rovdyrplaga vesentlege både driftsøkonomisk og for den mentale helsa til dei mange som kjende trugsmålet dagleg».² Det han skriver om selve jaktloven, og virkningene av den, er:

Rovdyrplaga gjekk inn i slutfasen frå 1845. Då kom ei lov om utrydding av rovdyr, og lovgjevarane tok sikte på å nå målet ved premiering. For kvart dyr av alle dei fire større rovdyrslaga bjørn, ulv, gaupe og jerv var premien tre spesiedalar. Ved dei tider var bakladningsgeværa i ferd med å erstatte dei gamle munnladningsbørsene, og dei nye geværtypar med metallhylsepatroner effektiviserte jakta i åra frametter. Først i 1880-åra var det lite varg att i heile landet, med Finnmark som som det eine store unntaket. I 1884 vart det såleis meldt inn i alt 65 felte ulvar- seks dyr i sørnorske amt og 59 i Finnmark. Forutan i det nørdeste amtet var det no enno ved hundreårsskiftet att vargflokkar i Trøndelag, dei fleste aust i grensefjella.³

Gjerdåker understreker rovviltets destruktive påvirkning på befolkning og husdyr. Ulv og bjørn omtales i all hovedsak som en kilde til frykt og bekymring, men han skriver også at det var noen budeier som mente at de sto på god fot med bjørnen. De kalte den «godfar i skogen» og hevdet at den passet på kuene deres. Men han påpeker at de fleste hadde angst for bamsen.⁴

2 Gjerdåker, Brynjulv (2002) *Norges landbrukshistorie 1814–1920. Kontinuitet og modernitet*, s.74.

3 Gjerdåker s.74.

4 Gjerdåker s.71.

I *Norsk idéhistorie. Vitenskapens utfordringer 1850–1920*, av Bliksrud, Hestmark og Rasmussen (2002), blir loven og utryddingskampanjen kort omtalt. De skriver:

Det var på tide å rydde opp i norsk natur for å hindre tap av husdyr og storvilt. Fra 1845 til 1932 var det statlig skuddpremie på ulv, bjørn gaupe og jerv. (...) Rovpattedyrene ble nær fullstendig utryddet fra norsk natur. Samme skjebne fikk flere rovfuglarter. I kontrast til denne nedslaktningen sto Foreningen til Dyrenes Beskyttelse som ble opprettet i 1859 for å fremme «human» behandling av dyr, først og fremst i landbruket, hvor grov mishandling av dyr ikke var uvanlig.⁵

Bliksrud, Hestmark og Rasmussens omtale av loven er interessant og i hovedtrekk riktig, men den inneholder flere unøyaktigheter og feiloppfatninger. Skuddpremieordningen for *bjørn* ble riktignok avviklet i 1932, men for alle de andre artene så fortsatte den i mange tiår etter dette. Fremstillingen av *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse* som en motsetning til utryddelseskampanjen mot rovviltet, baserer seg på en misforståelse. Denne foreningen spilte tvert i mot en viktig rolle i kampen *mot* rovviltet. Dette blir nærmere utdypet i løpet av denne fremstillingen.

Her følger en beskrivelse av litteraturen som har vært mest sentral for denne undersøkelsen:

Filosof Espen Søybye har skrevet en utfyllende artikkel om jaktloven i et historisk perspektiv. I *Rovdyrstatistikk 1846–2004. Fra skuddpremier til fredning og irregulær avgang*, (2004), tar han for seg flere aspekter ved loven og utryddelseskampanjen. Søybye viser blant annet hvordan skuddpremieordningen medvirket til å gjøre den store økningen i antall husdyr på 1800-tallet mulig. Han skriver også at det ble oppdaget en omfattende svindel når det gjaldt utbetalingen av skuddpremier, samt om lovens rolle i avviklingen av den norske gjetertidstradisjonen. Søybyes artikkel har vært til stor hjelp i arbeidet med denne oppgaven.

Selv om Bredo Berntsens *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge* (1994) ikke omtaler *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Fredning af Andet Vildt* spesifikt, så har denne boken gitt kunnskap om relevante samfunnsforhold og oppfatninger i perioden loven ble vedtatt. Den har også bidratt med mer overgripende sammenhenger og perspektiver på naturvernets historie i Norge.

Svein Skavhaugs *Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltningen i Norge* (1996), har informert om endringer i viltforvaltningen, spesielt når det gjelder kronologi. Skavhaugs arbeid inneholder

5 Bliksrud, Hestmark og Rasmussen (2002), *Norsk idéhistorie. Vitenskapens utfordringer 1850–1920*, s.286.

enkeltheter og endringer i bestemmelsene, vedrørende rovvilt i Norge, fra de tidligste fellingsvederlagene for ulv og bjørn ble innført på 1700-tallet, til starten på «den store rovviltkrigen» i 1845 og dens avvikling på 1900-tallet.

Informasjon angående loven og utryddelseskampanjen har ellers i stor grad vært hentet fra andre fagfelter, først og fremst fra vilt- og annen naturforskning. Noe av den meste sentrale litteraturen har vært: (Steen, Johan B. (1989) *Ryper. Rypeliv og rypejakt*), (Schwartz, Swenson, Miller (2003) *Large Carnivores, Moose, and Humans: a changing Paradigm of Predator management in the 21st Century*, *Alces* Vol. 39: 41–63.), (Hohle, P. & Lykke, J. (1993) *Elg og elgjakt i Norge*, 2. utgave.), samt en nylig utgitt artikkel av Morten Kraabøl og Vegard Gundersen (2012), som tar for seg den etiske argumentasjonen for utryddelseskampanjen mot rovviltet, og spesielt hønsehauken, i Norge: (Gundersen, Vegard & Kraabøl, Morten (2012) *A review of historical management arguments for Northern Goshawk Accipiter gentilis proposed by Norwegian hunters, scientists and conservationists*, *Ornis Norvegica* (2012) 35: 1–15.)

Når det gjelder begrepet/kategorien natursyn, har spesielt (Hegge, Hjalmar (1993) *Mennesket og naturen, Naturforståelsen gjennom tidene – med særlig henblikk på vår tids miljøkrise.*), (Kolstad, Hans (2007) *Besinnelse. Naturfilosofiske essays*, Oslo.) og (Ariansen, Per (1992) *Miljøfilosofi. En innføring*) bidratt med klargjørende perspektiver og begreper.

Primærkildene har vært:

Lovforslaget: Rasch, Halvor Heyerdahl (1845) *Jagten i Norge, indeholdende en Skildring af dens nuværende Tilstand, samt Motiver og Forslag til Lovbestemmelser sigtende til at fremme dens hensigtsmæssige Udøvelse.*

Stortingsforhandlingene: *Kongeriket Norges ellefte ordentlige Stortings Protocoller og Indstillinger for Aaret 1845. Anden Deel indeholdende Forhandlingene i Maanedene Juni og Juli.* (1845).

Stortingsefterretningene: *Storthings-Efterretninger 1836-1854 udgivne efter offentlig Foranstaltning* (1893), 2 det Bind indeholdende *Forhandlingerne paa tiende ordentlige Storthing 1842 og ellefte ordentlige Storthing 1845.*

Lovteksten: Hentet fra *Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der*

vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, i tidsfølgende Orden og udtogsviis samlede og udgivne af Christian Bull. 11te Bind, indeholdende Aarene 1844, 1845 og 1846, med hosføiede Registre, Christiania (1847).

Teori og metode

Den følgende fremstillingen har ”to sider”. Jaktloven fra 1845 blir undersøkt og beskrevet både fra et *idéhistorisk*- og fra et *realhistorisk* perspektiv. Målet har vært å belyse loven fra ulike vinkler, og at de ulike perspektivene skal utfylle og overlappe hverandre. Med ”idéhistorisk” menes forholdet mellom de historiske aktørenes *oppfatninger, holdninger, og handlinger*. Med ”realhistorisk” menes de mer ”håndfaste” medvirkende faktorene, som bidrar til å forklare innføringen av loven, altså demografi, økonomi, teknologiske endringer osv.

Når det gjelder det idéhistoriske perspektivet så er det i all hovedsak vitenskapens og politikkenes, og dermed *embetsstandens*, natursyn som har blitt undersøkt og fremstilt. En slik ensidig «elitistisk» tilnærming har allikevel blitt oppfattet som naturlig, både med tanke på problemstillingen og oppgavens omfang. *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført i det som Jens Arup Seip kalte embetsmannsstatens gullalder. I denne epoken var det i stor grad representanter for embetsmannsstanden, en utdanningselite av prester, jurister og offiserer, som tok de politiske avgjørelsene i Norge. Selv om antallet stortingsrepresentanter fra andre stender var økende, så var de ledende vervene på stortinget, (formannsskap i komiteene og presidentskap) nesten utelukkende besatt av embetsmenn.⁶ «Vanlige» folks oppfatninger hadde ikke den samme påvirkningen på myndighetenes avgjørelser i 1845 som i dag, og har derfor ikke blitt undersøkt, selv om dette hadde vært et interessant tema i en annen sammenheng. I fremstillingen av *dagens* natursyn er det derimot *ikke* blitt skjelnet mellom myndighetenes og den øvrige befolkningens natursyn. Her har grensene blitt trukket mellom den vitenskapelige- og den kirkelige/kristne naturoppfatningen. Dette står i motsetning til situasjonen i 1845, hvor det religiøse- og det vitenskapelige i stor grad var overlappende størrelser. Man kan grovt og enkelt si, at den følgende fremstillingen av natursynet i de ulike epokene, har blitt formet av at skillet mellom befolkning og myndigheter er *lite* i dagens Norge, mens det mellom religion og vitenskap er *stort* - og at denne situasjonen var omvendt på midten av 1800-tallet.

I dag ville en statlig organisert utryddingskampanje mot åtte hjemmehørende dyrearter vært nærmest

⁶ Pryser (1999) s. 229–230.

utenkelig. For å undersøke og forklare hvorfor dette ikke var tilfellet i 1845 - men at det derimot da var en tilsynelatende total enighet på stortinget om at disse artene burde bli utryddet - har begrepet/kategorien *naturesyn* blitt brukt. Jens Schjerup Hansen (1989) definerer *naturesyn* som: de ideologiske forestillinger om mennesket og naturen, og det verdigrunnlag som en bestemt epoke oppfatter og fortolker naturen ut fra.⁷ *Naturesynet*, skriver han, bestemmer hvordan mennesket preger og bruker naturen. Det er også i stadig endring og har som andre ideologier sitt eget liv. «Det oppstår, udbredes, får en dominerende position, trænges tilbake og forsvinder til sidst til fordel for et nyt *naturesyn*.»⁸ En epokes *naturesyn*/naturoppfatning oppfattes som *styrende* for menneskenes praksis i (eller «ovenfor») naturen, og det er noe som stadig endrer seg. *Naturesyn* (også kalt naturoppfattelse og naturforståelse) blir i denne oppgavens sammenheng forstått som en kulturs- eller epokes grunnleggende oppfatninger av hva naturen og mennesket, og forholdet mellom dem, dypest sett er. *Naturesyn* er dermed også menneskesyn. Et grunnleggende teoretisk utgangspunkt er, at vår naturforståelse har en bestemmende innflytelse på våre *holdninger* ovenfor naturen, og at våre holdninger igjen er styrende for våre *handlinger* ovenfor den. Det er snakk om forholdet mellom «liv og lære». Et samfunns- eller en epokes «lære» (eksisterende kunnskap/holdninger) vil ha en innvirkning på dets «liv» (praksis/handlinger). For filosof Hans Kolstad (2007) er dette forholdet helt innlysende. Naturoppfatningen, skriver han, «har og får sin avgjørende betydning ut fra den enkle kjensgjerning at måten som man oppfatter naturen på, også bestemmer hvorledes den blir behandlet.»⁹ Det idéhistoriske aspektet ved denne undersøkelsen, kan dermed sies å gå ut på å forsøke å forstå/forklare myndighetene på 1800-tallets «liv»/handlinger (innføringen av jaktloven i 1845) ved å forsøke å forstå/forklare deres «lære»/oppfatninger (*naturesynet*).

I undersøkelsen av de realhistoriske faktorene i fremstillingen, har metoden vært tekstanalyse og en ordinær kildekritisk tilnærming. Hovedfokuset i fremstillingen kan sies å være på *naturesyn* og holdninger, men realhistoriske årsaksforklaringer har blitt brukt der dette har blitt ansett som hensiktsmessig.

Selv om denne oppgaven ikke har vært en komparativ studie, i tradisjonell forstand, har fremgangsmetoden klare likhetstrekk med det Scocpol & Somers (1980) kaller *komparasjon som kontrastering av kontekster*, og kan anses som en modifisert versjon av denne metoden.¹⁰ Som en

7 Schjerup Hansen, Jens (1989) *Naturesyn og planlægning, SBI-byplanlægning 58*, Statens byggeforskningsinstitut, Hvidovre, s.9.

8 Ibid s. 12

9 Kolstad, Hans (2007) *Besinnelse*. Oslo, s. 8.

10 Scocpol, Theda & Somers, Margaret (1980) «The uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry» i *Comparative Studies inn Society and History*, vol. 22.

kontrast til hovedundersøkelsesobjektet, nemlig natursynet som lå til grunn for innføringen av jaktloven i 1845, og den påfølgende rovviltutryddelsen, har grunntrekk ved det som oppfattes som *dagens* natursyn og rovviltsituasjon blitt skissert i første del av fremstillingen. Formålet med dette har på den ene siden vært å klarere få fram *det unike*, først og fremst ved natursynet i vitenskap og politikk i 1845, men også ved *dagens* rådende natursyn. På den andre siden har fremstillingen av dagens naturoppfatning blitt gjort, for å eksplisere eget utgangspunkt som historisk situert fortolker. En fortidig epokes natursyn, er et undersøkelsesobjekt som det ansees som svært vanskelig å forholde seg fullstendig objektiv til som historiker. Det man i en slik sammenheng ønsker å forstå - samt fremstillingen av det man eventuelt har forstått - vil uunngåelig måtte bli påvirket av fortolkerens egne oppfatninger. Både de fortidige aktørene, hvis tankeverden man ønsker å forstå, og historikeren selv, har vært/er historisk situerte og påvirket av kreftene i sin samtid. Å være seg dette bevisst, og åpen om det, ansees som en forutsetning for en vitenskapelig redelig fremstilling. Om dette forholdet skriver Gadamer (1953): «Å nedkjempe illusjonen om en sannhet som er løst fra den erkjennendes ståsted, må her selv gjelde som «vitenskapelig»».¹¹ Det som oppfattes som dagens rådende natursyn - og som også er oppfatninger som undertegnede i stor grad deler – har derfor blitt forsøkt tydelig definert i begynnelsen av teksten.

¹¹ Gadamer, Hans-Georg (1953) «Sannhet i humanvitenskapene», fra *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*, oversatt av Jordheim, Helge (2003).

DEL I. UTKIKKSPUNKT OG KONTRAST

Kapittel 1. Natursyn i dag

En statlig organisert utryddingskampanje mot en rekke hjemmehørende dyrearter, i dagens Norge, ville vært nærmest utenkelig. Først og fremst fordi dette hadde vært helt uforenlig med det rådende natursynet. I det følgende skal noen generelle grunntrekk ved to ulike natursyn/naturoppfatninger, som begge har en styrende og avgrensende funksjon på naturforvaltningen i dagens Norge, beskrives: 1) Dagens biologisk- vitenskapelige naturoppfatning og 2) dagens kirkelige naturoppfatning.¹² Selv om disse to natursynene er forskjellige, så forfekter de i stor grad den samme normative oppfatningen om hvordan menneskets *praksis* ovenfor naturen bør være. Mennesket/samfunnet bør, i følge begge natursynene, oppføre seg på en måte som ikke skader planeten/skaperverket og artsmangfoldet.

Miljøvern, Darwin og det biologiske mangfoldet

Dagens Norge er både svært rikt, politisk stabilt og på flere måter det man kan kalle vellykket. Dette nyter dagens nordmenn godt av. Mye har blitt bedre enn hva det var. På den andre siden er det også utbredt kunnskap i dag om at aspekter ved vår måte å leve på, og ved veien fram til denne, har skapt og skaper store miljøproblemer. Dette gjelder ikke bare Norge. Dagens naturødeleggelse er globale, og det er også kunnskapen om dem. Denne kunnskapen om industrisamfunnenes naturødeleggende sider har ført til framveksten av de moderne miljøbevegelsene. Å stanse ødeleggelsene av jordas artsmangfold og geofysiske systemer blir av mange sett på som den største utfordringen i vår tid.¹³

Samtidig som miljøproblemene har tårnet seg opp har også kunnskapen om naturen og jordas liv og sammenhenger økt dramatisk. Biologer og andre naturforskere har i dag en helt annen kunnskap enn sine kollegaer fra midten av 1800-tallet. Spesielt når det gjelder *sammenhengene* i naturen, både i de enkelte økosystemer og i livet på planeten som helhet. Menneskets rolle i dette mangfoldet oppfattes også på en helt annen måte enn før. Darwins evolusjonslære danner i dag selve grunnfjellet i biologien. Darwins teori ble lansert i 1859 med boken *On the Origin of Species*, og medførte en

12 Med "dagens kirkelige natursyn" menes den norske kirkes-/statskirkenes natursyn.

13 Det har vært fem store masseutryddelsesperioder i planetens historie. Den siste, og mest kjente, skjedde for rundt 65 millioner år siden. Da ble de siste dinosaurer, samt en rekke andre livsformer, utryddet. De fleste geologer mener årsaken var at jorda da kolliderte med en meteoritt, muligens en rekke meteoritter. Enkelte mener derimot at det var et enormt vulkanutbrudd - det som skapte de såkalte Deccan Traps i India - som forårsaket denne masseutryddelsen. Dagens massive, menneskeskapt, ødeleggelse av planetens artsmangfold, regnes uansett som den sjette store utryddelsesperioden i jordas historie, «The Sixth Extinction». Allerede i 1993 estimerte Harvard-biologen E. O. Wilson at det utryddes omtrent 30.000 arter hvert år på jorda. Flere av dagens biologer frykter at tallet er enda høyere. (Kilde: American Institute of Biological Sciences (2012) *The Sixth Extinction*, <http://www.actionbioscience.org/newfrontiers/eldredge2.html> (16.05.2012))

drastisk endring i selvforståelsen til mennesker tilknyttet den europeiske vitenskapelige tradisjonen. Det hadde lenge vært en utbredt oppfatning, både i vitenskapen og ellers i samfunnet, om at mennesket hadde en helt spesiell særstilling, og verdi, i skaperverket. Mennesket ble sett på som noe helt annerledes, som noe vesensforskjellig og opphøyet i forhold til den øvrige naturen. Denne oppfatningen fikk et kraftig skudd for baugen med utbredelsen av Darwins teori. I forordet til boken *Darwin. Verden ble aldri den samme* (2008), skriver Hessen, Lie og Stenseth:

Et paradigmeskifte i vitenskapen betegner overgangen til en ny virkelighetsforståelse. Paradigmeskifter er sjeldne, i vitenskapen som ellers. Det er allikevel ingen tvil om at 1859 representerer året for et av de store paradigmeskifter. Dette året publiserte Charles Darwin sin bok *Artenes opprinnelse* (*On the Origin of Species*), og vi må kunne si at verden aldri ble helt den samme. Etter dette ble mennesket uomtvistelig en del av naturen, og naturen selv måtte sees som et resultat av en gradvis utvikling der tapere og vinnere ble kåret av de utvelgelsesprinsipper som Darwin beskrev. Det er ingen overdrivelse å si at dette også innebar en erkjennelsesmessig revolusjon. «Lys vil bli kastet over menneskets opprinnelse og historie,» antyder Darwin selv mot slutten av sin bok i 1859. Det var forsiktig uttrykt. Etter 1859 måtte mennesket sees i et helt nytt lys.¹⁴

Darwins teori har i ettertid blitt grundig underbygget og videreutviklet. I *vitenskapelig* sammenheng er det i dag ytterst få som er uenige i det grunnleggende i utviklingslæren. Man kan si at vi i dag *vet* at mennesket er en del av naturen, og at vi har utviklet oss sammen med, og i sammenheng med, alt annet liv på jorda.

I utviklingslæren er *variasjon* et sentralt begrep. Innenfor hver art er det en viss form for variasjon, altså større eller mindre ulikheter mellom individer. Disse ulikhetene har oppstått tilfeldig ved mutasjon, og de er ytterst viktige. Årsaken til det er at evolusjonen skjer som følge av at endringer oppstår i en arts miljø. De individene som på grunn en eller annen tilfeldig variasjon viser seg å være best tilpasset disse endringene, får i større grad enn andre, eller i motsetning til andre, videreføre sine gener. Dette gjør at disse individenes særtrekk og egenskaper blir de dominerende i neste generasjon. Slik endres arter over tid. Stor intern variasjon vil derfor også føre til at en art har større sjanse til å overleve endringer i miljøet.

Naturforskere vet i dag at både det organiske og det ikke-organiske på planeten, fungerer sammen i svært komplekse systemer. Disse systemene er så mangesidige og sammensatte at man bare forstår brøkdeler av dem. En enkel liten «komponent» i et økosystem, f.eks. en art, et stoff etc., kan for eksempel ha en svært viktig, uforutsett, rolle i den større sammenhengen. Variasjon er helt

14 Hessen, Lie og Stenseth (2008) *Darwin. Verden ble aldri den samme*, s. 7.

essensielt, ikke bare innenfor den enkelte art, men også i økosystemet som helhet. Dette er en viktig grunn til at begrepet *biologisk mangfold*, og verdien som knyttes til det, har blitt grunnleggende i dagens vitenskapelige naturoppfatning. «Biologisk mangfold», eller «biodiversity» på engelsk, er et relativt nytt ord. Det ble trolig først brukt, som en sammentrekning av «biological diversity» i 1985, og deretter raskt popularisert.¹⁵ Det kan defineres på mange måter, men FN gjør det slik: «Biodiversity is the variety of life on Earth, it includes all organisms, species, and populations; the genetic variation among these; and their complex assemblages of communities and ecosystems.»¹⁶ For å få oppmerksomhet rundt begrepet, og for å understreke viktigheten av det, erklærte FN år 2010 for å være det internasjonale året for biologisk mangfold.

Den norske stat har ratifisert flere internasjonale avtaler som forplikter til bevaring av jordas livsformer.¹⁷ *Konvensjonen om biologisk mangfold* (CBD) ble ratifisert i 1993, *Bernkonvensjonen* i 1986, og *Washingtonkonvensjonen* (CITES) i 1976.¹⁸ Når det spesifikt gjelder rovvilt i Norge, så er Bernkonvensjonen den mest sentrale av de nevnte avtalene. Den inneholder blant annet krav til bevaring av artene gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn. Konvensjonen angir også hvilke minsteforpliktelser Norge har i arbeidet med å ta vare på disse artene.¹⁹

Myndighetene, kirken og naturen

I innledningen til stortingsmelding nr. 42 (2000–2001) kommer grunnleggende trekk ved det som kan kalles dagens rådende biologisk-vitenskapelige natursyn, samt verdien som i knyttes til det biologiske mangfoldet i dette, klart til syne:

Mennesket er en del av jordas mangfold av liv. Jordas livsmangfold er grunnlaget for menneskets eksistens, verdiskaping, livskvalitet og velferd. Mangfoldet er utviklet over lang tid gjennom naturlig utvikling. Denne dynamiske prosessen innebærer at noen arter forsvinner og nye kommer til. En mindre del av det naturlige artsmangfoldet er domestisert, men denne delen er til gjengjeld avgjørende for verdens matvareproduksjon. Befolkningsvekst, vårt økende forbruk og en stadig akselererende teknologisk utvikling har ført til tap av biologisk mangfold som er mange ganger større enn det naturlige. I Norge regner vi med at minst 130 plante- og dyrearter har forsvunnet de siste 150 årene. FN påpeker at det globale tapet av biologisk mangfold er

15 United Nations Environment Programme (2011) http://www.unep.org/iyb/about_iyb.asp#biodiv (16.05.12)

16 Ibid

17 Å undertegne en konvensjon innebærer en forpliktelse til ikke å handle i strid med konvensjonens formål, og betyr at man tar sikte på å ratifisere på et senere tidspunkt. Ratifisering betyr at man påtar seg en folkerettslig forpliktelse til å etterleve konvensjonens bestemmelser

18 Regjeringen.no (2012) Internasjonale konvensjoner og organisasjoner, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelse/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768> (16.05.2012)

urovekkende og så omfattende at det etter hvert vil kunne undergrave grunnlaget for en bærekraftig utvikling, jf. «Global Biodiversity Assessment», UNEP 1995. Det er derfor nødvendig å gjennomføre tiltak. (...)

Biologisk mangfold er livets egen forsikring. Innen hver art finnes en genetisk variasjon som gjør arten tilpasningsdyktig overfor påkjenninger eller nye ytre vilkår, f.eks. forurensninger eller klimaendringer.

Den genetiske variasjonen er derfor en forsikring for artene, slik at de kan bestå over tid og under varierende miljøforhold. På samme måte er mangfoldet av arter vesentlig for at de naturlige økosystemene skal kunne fungere og bestå over tid. Variasjonen av økosystemer er en forsikring for en framtidig bærekraftig utvikling for menneskene.²⁰

Også den norske kirken er i dag opptatt av å ta vare på naturen. Kirken har de siste år aktivt engasjert seg i miljøsaken, blant annet ved å kreve fem års pause fra norsk oljeboring i 2009. I motsetning til i tidligere tider, er det i dag det som har blitt kalt den *kristne forvaltertanken* som ligger til grunn for kirkens syn på naturen.²¹ I en formell uttalelse, i forbindelse med arbeidet til Fns klimapanel i 2007, kommer både synet på mennesket som forvalter av skaperverket, samt en dyp bekymring over dagens miljøkrise til syne. I uttalelsen står det blant annet:

- Vi vet at skaperverket, vår felles, skjønne jord, er såret og i ubalanse. Vi vet at vi bærer ansvar for dette. Vi vet at dersom vi ikke gjør noe med våre utslipp av klimagasser og annen forurensning, blir dette verre for oss alle og for våre etterkommere. Vi vet at mye av det som skjer, først rammer dem som har det vanskelig fra før. Vi vet at dersom vi nå tar store tak, både som enkeltmennesker og som fellesskap, kan det nytte. Politiske ledere, i Norge og internasjonalt, må nå våge å ta de riktige og kanskje upopulære grep på vegne av oss alle.

Nå er det tid for å be og arbeide. Vi vil oppfordre alle troens mennesker til å be for vår sårede jord.

- La oss takke Gud for skaperverket, Guds gave og vårt livsgrunnlag.
- La oss be om at jorden fortsatt kan bære oss og våre etterkommere.
- La oss be om at vi hver for oss og sammen har vilje og evne til å gjøre det vi kan for å snu utviklingen.
- La oss be for våre politikere og for næringslivet, om klarsyn og mot til å gjøre det som nå må gjøres.²²

Den norske kirken begrunner sitt miljøengasjement ut ifra den kristne forvaltertanken. Mennesket har i følge denne et ansvar ovenfor Gud for å bevare og beskytte skaperverket.

19 Rovviltportalen.no (2012) Regelverket <http://www.rovviltportalen.no/content/1531/Regelverket> (16.05.12)

20 Stortingsmelding nr. 42 (2000–2001)

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/20002001/stmeld-nr-42-2000-2001-/2.html?id=325151> (16.05.12)

21 *Den kristne forvaltertanken*, samt det som kan kalles dens teologiske motsetning - *den kristne herredømmeholdningen*, blir nærmere beskrevet i kapittel 7.

22 Felles uttalelse fra preses for Bispemøtet, biskop Olav Skjevesland og generalsekretær Olav Fykse Tveit i Mellomkirkelig råd for Den norske kirke (2007). <http://kirken.no/?event=doLink&famID=6895> (16.05.12)

Miljøetik, Naturmangfoldloven og skuddpremier i dag

I miljøetikken i dag skilles det hovedsakelig mellom to grunnleggende måter å begrunne miljøvern på. Det dreier seg på den ene siden om *antroposentrisme*, hvor det hevdes at bare mennesker er bærere av iboende verdi, og *ikke-antroposentrisme*, hvor det hevdes at også ikke-mennesker er bærere av direkte moralsk verdi.²³ «Vi må ta vare på hubroen! - fordi den har en viktig instrumentell rolle i økosystemet, og hvis den blir borte kan dette få diverse negative ringvirkninger i matviltbestandene, i siste instans vil derfor dens forsvinning gjøre at menneskene bli skadelidende!» er altså en antroposentrisk begrunnelse for miljøvern. Det er på grunn av hubroens nytte for mennesket at man her vil beskytte den. «La hubroen leve! - fordi den er en unik art og har verdi i seg selv!» er en ikke-antroposentrisk begrunnelse. I dette eksempelet vil man beskytte hubroen som følge av en oppfatning om at den har en *egenverdi*, uavhengig av en eventuell nytteverdi for mennesket.

Om begrunnelsene er antroposentriske eller ikke-antroposentriske, så vet «alle» i Norge i dag at det er galt og uklokt å skade miljøet og det biologiske mangfoldet. Dette blir formidlet i massemedier, på skolen, i bøker etc. Men det blir også gjort helt klart i landets lovverk. Den viktigste bestemmelsen i denne sammenheng er *Lov om forvaltning av naturens mangfold*, også kalt *Naturmangfoldloven*. Den første paragrafen, som omhandler lovens formål, lyder slik:

Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.²⁴

Naturmangfoldloven ligger også til grunn for bestemmelsene i dagens jaktlov, *Lov om jakt og fangst*, også kalt Viltloven. I denne lovens første paragraf står det at:

Viltet og viltets leveområder skal forvaltes i samsvar med naturmangfoldloven og slik at naturens produktivitet og artsrikdom bevares. Innenfor denne ramme kan viltproduksjonen høstes til gode for landbruksnæring og friluftsliv.²⁵

23 Ariansen (1992) s. 131.

24 *Lov om forvaltning av naturens mangfold* (naturmangfoldloven). <http://www.lovdatab.no/all/hl-20090619-100.html> (16.05.2012)

25 *Lov om jakt og fangst av vilt* (viltloven). <http://www.lovdatab.no/all/hl-19810529-038.html> (16.05.12)

Det grunnleggende prinsippet for naturmangfoldloven og viltloven, er altså at all bruk og høsting i og av naturen skal foregå på en slik måte, at det biologiske mangfoldet i Norge ikke trues.

Det blir fortsatt i dag, i noen tilfeller, fastsatt skuddpremier på dyre- og fuglearter i Norge. Dette skjer allikevel på et annet grunnlag enn tidligere. Mye av skuddpremiene som i dag innføres, blir for det første satt på arter som ikke er opprinnelig hjemmehørende i den norske naturen, men innførte av mennesker, og som gjør skade på det opprinnelige artsmangfoldet, for eksempel mink eller mårhund. I de tilfellene hvor det fortsatt blir utbetalt fellingsvederlag for *hjemmehørende* arter, er målsetningen ikke å *utrydde*, men å *begrense* den gjeldende bestanden. Dette er derimot en omdiskutert fremgangsmetode som av flere blir oppfattet som utdatert.²⁶ Hovedforskjellen mellom dagens skuddpremier og skuddpremieordningene som ble innført i 1845, kan beskrives med begrepene *predatorkontroll* (i dag) kontra *predatorutryddelse* (1845).

Sammendrag kapittel 1

Samtidig som de menneskeskapte naturødeleggelsene aldri har vært mer omfattende, er det i dag langt større vitenskapelig kunnskap, om både naturens sammenhenger og om menneskets potensielt ødeleggende virkninger på disse, enn noen gang tidligere. Darwins evolusjonslære er selve grunnmuren i dagens biologisk-vitenskapelige natursyn. Alt liv på planeten er i følge denne læren beslektet, og alt som lever, inkludert mennesket, har utviklet seg som følge av naturlig seleksjon. Fra en vitenskapelig synsvinkel er derfor mennesket utvilsomt en del av naturen. Begrepet biologisk mangfold, og den verdien som knyttes til det, er et viktig element i dagens biologisk-vitenskapelige naturoppfattelse. Den kristne forvaltertanken er grunnlaget for den norske kirkes offisielle natursyn. Mennesket har i følge denne oppfatningen et ansvar ovenfor Gud for å forvalte og beskytte skaperverket. Uavhengig av om begrunnelsene er vitenskapelige eller religiøse, eller om de blir klassifisert som antroposentriske eller ikke-antroposentriske i miljøetikken - så er i dag «alle» klar over at det er galt og uklokt å skade naturen. Dette gjenspeiler seg i dagens lovverk. *Lov om forvaltning av naturens mangfold* (Naturmangfoldloven) er den viktigste bestemmelsen i denne sammenheng. Dagens jaktlov - *Lov om jakt og fangst* (Viltloven), har naturmangfoldloven som et grunnleggende, avgrensende utgangspunkt. Det overordnede prinsippet for all bruk av naturen i dag, er at landets artsmangfold ikke skal trues av denne bruken.

²⁶ Anne Kolstad og Ingar Jostein Øien (2012), fra Norsk Ornitologisk Forening, er for eksempel sterkt kritiske til dagens skuddpremieordninger, som for tiden går hardt utover spesielt kråkefugler. De mener at skuddpremier ikke hører hjemme i dagens samfunn, og argumenterer for at dette er en både kunnskapsløs og destruktiv fremgangsmetode. (Kilde: Kolstad, Anne og Øien, Ingar Jostein (2012) *Skuddpremie på fugler- et gufs fra fortida*,

Kapittel 2. Rovvilt i dag

I dette kapitlet blir noen sentrale grunntrekk ved dagens rovviltpolitikk og rovviltkonflikter skissert.

Rovviltproblematikk

Norge er et land hvor konfliktene rundt rovvilt er - og har vært store. Selv om alle de politiske partiene ble enige om rovviltpolitikken i rovviltforliket i 2011, er det fortsatt betydelige uenigheter om dette temaet i deler av befolkningen. Dagens «rovdyrproblematikk» er derimot svært kompleks og det er ikke lett for forskere å avgrense hva den handler om. «Er det folks oppfatninger av rovdyra?» skriver Krange, Tangeland & Skogen (2011) «I så fall: Deres plass i naturmangfoldet eller den skade de kan gjøre? Er det de menneskelige aktørene på feltet folk mener noe om? Direktoratet for naturforvaltning, Fylkesmannen, WWF, jegere, bønder? Eller er det selve politikken og forvaltningsregimet? Soner, erstatningsordninger, bestandsmål og jakt?». ²⁷ Selv om problematikken er sammensatt kan det allikevel hevdes at to av de viktigste motpolene først og fremst består, og har bestått, av husdyrnæringa på den ene siden og naturvernere/forskere på den andre. Uenighetene senterer seg i all hovedsak om antallet rovdyr, om hvor de skal ha sitt leveområde, og om de økonomiske tap de tilfører husdyreiere.

Selv om dette er en debatt med sterke følelser i sving, er det svært uvanlig at noen i dag åpent fremmer forslag om *utrydding* av rovviltarter. Selv om slike holdninger fortsatt finnes, er de lite synlige i den åpne debatten. Denne dreier seg som nevnt i all hovedsak om *antallet* rovdyr i Norge, og om i hvilke områder disse skal oppholde seg. Ett unntak må allikevel påpekes. Når det gjelder ulv har det i nyere tid, fra enkelte fraksjoner, blitt argumentert for nasjonal utryddelse. Begrunnelsen har blant annet vært at: fordi den skandinaviske ulvestammen trolig ble funksjonelt utryddet i løpet av 1900-tallet, så kan de ulvene som lever i Norge og Sverige i dag - og som har vandret inn fra Finland og Russland, og sannsynligvis paret seg med gjenværende skandinaviske ulver – ansees som en slags innvandrere som egentlig ikke hører hjemme her. ²⁸ Med tanke på den skaden som ulv kan gjøre på husdyr og jakthunder, og fordi den globalt sett ikke er en truet art, kan og bør den i

<http://www.birdlife.no/naturforvaltning/nyheter/?id=953> (16.05.12)

²⁷ Krange, O., Tangeland, T., og Skogen, K., (2011) *Bestandsmål for store rovdyr. Hva mener folk om bestandsmål og om hvem som skal bestemme i rovviltforvaltningen?* NINA Rapport 657, s. 12.

<http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2011/657.pdf> (16.05.2012)

²⁸ Med ”funksjonelt utryddet” menes at bestanden trolig var så liten at den ikke kunne reprodusere seg, uten at nye

følge disse folkene utryddes i Norge.²⁹

Rovvilt og folkeflertallet

I 2010 gjennomførte Norsk institutt for naturforskning (NINA) en spørreundersøkelse for å kartlegge holdninger til rovdyr og rovdyrforvaltning i den norske befolkningen. Undersøkelsen som ble gjennomført med hjelp fra TNS Gallup hadde 4000 respondenter, inkludert et spesialutvalg på 1000 fra fire regioner som har store rovdyr. Den første rapporten fra undersøkelsen, som fokuserer spesielt på forskjellene mellom by og bygd, konkluderer med at flertallet i befolkningen ønsker bærekraftige bestander av rovvilt i den norske naturen.

Et betydelig flertall i befolkningen vil ha bestander av alle fire rovdyrarter (bjørn, jerv, gaupe og ulv) som er minst på dagens nivå. Ganske mange ønsker større bestander, og det er flere som ønsker at bestandene skal økes enn som ønsker at de skal reduseres. En sammenligning med tall fra 2000 viser en mindre andel i 2010 enn i 2000 som ønsker reduserte bestander, og flere som ønsker en økning. Den største gruppa både i 2000 og i 2010 er de som mener at bestandene er omtrent passe store (på undersøkelsestidspunktet).³⁰

Rovviltdebatten har ofte blitt framstilt i media som en utpreget by/bygd konflikt, med byfolk som positive- og bygdefolk som negative til rovdyr. NINA undersøkelsen tyder derimot på at selv om det er en sammenheng mellom grad av urbanisering og holdninger til rovvilt, så er det i dag, også i bygdene, et flertall som mener at dagens bestandstall bør opprettholdes eller økes.

Også i distrikts-Norge sier et flertall at de vil ha bestander som er på dagens nivå eller større. Det gjelder alle artene inkludert ulv. Det samme mønstret avtegner seg for bestandsmål (at det bør være på dagens nivå eller høyere). Men det er jevnt over en mindre andel av befolkningen som gir uttrykk for positive holdninger til rovdyr (målt på denne måten) i distriktene - likevel aldri mindre enn halvparten. For landet sett under ett er det en ganske lineær sammenheng mellom grad av urbanisering og holdninger, og de aller mest positive holdningene finnes i Oslo.

I områder definert som rovdyrområder i denne rapporten er det flere som er redde for å møte ulv og bjørn enn det er i resten av landet, forståelig nok. Men de som bor i rovdyrområdene er faktisk mer villige til å akseptere disse dyrene i nærheten. Det er også flere i Oslo enn i mindre urbane områder som sier de er redde for å møte

gener kom til.

29 Folkeaksjonen for en ny rovdyrpolitikk (2002) http://www.rovdyr.org/arkiv/elsrud_070402.html (16.05.12)

30 Tangeland, Skogen, Krangle (2010) *Om rovdyr på landet og i byen. Den urban-rurale dimensjonen i de norske rovviltkonfliktene*, NINA Rapport 650, Oslo, s. 3.

ulv og bjørn – til tross for at Oslofolk generelt er mer positive til rovdyr enn andre. Til sammen tyder dette på at sammenhengen mellom frykt på den ene siden, og syn på rovdyras plass i naturen og på rovdyrforvaltningen på den andre, ikke nødvendigvis er så sterk.³¹

Selv om disse dyrene påfører husdyrnæringen milliontap hvert år, og selv noen av dem kan være farlige for mennesker, så vil altså størsteparten av befolkningen bevare en bestand av store rovdyr som enten er på dagens nivå eller høyere.

Rovviltforliket 2011

I dag er det også tverrpolitisk enighet om å sikre overlevelsen til rovviltet. I rovviltforliket 2011, ble alle partiene på stortinget for første gang enige om rovviltpolitikken i Norge. Dette kan anses som et felles forsøk fra politisk hold, på å dempe motsetningene mellom verne- og næringsinteresser. Her gis det til begge sider. Beskyttelsen av det biologiske mangfoldet står allikevel som et ufravikelig prinsipp. Det levnes ingen tvil om at de store rovdyrene skal bevares. Den todelte målsetningen fra det forrige rovviltforliket (2004) blir også videreført. Dette betyr at selv om naturmangfoldloven - altså hensynet til bevaringen av artsmangfoldet - er overordnet, så skal også husdyrnæringa og andre menneskelige hensyn ivaretas.³² Landet er blitt delt inn i prioriterte *rovdyrområder* og i prioriterte *beiteområder*. I de prioriterte beiteområdene skal det blant annet være lettere å få fellingstillatelse på problemdyr enn før, og de regionale forvaltningsorganene har fått mer innflytelse. Med rovviltforliket 2011 ble det fastsatt nye nasjonale mål for årlige antall ynglinger av noen arter. Disse bestandsmålene er: 65 årlige ungekull av gaupe, 39 årlige ungekull av jerv, 13 årlige ungekull av bjørn, 3 årlige ungekull av ulv innenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv og 850–1200 hekkende par av kongeørn.³³

Selv om *politikkerne* ble enige, og ett av hovedformålene med rovviltforliket var at det skulle virke konfliktdempende, er mange fortsatt misfornøyde. Noen mener at bestandsmålene er for høye og at områdene som er «satt av» til rovvilt er for store, eller på feil plass, eller at selve bestemmelsen om å dele inn i rovvilt- og husdyrområder er feilaktig i seg selv. I programmet til *Folkeaksjonen ny rovdyrpolitikk* står det for eksempel at: «Store rovdyrbestander gir høyt konfliktnivå og en uakseptabel situasjon i forhold til lokalsamfunn, enkeltmennesker, dyrevern og utmarksnæringer»

31 Tangeland, Skogen, Krange (2010) s.3.

32 Regjeringen.no (2012) Vedtak nr. 687, 17. juni 2011.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-4-20112012/2.html?id=659530>
(16.05.2012)

33 Ibid

og at «Kjerneområder og soner for rovdyr er en kunstig geografisk inndeling som gir en urimelig belastning for enkeltpersoner og lokalsamfunn i områdene.»³⁴ Andre mener derimot at bestandsmålene er alt for lave og at de prioriterte rovviltområdene er for små. «Dagens bestandsmål for ulv og bjørn er allerede svært lave.» sier for eksempel generalsekretær i WWF Rasmus Hanson. «Ulv er listet som kritisk truet på norsk rødliste og bjørn som sterkt truet. Rovviltforliket fra 2004 tillater kun tre ulvetisper å formere seg i norsk natur hvert år. Da sier det seg selv at det knapt er mulig å redusere antallet ytterligere uten å utrydde ulven totalt fra Norge».³⁵

I følge det nasjonale lovverket og internasjonale avtaler som Norge har signert, samt rovviltforliket som alle de demokratisk valgte partiene i landet er enige om, er det allikevel ingen tvil: det *skal* bevares bærekraftige bestander av store rovdyr i Norge. I følge NINA- undersøkelsen fra 2010 er også en overveiende del av befolkningen enige om dette. Uenighetene dreier seg hovedsakelig om hvordan dette skal gjennomføres i praksis.

Sammendrag kapittel 2

Selv om dagens rovdyrproblematikk i Norge er kompleks og vanskelig å avgrense, så kan man si at to av de viktigste motpolene består av husdyrnæringa på den ene siden og naturvernere/forskere på den andre. Hovedkonfliktene har hovedsakelig omhandlet *antallet* rovvilt og hvilke områder disse skal leve i. Det er svært uvanlig i dag, i den åpne debatten, at noen fremmer forslag om å *utrydde* hjemmehørende dyrearter, verken rovvilt eller andre arter. En undersøkelse fra 2010, utført av Norsk institutt for naturforskning (NINA), konkluderte med at flertallet i befolkningen ville ha rovviltbestander som var på dagens nivå eller høyere. På Stortinget er det i dag tverrpolitisk enighet om at overlevelsen til landets rovviltbestander skal sikres. Dette er også Norge folkerettslig forpliktet til, som følge av ratifiseringen av Bernkonvensjonen. Selv om ett av hovedpoengene bak rovviltforliket var å dempe konfliktnivået, er det mange som fortsatt er misfornøyde med dagens situasjon. Noen mener at bestandsmålene som er satt er for høye, og at kjerneområdene for rovvilt er for store eller på feil plass. Andre mener det motsatte, at bestandsmålene er for lave og at kjerneområdene er for små. At landets rovviltbestander skal vernes i fremtiden er det allikevel liten tvil om. 1) Dette er Norge folkerettslig forpliktet til. 2) Dette er det tverrpolitisk enighet om på

34 Folkeaksjonen ny rovdyrpolitikk (2012) <http://www.rovdyr.org/arkiv/program.html> (16.05.2012)

35 WWF- Norge (2012) http://www.wwf.no/bibliotek/nyheter_fakta/?33726 (16.05.2012)

stortinget. 3) Dette er det et representativt flertall i befolkningen som mener.

DEL II. ROVVILTKRIGENS BAKGRUNN OG BEGRUNNELSER

Kapittel 3. Folk, husdyr, rovdyr og matvilt, samt de gjeldende jaktlovene i 1845

Før begrunnelsene for - og ideologien bak - rovviltutryddelsen blir behandlet, skal noen realhistoriske faktorer, som kan bidra til å forklare hvorfor stortinget innførte *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt*, belyses.

Folkevekst og økning i husdyrholdet

Folketallet hadde økt dramatisk i Norge. Mellom 1815 og 1845 hadde antallet nordmenn økt fra 885 603 personer til 1 328 471 personer. I 1875 var befolkningstallet oppe i 1 806 424 personer – altså en økning på over 100 % fra 1815. Så stor folkevekst har aldri Norge hatt verken før eller senere. Kun Irland hadde en større økning i Vest- Europa i denne perioden.³⁶ Den store folkeveksten førte til et stort press på naturressursene. «Husmannsklassen økte sterkt utover i bygdene» skriver Berntsen (1994) «det dyrkede arealet økte, og alt som kunne brukes i utmarkene ble tatt i bruk. Høy fra utslåtter og myrer ble tatt vare på, det gjaldt også bark, vier, løv, lav og mose».³⁷ Flere i samtiden så på befolkningspresset på naturen som et stort problem, blant annet samfunnsgranskeren Eilert Sundt (1817-75). I sin bok *Om Sædeligheds- Tilstanden i Norge* tok han opp rasingen av skogen i Gudbrandsdalen, og forklarte ødeleggelsene som et resultat av økningen i husmannsklassen.³⁸ Presset på utmarka var stort. På den ene siden skyldtes dette som nevnt folkeveksten, og at stadig flere folk beskattet naturen for å skaffe seg mat og materialer, men selve matproduksjonen i seg selv og bruken av utmarka som beiteområde, var også i ferd med å endre seg betraktelig.

I følge Søybye (2004) hadde vedtaket om å utrydde rovviltet en klar sammenheng med visse aspekter ved det såkalte «store hamskiftet».³⁹ Jordbruksstatistikken mellom 1871–1875 kan i følge Søybye langt på vei forklare, hvorfor en utryddelseskampanje mot rovvilt ble satt i gang akkurat i 1840-årene. Statistikken viser at mengden geit, storfe og sau økte fra 1,85 millioner i 1835 til 2,58 millioner i 1845 (året jaktloven ble innført) og videre til 2,90 millioner 10 år seinere. Denne økningen i antall husdyr kunne bare skje ved at beiteområdene ble utvidet. Søybye skriver:

36 Pryser (1999) s. 30–32

37 Berntsen (1994) s. 25

38 Ibid s. 25

39 Begrepet «det store hamskiftet» brukes om de omfattende endringsprosessene i det norske bondesamfunnet etter 1850. En av de viktigste endringene var at bondeøkonomien ble integrert i moderne markedsøkonomi. Forutsetningene for det nye markedsjordbruket var bedre redskaper, større marked i byene, nye muligheter for kreditt, frihandel, bedre kommunikasjon osv. For mye av dette var 1840-årene startfasen. (Kilde: Pryser, Tore (1999)

Økningen i husdyrholdet var en viktig side ved omleggingen av det norske jordbruket fra naturhusholdning og selvforsyning, over mot penge- og markedsøkonomi. Det samme var økningen i potetdyrkingen som for at den virkelig skulle kaste av seg, trengte husdyrgjødsel. Mens hjemmebeitene i denne perioden (på gårdene og de nærmeste og beste havnene på setrene), i følge Simen Skappel, ble forbeholdt melkekyr, ble ungdyra, sauen og geitene drevet «langt av veien til fjerne beiter som ellers ikke vil bli fullt utnyttet.» Mange av disse husdyra måtte beite i utmark, siden korntollen stilte seg i veien for import av billig korn og hindret en hurtigere omlegging til beitebruk.⁴⁰

Fordi hjemmebeitene ble forbeholdt melkekyrne, måtte altså den stadig økende mengden sau, geit og ungdyr langt ut i utmarka på beite. Men, i utmarka levde det ville dyr, ulv og bjørn.

Rovviltbestanden på 1800-tallet, fyll og svindel

På grunn av kildesituasjonen kan man ikke si noe nøyaktig om rovviltbestandene i denne perioden, men med bakgrunn i det kildematerialet som er tilgjengelig – det finnes blant annet regionale fellingsstatistikker for ulv og bjørn fra 1733 - og med forbehold om naturlige sykliske variasjoner i bjørne- og ulvebestanden, så er det mulig å gjøre noen omtrentlige overslag. Kåre Lunden (2002) gjør en sammenligning mellom forholdet bjørn/ulv og husdyr, rundt 1800 og på 1990- tallet, og ser dette i forhold til tapstall:

Slik rovdyrtilhøva var omkring år 1800, «soleis hadde dei alltid vore», skreiv S. Haslund. Med atterhald for dei sykliske variasjonane er nok dette rett i hovuddraga. Om då ulvetalet i eldre tider svinga omkring det same som bjørnetalet, 2500–3000 av kvar art (figur 21c), så kan dette samanliknast med ca. 10 ulvar og 25–50 bjørnar i 1990- åra og dei tapstal desse siste skal ha medført.⁴¹

Selv om man ikke kan si noe nøyaktig om antallet ulv og bjørn rundt 1800, så var det utvilsomt langt flere av dem på midten av 1800-tallet enn i dag. Halvor Heyerdahl Rasch (1805–1883) som utarbeidet lovforslaget som *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Fredning av andet Vildt* bygget på - og som også hadde en sentral rolle i oppsynet med, og utførelsen av, den påfølgende utryddelseskampanjen mot rovviltet - skriver at han antar at omtrent 50 bjørner, minst 150 ulver og

Norsk historie 1814-1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn, Oslo, s. 180.)

40 Søybye, Espen (2004) *Rovdyrstatistikk 1846-2004. Fra skuddpremier til fredning og irregulær avgang*, Statistisk sentralbyrå.

41 Lunden, Kåre (2002) *Norges landbrukshistorie 1350–1814. Frå svartedauden til 17. mai*, Oslo, s. 261.

50 gauper ble felt i året i perioden 1841–1843, altså før den store rovviltkrigen ble satt i gang.⁴² Selv om dette kan sies å være relativt mange felte rovdyr, i alle fall sammenlignet med dagens forhold, så sier dette oss nødvendigvis ikke så mye om bestandsstørrelsene i perioden. De kan ha vært langt større enn hva disse tallene antyder.

Jakten etter rovvilt på 1800-tallet var for det første ikke alltid like effektiv. Søbye (2004) refererer til P. Chr. Asbjørnsen, som i 1840 - i forordet til en svensk håndbok i ulve- og revefangst - skriver om den norske rovdyrjakten:

Undertiden har man vel, naar Ulvene har grasseret alt for stærkt, anstillet Store Klap- eller Drivjakter her i Landet; men da man sjælden har havt eller villet underordne sig nogen anden Anfører end Brændeviinsdunken, kan man gjøre sig et Begrep om Resultaterne; Spektakel, Skrig, Forvirring og Hurlumhei har jaget Rovdyrene mange Miil foran Jagten; og det eneste Vildt, jeg veed der er bleven skudt ved en saadan Leilighed, var en Hund og et Par Lægge, som fik er dygtig Skud Graabeenhagel ved en Klapjagt, om jeg ikke erindrer feil, paa øvre Romerrige.⁴³

I tillegg til en trolig ganske ujevn kvalitet på rovviltjakten, så har tallene på felte dyr i statistikkene man i dag har å forholde seg til, når det gjelder perioden *etter* 1845, blitt enda mer usikre som følge av utbredt juks med skuddpremieutbetalingene. Søbye (2004) skriver at det etter hvert gikk opp for Halvor Heyerdahl Rasch, at det foregikk en omfattende svindel i forbindelse med utbetalingen av fellingsvederlagene for rovvilt, som ble innført med *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt*. I *Bidrag til Norges Rovdyr- og Rovfuglstatistikk* (1869), gav Rasch en vurdering av hvordan innføringen av skuddpremieordningen hadde fungert. Dette var et særtrykk av et foredrag han hadde holdt i Videnskabselskapet i 1861. Han hadde fått bakgrunns materialet fra «Tabelcontoret» og av dette hadde han utarbeidet åtte oversiktstabeller. Om bjørnejakten kunne han ikke si noe sikkert, men når det gjaldt ulvemengden i Norge, så tydet alt på at *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* hadde fungert utmerket. Ut i fra tabellen som omhandlet ulvejakten kunne Rasch:

erholde den glædelige Underretning, at Ulvemængden i Riget, efterat den nye Præmielov er traadt i Kraft, stadig har aftaget, og man tør saaledes nære den Forhaabning, at den nu foreslaeade Forhøielse af Premien i

42 Når det gjelder det oppgitte antallet felte bjørner, så skriver Rasch senere, i tillegget til forslaget, at dette tallet var angitt «meget for lavt» (Kilde: Rasch, Halvor Heyerdahl (1845) *Jagten i Norge, indeholdende en Skildring af dens nuværende Tilstand, samt Motiver og Forslag til Lovbestemmelser sigtende til at fremme dens hensigtsmæssige Udøvelse*, s. 33 og 37–38)

43 Søbye (2004)

Forbindelse med den nu vakte Lyst og Iver efter at skaffe sig gode Vaaben og gjøre sig dygtig til at bruge dem, vil bidrage til at formindske Landets Rovdyrmængde». ⁴⁴

Når det gjaldt ulvejakten så virket det altså som om loven fungerte etter hensikten. Det forholdt seg derimot ikke like vel når det kom til rovfuglstatistikken. Av de 64 129 utbetalte rovfuglpremier i perioden mellom 1846 og 1869, var Rasch overbevist om at i alle fall 50 000 var blitt feilaktig utbetalt. Et forhold som etter Raschs mening gjorde saken med de feilaktig utbetalte premiene for rovfugl enda verre, var at mange av disse premiene var blitt utbetalte for såkalt «nyttige» rovfuglarter, hvilke han omtalte som «vore bedste forbundsvandte i Kampen mod de skadelige Skov-, Mark- og Fjeldmuusarter». ⁴⁵

Det som først og fremst gjorde Rasch oppmerksom på at noe var galt, var at premiene for kongeørn og havørn var så urimelig høye. Fra 1846 til 1869 hadde det blitt utbetalt 48 453 premier for disse ørneartene. Dette vil si at omtrent 2100 ørner skulle ha blitt felt i året. Et rimelig tall for en «saa sky og vagtsom Fuglart» ville i følge Rasch ha vært omtrent 200 stykker i året. De oppgitte tallene stred i mot det alle «nordiske Ornithologer havde iakttaget og lært med Hensyn til disse to Rovfugleartenes Forekomst og Forplantning». ⁴⁶ Årsaken til at denne forvekslingen mellom «nyttige» og «unyttige» rovfugler kunne skje, mente Rasch, var at «Naturhistorien» ikke hadde blitt lært godt nok i skolene. De som underviste manglet den nødvendige kunnskap, det manglet ornitologiske samlinger osv. Når folk kom til lensmannen og forlangte premier for fugleunger, og sa at foreldrene var ørner, så krevde det i virkeligheten større kunnskaper enn man kunne forlange, av lensmennene som skulle bevise at så ikke var tilfelle. Også når det gjaldt hønsehauk var premiene alt for høye, og nok en gang var det «nyttig» musefangende rovfugl som ble felt.

I 1877 fant Rasch ut at det også foregikk svindel med utbetalingen av premier for gaupe og ulv. Han ble tilsendt sakspapirene til en rettssak som hadde blitt ført mot to personer i Ål prestegjeld i Hallingdal. Sjøbye skriver at disse to mennene hadde blitt dømt til henholdsvis 5 og 10 dagers fengsel, for å ha svindlet til seg skuddpremier for gaupe. Svindelen hadde bestått i å «fremstille for en gammel, sløv Attestutsteder Ræveskind, under foregivende at det var Skind af Gaupunger». Rasch mente i tillegg at han hadde bevis for at også tre andre personer hadde vært delaktige i svindelen. En del av disse skinnene ble på et senere tidspunkt framlagt for professor Georg Ossian Sars (1837–1927), som straks kunne fastslå at det ikke dreide seg om gaupeskin, men om skinn fra

44 Sjøbye (2004)

45 Ibid

46 Ibid

ungrev som hadde fått halene skåret av. Sjøbye skriver at Rasch også visste om et tilfelle fra 1868, hvor en jeger hadde vist frem ikke mindre enn 28 fjellrevunger og sagt at de var ulvunger. Han hadde fått betaling og attest fra lensmannen om at disse faktisk var ulv. Neste år dukket samme mann opp med 36 fjellrevunger, som han nå hadde skjært halene av, og fikk av samme lensmann attest for at dels de samme fjellrevskinn, som forrige år var ulv, nå uten hale var blitt til gauper. Rasch mistenkte at lensmannen hadde vært delaktig i forsøket på å svindle amstkommunekassen. Sjøbye skriver at lens- og amstmennene forsvarte seg med at det ikke hadde blitt utarbeidet gode nok rettleddninger for å skille rovdyrene fra hverandre. Dette mente Rasch var tull, for det var ingen andre enn han selv som hadde skrevet veiledningen for attestutstederne.⁴⁷ I Videnskabselskabet i 1861 forklarte Rasch at han oppriktig måtte tilstå «at jeg gjør mig Selvbebreidelse i Anledning af min Taushed, der har foraarsaget Communerne saa store Udgifter». Han beklaget seg over ikke å ha oppdaget svindelen før i 1861, og unnskyldte seg med at han hadde hatt så alt for mye å gjøre siden innføringen av loven i 1845.⁴⁸

Det er med andre ord en rekke momenter som gjør beregningen av antallet rovvilt på midten av 1800-tallet vanskelig. Men, selv om noe nøyaktig om antallet ikke kan sies, så kan man allikevel fastslå at rovviltbestandene var langt større på midten av 1800-tallet, enn hva de er i dag.

De gjeldende jaktlovene i 1845

Elg og hjort, og til en viss grad villrein, var de eneste dyrene som det var jaktbegrensninger på før *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført i 1845. De tre lovene som regulerte jakten var *kong Christian den femtes norske lov av 15. April 1687* (Ch.5.n.l.), *Kriminalloven av 20. august 1842* og *Lov av 22. Juni 1818*. Kriminalloven av 1842 omhandlet i hovedsak grunneier- og rettighetsforhold i tilknytning til jakt. Den fastsatte hvem som hadde retten til å jakte hvor, samt straffer for brudd på disse reglene. Ch.5.n.l. og loven av 1818 fastsatte fredingstider for henholdsvis hjort og elg.

I «Udskiftet Eiendom», altså på privat eid eiendom, var det kun grunneier som hadde retten til å jakte storvilt. Jakt med hund og gildring (fangst med ulike typer feller), var også eksklusivt forbeholdt grunneieren. Når det gjaldt elg- og hjortejakten, så kunne den derimot ikke utøves fritt av grunneieren. Han hadde, i følge Ch.5.n.l., kun lov til å felle to hjorter i året. Dette kunne bare skje i

47 Sjøbye (2004)

48 Ibid

perioden fjorten dager før «Bartholomæi Tid» (24. august) og fjorten dager etter.⁴⁹ Elgjakten ble regulert av Lov av 22. juni 1818. Den fastslo at grunneieren kun hadde lov å felle én elg i året. Den fastsatte også at boten for «i uret Tid og paa fremmed Grund fælde et saadant Dyr» skulle være 100 Spd. Rasch skriver i sitt lovforslag at det var denne lovbestemmelsen man kunne takke for at det i det hele tatt fantes elg i landet i 1845.⁵⁰

Kriminalloven av 1842 fastsatte bøter for de «som ulovligen fanger, dræber eller saarer Vilt paa anden Mands Grund, udenfor indhegnet Dyrehave, hvis det er stort Vildt, hvortil regnes Elg, Hjort eller Reensdyr, Bøder af indtil 20 Spd.»⁵¹ Her var altså villrein også medregnet, men fordi dette dyret som oftest oppholder seg på fjellet, og fjellet stort sett var almenning, så var det sjeldent at villrein ble felt på noens private grunn. «Man kunde saaledes ansee Reenjagten tilladt til enhver Tid, og saaledes har den også desverre bleven anseet» skriver Rasch.⁵²

Skuddpremier for rovdyr var ikke noe nytt i 1845. Allerede i en forordning fra 1730 ble det besluttet at det skulle utbetales premie for felt ulv. For voksen ulv ble det utbetalt 2 riksdaler, for ung ulv 1 riksdaler. For ulvunger fanget i hi var premien 1 til 2 mark per stykk. Fra 1733 ble det også innført premie for felt bjørn. Fra da av var premien for hvert voksent dyr (både bjørn og ulv) 2 riksdaler og 1 riksdaler for hvert ungdyr, samt 48 skilling for unger mellom 13 og 25 uker. Skinnen kunne jegeren beholde selv. Fellingsvederlagene ble utbetalt på tingene.⁵³

Det fantes altså både fredingstider for matvilt og skuddpremier for rovdyr før *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført. Den nye loven representerte allikevel noe nytt. Først og fremst omfattet den langt flere dyrearter, både når det gjaldt matvilt som skulle vernes og rovvilt som det skulle innføres skuddpremier for, og fellingsvederlagene for rovvilt ble forhøyet.

Elg- og hjortebestanden

Når det gjelder bestandsutviklingen hos elg og hjort i Norge, er man for en stor del henvist til å bruke den årlige fellingsstatistikken som grunnlag. Det ble ikke ført en offisiell statistikk over felte

49 Kong Christian den femtes Norske Lov af 15de April 1687. Utgitt av Otto Mejlænder, Christiania, (1883), artikkel 1.

50 Heyerdahl Rasch (1845) s. 15

51 Ibid s. 1.

52 Ibid s. 16

53 Skavhaug, Svein (1996) *Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltningen i Norge*, utgiver: Direktoratet for naturforvaltning (2005).

- og Homlebekk, Olav, Klægstad, Narve (2005) «Bent Jonsen- en bjørneskytter på Vestby», *Skotselv før i tida*,

elg og hjort før i henholdsvis 1889 og 1892. Dette gjør at oversikten over perioden før dette hviler på et betydelig spinklere grunnlag enn senere. Allikevel kan spredte opplysninger om bestandenes størrelser finnes i lover og forordninger, reise- og jaktbeskrivelser osv. Vi vet svært lite om elgen fra det 17. århundre, skriver Hohle og Lykke (1993), men i det 18. og 19. århundre vet vi at bestanden lå særdeles langt nede. Omkring 1800- var både elg- og hjortebestanden nede på et minimum og fantes knapt utenfor et forholdsvis lite område i Sør- Skandinavia. I 1845, da den nye jaktloven ble innført, hadde bestandene økt noe, og spredt seg over et litt større område, men var fortsatt svært lave.⁵⁴ Langvarig overbeskatning var trolig den viktigste årsaken. På midten av 1800-tallet førte i tillegg ny våpenteknologi til en ytterligere effektivisering av storviltjakten. Napoleonskrigene (1803–1815) hadde resultert i at nye bakladningsrifler var i ferd med å erstatte de gamle munnladerne. Disse nye riflene var, i følge Schwartz, Swenson, Miller (2003), en viktig medvirkende årsak til at storviltet i Norge og store deler av Europa, hadde blitt nærmest utryddet.⁵⁵

Rovdriften, og de påfølgende lave viltbestandene, hadde på den ene siden ført til et åpenbart behov for å lovregulere jakten i Norge. På den andre siden ble det mindre naturlige byttedyr for flere rovviltarter. Dette førte trolig igjen til et ytterligere rovviltpress på den økende mengden husdyr, som i denne perioden ble ført stadig lengre ut i utmarka.

Sammendrag kapittel 3

I 1845 hadde folketallet økt dramatisk. Naturressursene ble hardt beskattet. Det var også blitt langt flere husdyr i landet, et aspekt ved de omfattende endringsprosessene som pågikk i jordbruket i perioden. Husdyrene ble ført stadig lengre ut i utmarka som følge av mangel på andre beiteområder. I utmarka var det derimot store rovviltbestander. Antallet kan ikke nøyaktig beregnes på grunn av kildesituasjonen. Vi vet allikevel at det var langt flere rovdyr- og fugler i Norge i 1845 enn i dag. Disse var utvilsomt en utfordring for den voksende husdyrnæringen. Noe som trolig førte til et ytterligere økt rovviltpress på husdyrene, var at matviltbestanden – bytteeternes naturlige føde – var blitt kraftig overbeskattet av befolkningen. En viktig årsak til dette var et mangelfullt lovverk, samt nye og mer effektive våpen.

årgang 10.

54 Hohle, P. & Lykke, J. (1993) *Elg og elgjakt i Norge*, 2. utgave, s. 39.

55 Schwartz, Swenson, Miller (2003) *Large Carnivores, Moose, and Humans: a changing Paradigm of Predator management in the 21st Century*, Alces Vol. 39: 41–63.)

Kapittel 4. Rasch og hans begrunnelser

Hva var begrunnelsene for å innføre *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt*? Hvorfor skulle egentlig rovviltet utryddes? Halvor Heyerdahl Raschs lovforslag, *Jagten i Norge, indeholdende en Skildring af dens nuværende Tilstand, samt Motiver og Forslag til Lovbestemmelser sigtende til at fremme dens hensigtsmæssige Udøvelse*, utgjorde selve fundamentet som loven bygget på, og kan langt på vei gi svar på disse spørsmålene.

Halvor Heyerdahl Rasch

Da han utarbeidet forslaget til det som skulle bli *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af andet Vildt*, var Halvor Heyerdahl Rasch (1805–1883) konservator ved Universitetets zoologiske museum. Han var en mann med store viltkunnskaper og var ansett for å være en av sin tids dyktigste jegere. Som ung studerte han botanikk og zoologi ved universitetet i Christiania. I 1825 ble han ansatt som amanuensis og konservator ved Universitetets zoologiske Kabinet. I 1843 ble han universitetsstipendiat i zoologi, i 1847 lektor og i 1852 professor i zoologi, en stilling han satt med til han gikk av med pensjon i 1874. Han var en innflytelsesrik og høyt respektert fagmann i sin tid. I 1863 ble han utnevnt til ridder av St. Olavs Orden for sitt arbeid.⁵⁶

Raschs arbeid og forfatterskap var variert. Han utarbeidet blant annet grunnleggende metoder innefor fiskeoppdrett, forvaltning av lakse- og ferskvannsfiskeriene samt østersoppdrett. Han skrev også om produksjon og bruk av gjødsel i jordbruket, om biavl, en liste over Norges fugler, samt diverse reisebeskrivelser. I tillegg skrev han kapitler i lærebøker, blant annet i P.A. Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* (1863), samt at han oversatte utenlandske læreverk og skrev en rekke avisinnlegg. Han var også med på å stifte, og styremedlem i, flere foreninger og selskaper, blant annet *Selskabet til Folkeopplysningens Fremme*, *Centralforeningen til Udbredelse av Legemsøvelser og Vaabenbrug*, *Norsk Jæger - og Fisker – Forening*, *Kristiania Jægerklub* og *Direktionen i det kgl. Selskab for Norges Vel*.⁵⁷

Rasch satt i perioden 1882–83, 37 år etter at han utarbeidet forslaget til loven fra 1845, også som formann i *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse*. Dette formannskapet og hans posisjon som æresmedlem i *Norsk Jæger- og Fiskeforening*, samt relevansen disse vervene han besatt hadde for

56 Store norske leksikon (2012) http://www.snl.no/nbl_biografi/Halvor_Rasch/utdypning (16.05.2012)

rovviltutryddelsen, blir nærmere omtalt i kapittel 8. (s. 89–90)

«Den fordærlige Jagtfrihed»

«Vort Land», skriver Rasch i begynnelsen av lovforslaget, «med sine store store Skovstrækninger, sine mange ubeboede og ubeboelige Ødemarker, sine Afvexlinger af Fjelde og Dale, af Sjø og Land, tilbyder mangeslags Vildt de for deres Fremkomst og Formerelse gunstigste Betingelser». Norge burde egentlig bugne av vilt. I stedet hadde matviltbestanden (elg, hjort, villrein, hare, rype skogsfugl og ulike andefugler) gått kraftig ned. Elgen hadde for eksempel blitt «et Sagndyr» i store deler av landet. Det er, skriver Rasch, «den tænkende Statsborgers» plikt å finne ut *hvorfor*, og deretter bidra til å «rydde de hindringer afveien» som motarbeider «det nyttige vildts» formerelse.⁵⁸

Hovedårsaken til de lave viltbestandene var i følge Rasch åpenbar, nemlig at det i Norge hersket en nærmest ubegrenset frihet i forhold til alt som hadde med jakt å gjøre. Denne lovløsheten, kaller han den «fornemste Grund til Vildtets saameget beklagede Aftagen i vaare Skoge». Mange distrikter som for en mannsalder siden var «vel forsynede med Vildt», skriver han, har nå blitt «fast berøvede dette Gode». Årsaken kan «næsten eenstemmig tilskrives», «den forødede og ufornuftige Maade, hvorpaa Jagten og Fangsten er bleven dreven».⁵⁹ Rasch nevner skogenes uthugging og «den tiltagende kultur» som medvirkende faktorer, men han levner ingen tvil om at den viktigste årsaken var at:

saagodt som ingen Indskrænkning med hensyn til Jagtens Udøvelse hos os i Realiteten har fundet Sted. Med Undtagelse af et kort Tidsrum i det forrige Aarhundredes første halvdel, saa har den ogsaa været udøvet paa den hos raa og vilde Nationer brugelige Maneer, det vil sige, Enhver har anseet sig berettiget til at dræbe og fange Vildtet til enhver Tid, og paa hvad Maade han bedst vidste og kunde, eller med andre Ord, han har været et komplet Rovdyr.⁶⁰

Befolkningens uvettige jakt, og ”rovdyraktige” framferd, var altså *hovedårsaken* til nedgangen i matviltbestanden i følge Rasch. Denne destruktive jaktutøvelsen mente han først og fremst skyldtes mangelen på et virksomt og hensiktsmessig lovverk. I følge Rasch var folk i samtiden i stor grad også klar over denne sammenhengen, nemlig at det var den menneskelige rovdriften som var hovedårsaken til matviltets nedgang. «Man har naturligviis ingenlunde været uvidende om», skriver

57 Store Norske Leksikon (2012)

58 Rasch (1845) s. 1

59 Ibid s. 2

60 Ibid s. 4

han, «det Fordærlige i at ødelegge Vildtet i Forplantnings og Yngletiden, samt i den Periode, da Afkommet ikke ved egen Kraft kan opholde Livet». Men man tenkte og handlet i stedet i samsvar med to ordtak: «tager ikke jeg det, saa tager en anden det» og «en Fugl i haanden er bedre end ti i Skoven».⁶¹

Enkelte jaktforeninger hadde forsøkt å endre den norske jaktutførelsen. Blant annet hadde *Den Eidsvoldske Forenings Statuter af Selskabet for Norges Vel*, med forslag til nye jaktregler, blitt trykket og sendt ut til flere Sognefelleskap. Dette hadde ikke fungert. Den åpenbare årsaken, skriver Rasch, var at ingen lover hadde blitt dannet for å underbygge dem. Hans forslag er derfor å innføre hensiktsmessige fredingstider - ikke bare for elg, hjort og villrein - men også for hare, tiur, orrfugl og jerpe, samt at beveren burde bli totalfredet i ti år.

I tillegg til at man burde frede det viktigste matviltet i deler av året, mente Rasch at jakten etter rovvilt måtte intensiveres kraftig. Målet burde være å utrydde flere av de mest skadelige artene. Dette, mente han, ville føre en rekke fordeler med seg.

«Rovdyrenes Ødelæggelse»

Ikke bare er jakten etter bjørn, ulv, gaupe, havørn, kongeørn og hubro «særdeles heldbringende på Formerelsen af den anden Jagts Gjendstand, det spiselige Vildt», skriver han, den er også lønnsom med tanke på deres som oftest verdifulle skinn. Den *største* fordel som samfunnet ville ha av at disse artene ble utryddet, skriver Rasch, er derimot «at Landets Qvægavl herved befries fra dets farligste Fiende, hvis herjinger mellem de tamme Dyr aarligen tilføier Nationalformuen et føleligere Tab, end man maaske skulde troe». Han henviser til Aafjorden Præstegjeld hvor rovdirene i 1810, i følge P. Chr. Asbjørnsen, hadde gjort stor skade. I løpet av en periode på 11 måneder skulle dette sognet ha mistet ikke mindre enn 15 hester og føll, 9 kuer, 282 sauer og 216 geiter.⁶²

Men, Rasch mente at rovviltjakten var nyttig også på annet område, nemlig som krigertrening for befolkningen i fredstid.

61 Rasch (1845) s. 4-5

62 Ibid s. 7

«En krigersk Befolkning i Fredens Dage»

Generell jaktutøvelse var i følge Rasch den beste måten et samfunn kunne forberede seg på krig på.

Intet synes i en høiere Grad egnet til at forberede en Nation til krigere end Jagten; og hos en Nation som vor, der i et langt Tidsrum har nydt Fredens Goder, er det ikke uvigtigt at vedligeholde en Beskjæftigelse, der gjør Befolkningen skikket til i Farens Tid at værne om sin Selvstændighet. I denne Henseende har Jagten en stor Betydning for Norge, og denne dens Betydning er ikke blevet upaaagtet.⁶³

Om jakt i sin alminnelighet var god krigertrening for befolkningen, så var rovdyrjakt spesielt effektivt. Dette instrumentelle aspektet ved rovviltjakten understreker han flere steder i lovforslaget. I forbindelse med en omtale av den svenske jaktloven fra 1830 skriver han for eksempel:

Af disse anførte Exempler vil man indsee, af hvilken Vigtighed Sverriges Indvaanere have anseet Rovdyrjagten. Det er ogsaa denne Jagt, som fordrer meest Mod, mest Kyndighed, meest Udholdenhed, og som derfor fremfor al anden Jagt er skikket til at danne en krigersk Befolkning i Fredens Dage. At den derfor, og især dens Udøvelse med Skydevaabnet, fortjener al mulig Opmuntring, behøver vel neppe yderligere at lægges paa hjerte.⁶⁴

Som Sjøbye (2004) påpeker - den formen for rovdyrjakt som Rasch her tenker på kan umulig ha vært den samme som den nevnte P. Chr. Asbjørnsen skrev om i 1840. (s. 33)

Den jaktformen som Rasch selv anser for å være den mest effektive som krigerutdannelse, er *drivjakt* på rovdyr, utført av to eller flere personer. Dette er også årsaken til at han foreslo en forhøyet premie for bjørn, ulv og gaupe som var felt på et slikt vis. Den nobleste og sikreste ulvejakten, skriver han, er drivjakt på sporsnø av to eller flere jegere. En slik jaktform krevde mye utholdenhet da forfølgelsen kunne vare i 8–14 dager. «Denne Jagt er især skikket til at danne gode Krigere og øvede Skiløbere, og giver Udøverne et nøie Kjendskab til større Strækninger af Landet», skriver Rasch, og nevner at han med glede har erfart at drivjakt på ulv var blitt stadig vanligere. Han mener at det bør betales 3 Spd. for enhver drept ulv, enten den er valp eller voksen og uavhengig av jaktform, men for ulv som beviselig er felt ved drivjakt på sporsnø, av to eller flere personer, bør premien forhøyes til 5 Spd.: «da Udbyttet her skal deles mellem flere, og denne Jagtmethode i anførte Henseende maa ansees for saa Særdeles gavnlige».⁶⁵

63 Rasch (1845) s. 3

64 Ibid s. 10

65 Ibid s. 12

Selv om han anser drivjakt på rovdyr, fortrinnsvis på ski, som både den nobleste og mest effektive krigerutdanningen, så mener han at også *harejakten* har stor nytteverdi i denne sammenhengen.

Jagten med Hunde efter dette Dyr udgjør de nordiske Jægeres største Fornøielse, og er vistnok skikket til at give dem Udholdenhed i Strabaser, Øvelse i Brug av Skydevaabnet, og stor Totalkundskab. Overgangen fra Krigen mod dette Dyr til den mod Rovdyr og menneskelige Fiender er let og naturlig, og idenne Henseende maa den ansees for en gavnlig Nationalbeskjæftigelse, naar den ikke udarter til Lideskab, hvorved vigtigere Sysler tilsidesættes.⁶⁶

Jakt, og i særdeleshet rovviltjakt, var altså den beste måten å utdanne soldater på i fredstid i følge Rasch, og var nok et argument for utryddingen av rovdyprene. Spesielt drivjakt etter ulv på ski var en ypperlig øvelse, og burde derfor bli høyere belønnet enn andre jaktformer. Det innlysende faktum at denne effektive krigertreningen ville forsvinne hvis rovdyprene ble utryddet, skriver han ingenting om.

«Statsoeconomien»

Den økonomiske verdien av både den regulære jakten og rovviltutryddelsen, understrekes av Rasch i gjennom hele lovforslaget.

Som Næringskilde betragtet er Jagten i Norge, som anført, ikke af ringe vigtighed. Det er vistnok ugjærligt at angive den omtrentlige Værdi af dens aarlige Udbytte, men naar man overveier at Størsteparten af den saakaldte conditionerede Deel af Befolkningen i flere Maaneder af Aaret maaske engang hver Uge have Vildt paa deres Bord, at en betydelig Mængde Fuglevildt føres til Udlandet, (see Tabellen) at der i Landdistrikterne af Befolkningen fortæres endeel, f. Ex. Reenkjød og Fuglevildt – i sær naar Omstændighederne ikke tillade dem at føre det til Byerne -, naar man betænker den Mængde Skind af Ræve, Ulve, Gauper, Bjørne, Maar, Odder, Jerv, Hermelin, Egern og Sælhunde, som dels forbruges i landet selv, dels afsættes til Udlandet, da vil man vistnok komme til den Overbeviisning at Jagten, selv for nærværende Tid, afgiver et betydelig Udbytte, og dette Udbytte kunde vistnok ved en fornuftig Benyttelse af Jagten betydeligt forøges uden Skade for andre Næringsveie. Af hvilken Vigtighed Jagten er i enkelte andre Stater, hvor der gives hensigtsmæssige Regler for dens Udøvelse, vil maaske fremlyse af den Angivelse i Hassels Statistik, at i de preusiske Stater Jagtens Kapitalværdi ansættes til omtrent 25 Millioner, og Netto Udbyttet til 1 Million Gylden aarligt.⁶⁷

At Rasch gjennom hele lovforslaget fokuserer på jaktens økonomiske nytteverdi, samsvarer med epokens politiske tidsånd. Den økonomiske liberalismen som ideologi slo igjennom for fullt i Norge

66 Rasch (1845) s. 17

i 1840-årene. Liberalismen var begrunnet i opplysningstidens idealer om fornuft og framskritt. Vitenskapelighet og rasjonalitet skulle ligge til grunn for de politiske beslutningene. I 1845, samme år som jaktloven ble innført, ble *Departementet for det Indre* opprettet. Denne delen av statsadministrasjonen skulle legge til rette for økonomisk vekst i landet. Et av hovedmålene var å styre bruken av naturressursene på en rasjonell måte.⁶⁸ Politikken i perioden ble ført av en ny generasjon embetsmenn, «intelligensen», med Fredrik Stang og A.M. Schweigaard i spissen. «Dei la vekt på det nyttige – utilitarianismen – og ein empirisk orientert vitenskap» skriver Pryser (1999).⁶⁹ Bliksrud, Hestmark og Rasmussen skriver at for de politiske myndighetene i Norge på 1800-tallet, både i embetsmannsstaten og etter parlamentarismens og partienes innføring på 1880-tallet, så sto kursen fast: «Gjennom opprettelsen av statlige institusjoner, tiltak og opplæring skulle det fremmes en vitenskapsbasert forvaltning av naturressursene for å opprettholde, men aller helst øke avkastningen for en fattig og voksende befolkning.»⁷⁰

For å gi et begrep om hvor store tap rovdyrene kunne sies å gi den norske nasjonaløkonomien viser Rasch til Sverige. «Broderriket, som paa Grund av dets fortræffeligt indrettede Tabælverk, er istand til at bestemme dette med temmelig Nøyagtighed». Han skriver at det i 1828 ved kongelig befaling ble nedsatt en komite hvis oppgave det var å undersøke jaktens tilstand der, samt fremkomme med forslag «til at ophjælpe denne Næringsgreen». Etter å ha regnet sammen tapstall fra alle landets len i 1827 ble denne komiteens konklusjon at rovdyrene hadde forårsaket et tap tilsvarende 200,000 riksdaler i Sverige dette året. Rasch skriver at det som følge av disse opplysningene i 1830 ble gjort flere endringer i den svenske jaktloven. Den viktigste var et større fokus på «Rovdyrenes Ødelæggelse», hovedsakelig ved at skuddpremiene på rovdyr ble økt betraktelig. Rovdyrbekjempelse var allikevel et prioritert område regionalt i Sverige også tidligere enn 1830. Rasch skriver at premieutbetalingene på rovdyr i en rekke svenske len, allerede før lovendringen, lå langt over de lovbestemte beløpene.⁷¹

Han legger så frem en tabell over mengden fuglevilt og diverse pelsvarer, (bjørn, ulv, gaupe, oter, mår, jerv, hermelin og grevling), som har blitt ført sjøveien ut av Norge i perioden 1841–1843. Han gjør et overslag over verdien og kommer fram til at det årlige utbytte av jakten i landet kunne anslås til 40.000 Spd. Dette, skriver han, «svarer til en Kapitalværdie af 1 Million. Denne Kapitalværdie synes at være lav, og er i Virkeligheden vistnok større eller kunde i det mindste snart blive det,

67 Rasch (1845) s. 3

68 Berntsen (1994) s.27

69 Pryser (1999) s. 217

70 Bliksrud, Hestmark og Rasmussen (2002) *Norsk idéhistorie. Vitenskapens utfordringer 1850–1920*, Oslo, s. 280.

hvorved det aarlige Udbytte forholdsviis vilde forøges».⁷²

En rasjonell forvaltning av jakten i Norge - hvor utryddingen av de nevnte rovviltartene var et sentralt aspekt - ville i følge Rasch bidra positivt til statsøkonomien.

Sammendrag kapittel 4

Halvor Heyerdahl Rasch var zoolog og en innflytelsesrik og respektert fagmann i sin tid. Han var også ansett for å være en av sin tids dyktigste jegere. I 1845 var det i følge Rasch en svært mangelfull jaktlovgivning i Norge. Det eksisterte fredingsbestemmelser kun for elg, hjort og til en viss grad villrein. Folk anså seg berettiget til, med Raschs ord, «at dræbe og fange Vildtet til enhver Tid, og paa hvad Maade man bedst vidste og kunde». Denne «fordærlige Jagtfriheden», hadde i mange områder ført til en drastisk nedgang i matviltbestanden. Som en del av løsningen foreslo Rasch to hovedpunkter: 1) At det burde innføres faste fredingstider for matviltet, ikke bare for elg, hjort og villrein - men også for hare, tiur, orrfugl, jerpe og ryper, samt at beveren burde bli totalfredet i ti år. 2) At en rekke «unyttige» og «skadelige» rovviltarter burde utryddes. Rasch presenterte tre hovedargumenter for hvorfor utryddingen av de nevnte rovviltartene vil være en god idé. For det første ville dette virke positivt inn på matviltbestanden. For det andre ville selve prosessen utgjøre en utmerket våpen og soldattrening for befolkningen i fredstid. For det tredje - og i følge Rasch den viktigste årsaken - ville dette medføre en slutt på tapene som rovviltet hvert år påførte landets husdyrnæring.

71 Rasch (1845) s. 9

72 Ibid s. 23

Kapittel 5. Rasch, naturen og rovviltet

I dette kapitlet beskrives grunnleggende trekk ved zoologen Raschs natursyn og holdninger til rovvilt. Først blir noen sentrale forskjeller mellom *fagkunnskapen* - angående viltforvaltning og rovvilt - i dag og i 1845 belyst.

Rovvilt og matvilt. Fagkunnskap i 1845 og i dag

1800-tallets naturforskere hadde en begrenset forståelse, sammenlignet med dagens forskere, for hvor komplisert og mangfoldig samspillet i økosystemene er. Johan B. Steen, som er zoolog og en av Norges fremste rypeforskere, skriver at de som drev med viltbiologi i Norge rundt midten av 1800-tallet, fra dagens synsvinkel hadde «nokså primitive – ofte feilaktige – forestillinger om hvordan ulike faktorer påvirker bestanden av ville dyr. Når man leser datidens viltlitteratur», skriver han, «får man inntrykk av at de betraktet rypebestanden som en stor, viltlevende hønseflokk. Det eneste som begrenset størrelses på denne flokken, var rovdyrenes herjinger.»⁷³ Derfor, skriver Steen, var også filosofien bak viltstellet helt klar: «Dersom vi kan utrydde rovviltet, vil ryper og annet småvilt formere seg kraftig, naturen vil bugne av vilt, og jegeren kan ha hele herligheten for seg selv. Bare vi får utryddet rovviltet!»⁷⁴

Først rundt 1920 begynte holdningene å endre seg. Zoologene Hjalmar Broch (1882–1969) og August Brinkmann (1878–1940) var de første fagfolkene som kritiserte utryddelseskampanjen mot rovvilt i Norge. Broch uttalte blant annet, i 1920, at viltforvaltningens ensidige beskyttelse av matviltet, og samtidige krig mot rovviltet, medvirket til å forstyrre naturens balanse, samt at denne framferden berøvet det lokal særpreget i den norske naturen. Ti år senere påpekte Broch at rovviltet hadde en ekstraordinær stor betydning i naturens husholdning.⁷⁵

Hvordan gikk det så med viltbestandene etter at rovviltet nesten ble utryddet? For rypebestandens del virket det i første omgang som om planen fungerte godt. I noen år økte antallet ryper kraftig i takt med at rovviltet ble borte. Steen skriver at jegertidsskriftene var fulle av optimisme og seiersstemning, og at jegerne gratulerte hverandre med resultatet. En jeger ved navn K. Berg meddelte for eksempel fra sitt terreng i Hallingdal, i 1908, at «al hvitræv er utryddet, hver eneste

73 Steen, Johan B. (1989) *Ryper. Rypeliv og rypejakt*, Oslo, s. 277.

74 Ibid s. 278

75 Gundersen, Vegard og Kraabøl, Morten (2012) *A review of historical management arguments for Northern Goshawk *Accipiter gentilis* proposed by Norwegian hunters, scientists and conservationists*, *Ornis Norvegica* (2012) 35: 1–15.

rødræv tages i løpet av vinteren, selv jerv fanges jevnlig og ca. 100 rovfugler må årlig lade livet. For ti år siden (1898) hadde jeg min møie med at skyte 100 ryper i terrænget, nu kan man skyte 2-3000 uten nevneværdig formindskelse av bestanden». ⁷⁶ Det virket altså som at rovviltbekjempelsen hadde hatt det tilsiktede resultatet, nemlig et fjell som bugnet av ryper. Men, som Steen skriver, «etter den søte kløe kom den sure svie». ⁷⁷ I årene etter 1913 gikk rypebestanden jevnt nedover til et lavmål som man ikke kunne huske maken til. Som følge av dette gjennomførte Bergen Jæger- og Fiskerforening en stor rypeundersøkelse. I sluttrapporten til denne undersøkelsen, skriver Steen, var alle medarbeiderne enige om hva som var forklaringen på rypekrakket.

Den kraftige nedgangen i rovviltbestanden hadde ikke bare medført at rypebestanden økte, men også at syke og svake ryper overlevde. Disse syke rypene brakte sykdom – først og fremst coccidiose – inn i rypebestanden. Og fordi rypebestanden var så tett, spredte sykdommen seg som en pest. Årsaken til krakket var således at rovviltet ikke lenger kunne fungere som sunnhetspoliti. ⁷⁸

Steen mener at slutningene som disse tidlige rypeforskerne trakk i hovedsak var riktige. En unaturlig høy rypebestand, og en unaturlig lav rovviltbestand var det som forårsaket rypekrakket i 1913. Denne viltstellfadesen ble en av forløperene til et mer nynasert syn på samspillet mellom dyrene i fjellsamfunnet. Først slo ideologi-pendelen ut i motsatt retning skriver Steen. I 1940 og 1950 årene skriver han at rovviltet, og spesielt rovfuglene, ble behandlet nærmest som hellige dyr, og som uerstattelige helsearbeidere som ikke måtte røres. Steen som er en forkjemper for en viss grad av viltstell, (altså menneskelig tilrettelegging for at enkelte jaktbare bestander av dyr skal vokse, eller opprettholdes på et visst nivå), skriver:

Dagens kunnskap tilsier et mer nyansert syn på rovdynenes rolle og derfor også på rovdryrbekjempelse innen viltstellet. Vi har lært at det verken er mulig eller ønskelig å utrydde rovviltet. På samme måte er vi klar over at en begrensning av rovviltet må til dersom en skal få resultater av annet viltstell, for eksempel forbedringer av biotopen. Vi har også i en del tilfeller sett at vellykket viltstell er avhengig av at vi beskatter viltbestanden slik at den ikke blir for stor. Denne balansen er en forutsetning for vellykket viltstell. ⁷⁹

I dag vet man altså langt mer om faktorene som regulerer blant annet rypebestander. Biologer har lenge visst at de store rovdynene har hatt en viktig rolle i økosystemene. I de siste årene har det i tillegg kommet ny kunnskap, som viser at store rovdyr faktisk synes å ha enda viktigere rolle i

76 Steen (1989) s. 279–280

77 Ibid s. 280

78 Ibid s. 280

79 Ibid s. 281

naturen enn tidligere antatt.

Et eksempel er kunnskapen som gjeninnføringen av ulv i Yellowstone nasjonalpark, på midten av 1990-tallet, resulterte i. Etter at gråulven ble utryddet som skadedyr og forsvant i USAs 48 sammenhengende delstater (med unntak av det aller øverste av midtvesten) på 1930-tallet, ble den gjeninnført i Yellowstone, samt i noen andre områder i Idaho, i 1995–96. USAs viltforvaltning fløy da inn 66 ulver fra Canada i et forsøk på å gjenskape bestandene. Antallet økte raskt. På slutten av 2008 var det over 1645 ulver, fordelt på 217 flokker, i de nordlige Rocky Mountains- statene. 1500 av dem levde utenfor nasjonalparkene.⁸⁰

Gjeninnføringen av ulv har skapt til dels store konflikter med husdyrnæringen i områdene rundt Yellowstone. Ulvene kjenner ikke til nasjonalparkgrenser og vandrer gjerne ut av området på jakt etter bytte. Dette har ført til tap av tamdyr. For *økosystemet* i nasjonalparken viste det seg derimot at gjeninnføringen av ulv, hadde medført en rekke positive effekter. I løpet av årene hvor ulven hadde vært borte hadde mange planter og dyr forsvunnet, og bestander av andre arter var blitt sterkt desimerte. Årsakene var naturligvis svært sammensatte, men ulvens forsvinning har vist seg å ha vært helt sentral. Biologene påpeker for det første at bestanden av wapiti-hjort, som hadde vært ulvenes hovedføde, hadde økt sterkt i årene etter at ulvene ble borte. Dette førte blant annet til at wapitiene beitet ned mye av den pil-, poppel- og buskveksten som hindrer erosjon langs vannløpene. Mange fuglearter mistet derfor reirplassene sine. Levestedene for fisk og andre vannlevende arter ble også borte. Dette fordi vannløpene ble bredere, grunnere og varmere - som følge av at plantene som gir skygge på bredden forsvant. I de områdene der wapitiene overvintrer vokste heller ikke ospetrærne lengre opp til sin vanlige høyde. Årsaken var at hjortene spiste opp nesten alle skuddene. Bestanden av prairieulv ble også langt større i Yellowstone etter at gråulven forsvant. Selv om også prairieulvene ofte tar wapitikalver, så fanger de først og fremst mindre pattedyr som jordekorn og markmus. Dette førte igjen til at mattilgangen for rev, grevling og rovfugl ble begrenset, og at bestanden av også disse gikk tilbake.

Etter at ulven ble gjeninnført i Yellowstone har bestanden av wapitihjort blitt halvert. Ikke bare på grunn av ulvene, men også som følge av en rekke harde vintre og tørke. På grunn av frykten for ulvene har wapitihjortene derimot endret beitemønsteret sitt, og sluttet å oppholde seg lengre enn nødvendig ved vannløp, der det kan være vanskeligere for dem å unnsnippe angrep. Dette har ført til

80 Chadwick, Douglas H. (2010) *Ulvekrigen*, National Geographic Norge, utgave nr. 3, 2010, s. 29.

at pil, poppel og andre planter har begynt å stabilisere seg ved breddene, og at de opprinnelige vannløpene er i ferd med å bli gjenskapt. Greiner som henger utover elvene, skygger igjen for sola og tiltrekker seg fugler. Det har også blitt langt mer bever i Yellowstone etter at ulven kom tilbake. Fordi vannløpene har endret seg, og fordi det nå vokser mye pil der (en viktig næringskilde for bever) så har antallet beverkolonier steget fra 1 til 12 stykker. Beverdemningene skaper igjen småsjøer og sump der det kan leve fisk, padde, fugl, småpattedyr og insekter. Ospetrærne har også blitt langt større fordi wapitiene ikke spiser like mange skudd som før. En annen endring som har inntruffet er at mattilførselen for åtseleterere som hvithodet havørn, kongeørn, prærieulv, ravn, skjærer og bjørn har økt. Dette fordi ulven ikke dekker til byttet sitt, og at restene derfor blir tilgjengelige for andre arter. Derfor har bestandene av disse artene også blitt større.⁸¹

Et annet velkjent eksempel på nyere kunnskap om predatorers påvirkning og rolle i økosystemet, er studiene på relasjonen mellom ulv og elg ved Isle Royale i Nord – Amerika. Isle Royale ligger i innsjøen Lake Superior og er en nasjonalpark hvor dyrelivet er fredet. Disse studiene, som har pågått over mange år i et relativt avskjermet miljø, har gitt dagens biologer verdifull kunnskap om predator/byttedyr- relasjonen mellom ulv og elg. De store toppene i elgbestanden, med påfølgende massedød, har for det første blitt borte med ulvenes ankomst. Elgstammen er generelt også friskere og i bedre kondisjon. De nøyaktige årsakssammenhengene er det derimot svært vanskelig å si noe om, i følge forskerne, selv på et relativt avskjermet område som Isle Royal. Forskernes tilbakeholdenhet med å fastslå årsak og virkning i disse sammenhengene, sier på den ene siden noe om hvor kompliserte og sammensatte prosessene i naturen er. På en annen side belyser dette en viktig forskjell mellom fagmiljøene i dag og da; nemlig at dagens naturforskere synes å være langt mindre skråsikre enn sine fortidige kollegaer. Forskergruppen fra Michigan Technological University, som ledet studiene ved Isle Royale, trekker beskrivende fram forståelsen av *hvor lite vi egentlig vet* om årsakssammenhengene i naturen, og vår manglende evne til å kunne planlegge eller forutse endringer i økosystemer, som av de viktigste lærdommene til nå i prosjektet.⁸²

Både fagkunnskapen om naturen og rovviltet, og fagfolkenes holdninger, har endret seg betraktelig siden midten av 1800-tallet. Rasch var en vitenskapsmann av sin tid, og manglet den kunnskapen om artsmangfold og økologi som biologer har i dag. Han var, som alle andre, historisk situert og sto i en kulturell og vitenskapelig tradisjon som la sterke føringer på hans oppfattelse av verden. Nå

81 Douglas (2010) s. 34–35.

82 «Isle Royale's wolves and moose have been valuable for informing us about the limits of our ability to predict and understand natural systems, the nature of predation, and many particulars about why and how wolves and moose are the way they are». (Kilde: The wolves and moose of Isle Royal (2011)).

følger grunnleggende trekk ved Raschs natursyn og formeninger om rovvilt og andre dyr.

«det dem givne herredømme» og rovviltets formål

I første del av lovforslaget kommer Rasch med en slags historisk sammenfatning av jakten, fra menneskehetens fødsel og fram til sin egen samtid. Han skriver at jakt er en av menneskets eldste beskjeftigelser. Den var nødvendig og ble utviklet av mennesket «under deres Kampe mod de vilde Rovdyr, og Stræben efter at bringe alle levende Skabninger til at tjene som Redskaber for deres Nytte og Fornøielse», og mennesket «benyttede sig i fuldeste Maal af det dem givne herredømme»⁸³ Krigen ble etterhvert «Jagtens Ledsagerske», da jaktlysten, hos den mannlige delen av befolkningen, «overskred sine Skranker» og de våpen som var laget for å brukes mot «de umælende» ble rettet mot «medbrødre». Rasch skriver at jaktlysten er en alminnelig utbredt tilbøyelighet hos den mannlige delen av menneskeslekten, og at den er «i Grunden intet andet end Lysten til at gøre det os givne herredømme gjældende.» Krigen forble i følge Rasch hos menneskene, etter at jakten hadde opphørt å være en nødvendig betingelse for overlevelse, og han fastslår at den er et uunggæelig onde som samfunnene bør være forberedte på. Han mener også, som tidligere nevnt, at jaktutøvelse er den beste måten et samfunn kan forberede seg på krig på.

Når det gjelder rovviltet, og selve årsaken til at disse eksisterer, skriver han litt lengre ut i lovforslaget at «Naturens Herre» hadde skapt dem for å holde det matnyttige viltet innenfor «visse Skranker», men at denne rollen, der hvor mennesket har opptrådt, nå kan ansees som utspilt. Mennesket har der «paataet sig Udførelsen av dette Hverv» og rovdirenes «Fortsættelse strider nu mot dettes Interesse».⁸⁴ Rovviltets nytte/ formål/ eksistensberettigelse er med andre ord, etter Raschs formening, å holde det spiselige viltet innenfor «visse skranker» - i siste instans for menneskets skyld. Der hvor mennesket selv kan gjøre dette er det ikke lengre bruk for rovvilt.

Selv om Rasch er vitenskapsmann så har kristen ideologi en sentral plass i argumentasjonen hans. Det vitenskapelige og det religiøse holdes ikke adskilt i den grad som er vanlig i dag. «Naturens Herre», som har skapt rovviltet og alt annet, har i følge Rasch gitt *herredømmet* (et ord som blir brukt relativt mye) over naturen videre til mennesket. Denne tankegangen blir nærmere beskrevet i kapittel 7.

http://www.isleroyalewolf.org/overview/overview/at_a_glance.html (16.05.2012)

83 Rasch (1845) s. 2

«De Skabninger der ere dens Gjendstand»

Før han vil framsette sine forslag til lovbestemmelser angående jaktutøvelsen i Norge, skriver Rasch, finner han det nødvendig å først «omtale de Skabninger, som ere eller burde være dens Gjendstand». Han tar så for seg en rekke dyrearter, en etter en, først rovvilt og så matvilt, og veier deres nytte for menneskene opp mot de eventuelle skadene de gjør. Hvis en arts nytteverdi ansees som lavere enn skaden den gjør, så mener han den bør utryddes. Hvis dens nytteverdi derimot overstiger skadevirkningene, bør arten få fortsette å eksistere i landet.

Bjørnen. Dette dyret utgjør ingen nevneverdig trussel mot matviltbestanden skriver han, men gjør derimot stor skade på kveg og hester. Verdien av årlig felte bjørners skinn og kjøtt, det eneste rovdyret hvis kjøtt blir brukt til menneskeføde, utjevner i følge Rasch ikke den skaden bjørnen gjør. «Jagten efter dette stærke dyr», skriver han, «er ofte forbunden med Fare, og fordrer modige og bestemte Mænd.» Som følge av den fordel som skinnen og kjøttet fra bjørnen utgjør, «samt den Ære, der er forbunden med Nedlæggelsen», som i seg selv ville fungere som incentiv til denne jakten, mener Rasch at en forøkelse av premien fra 2 gamle Daler til 3 Spd skulle være tilstrekkelig. Han skriver her, som tidligere nevnt, at drivjakt på bjørn av to eller flere personer bør premieres høyere enn andre jaktformer, dette fordi denne jaktformen er så effektiv som krigerutdannelse. Som følge av den lange tiden det tar før bjørneunger blir sterke nok til å utgjøre noen fare, og fordi man vanligvis fikk god betaling for dem om de ble fanget levende, så mener Rasch at en premie på 60 skilling for både levende og døde bjørneunger vil være tilstrekkelig. De er å regne for unger, skriver han, fra februar og til årets utgang.⁸⁵

Ulven, er i følge Rasch langt skadeligere for både vilt og husdyr enn bjørnen. Årsakene til dette er blant annet at den i motsetning til bjørnen utelukkende spiser kjøtt. Dette gjør at den stadig må streife rundt etter byttedyr. At disse «desværre hos os altfor talrige Røvere» jakter i flokk, skriver han, og at «deres Styrke og hurtighet svarer til deres Hunger og Blodtørst» gjør at de setter til livs store mengder av både tamme og ville dyr og fugler. Han nevner så en rekke egenskaper ved ulven som setter jakten etter dette dyret i en egen klasse. «Deres Hurtighed, Forsiktighed, skarpe Sandser, samt den Omstendighed at de strøife vidt omkring, og at vor tro Jagtkammerad, hunden, her forsager os sin Hjelp, gjør Jagten efter dette Dyr, langt vanskeligere, besværligere og uvissere end Bjørnejakten». Ulveskinnet er i følge Rasch en høyst ubetydelig erstatning for den skade som ulven

84 Rasch (1845) s. 7

85 Ibid s. 11

forårsaker. «Som bekjendt myrder den, naar Leilighed gives, langt flere Dyr, end den kan fortære» og «Da Moderen om Sommertiden har fra 5-9 hungrige Unger at forsørge, hvori den dog ofte understøttes af Hannen, saa kan man vel slutte sig til hvorledes Vildtet maa medtages i den Omkreds, hvor den har ynglet». Rasch skriver: «I Bestræbelsen efter at udrydde disse Fiender er et hvert middel tilladeligt». Han skriver at forgiftet åte og ulvestuer er de mest hensiktsmessige metodene. En annen metode han nevner er å felle ulv på lokk, ved å bruke en levende gris som åte. Den nobleste og sikreste ulvejakten mener han derimot er drivjakt på sporsnø av to eller flere jegere. Det bør betales 3 Spd for enhver drept ulv, skriver han, enten den er valp eller voksen. Som tidligere nevnt, (s.42), mente Rasch at hvis ulven beviselig var felt ved drivjakt, en jaktform som han mente var spesielt bra krigertrening, så burde det betales 5 Spd til jegerne, da «denne Jagtmethode i anførte Henseende maa ansees for saa Særdeles gavnlige». ⁸⁶

Gaupa, skriver Rasch, er der hvor den har sitt tilhold, et likeså skadelig rovdyr som ulven, og legger til at for småviltet så er gaupa faktisk enda mer ødeleggende enn ulven, men da den sjeldnere forlater skogen, og ikke jager i flokk, så er den direkte skaden den gjør langt mindre. Om gaupas egenskap som jeger skriver han: «Har den fundet et Hare eller Rævespor, da er det Dyr, den har forfulgt fast altid blevet dets Bytte. Dens Gang er lydløs som Kattens, dens Springkraft forbausende, dens Hørelse udmærket og dens skarpe Syn er blevet et Ordsprog». Han viser til noen brukte jaktmetoder og påpeker at gaupejakt ikke er så krevende som ulvejakt, blant annet fordi hundene forfølger den hissig, i motsetning til ulv, men skriver at den utbetalte premien allikevel bør være den samme som for ulv.

Rev ansees av Rasch for å være «nyttig». Selv om den er ødeleggende for småviltet «saa erstatter den dog ved den Mængde Markmus, som den fortærer, og ved sit gode Skind, nogenledes den tilføiede Skade». Derfor mener han at det ikke er nødvendig å oppmuntre til fangsten ved premie.

Jerven, skriver han, forårsaker en del skade, særlig i Nord- Norge «paa Reensdyrene og Lappernes Vinterforraad» og på sau. Men da den ikke er så vanlig og skinnen er av «temmelig betydelig Værdi» så har han ikke ansett det som nødvendig å foreslå noen premie for dens fangst. ⁸⁷

Måren er i følge Rasch fugleviltets farligste fiende i de store skogene, men på grunn av dens verdifulle skinn, og fordi jakten verken krever spesiell anstrengelse eller kostbare redskaper, så

86 Rasch (1845) s. 12

87 Det ble allikevel, etter Stortingets behandling av lovforslaget, innført skuddpremie også for jerv

mener han at premiering ikke er nødvendig.

Oteren er visstnok skadelig for ferskvannsfiskeriene, skriver Rasch, men dens kostbare skinn mener han må anses som tilstrekkelig oppmuntring til fangst på dette dyret.

Røyskatten. Den skade som røyskatten forårsaker, spesielt som eggtyv, oppveies i følge Rasch ved dens musefangst og verdifulle skinn.

Grevlingen, skriver han, er mer til gavns enn til skade, og dens fangst burde dermed heller ikke premieres.

Når det gjelder rovfugler, så er i følge Rasch de farligste av disse: Kongeørn, havørn, hønsehauk og hubro. **Kongeørn** dreper både sauer, harer og allslags fuglevilt. **Havørn** er særlig farlig for sauer på vestkysten av landet, og jakter også på harer. Begge arter, skriver Rasch, kan skytes på åte eller fanges i revesaks. På grunn av deres skadelighet «bør man opmuntre til deres Ødelæggelse ved Præmie af 60 skilling for hvert stykke, baade den Voxne og Ungerne. De Voxne kunne i Almindelighed afhændes til Landets naturhistoriske Museer for en lignende sum».⁸⁸

Hønsehauken er i følge Rasch en enda større trussel mot fugleviltet enn de to nevnte ørneartene. Dens fangst burde derfor ha vært oppmuntret, men siden ukyndige så lett vil kunne forveksle hønsehauk med flere av de større, og «ikke skadelige» haukeartene, skriver han, så ville premier for hønsehauk like ofte, og oftere, blitt utbetalt for innleverte eksemplarer av andre, «nyttige» haukearter. Derfor foreslår han ingen premie for hønsehauk.⁸⁹

Hubroen, «den store Steenugle, Bjerguglen, Hubroen», skriver han, er særdeles ødeleggende for haren og for fugleviltet. «Den er imidlertid ikke hyppig. En Præmie af 24 skilling forekommer mig tilstrækkelig, og en lignende for Ungerne».⁹⁰

Så tar han for seg de matnyttige viltartene og jakten etter disse. Han påpeker at selv om betegnelsen «madnyttig Vildt» også innbefatter flere arter, så vil han i denne sammenhengen, når det gjelder

88 Rasch (1845) s. 14

89 I likhet med for jery, så ble det tilslutt innført skuddpremie også for hønsehauk. Raschs bekymring for at

eksemplarer av andre, «ikke skadelige», haukearter skulle innleveres som hønsehauk skulle, (som omtalt på side 32–35), vise seg å være berettiget.

pattedyr, kun ta med elg, hjort, reinsdyr og hare, og av fugler bare hønsefuglene storfugl, orrfugl, jerpe og rype: «thi fra det nationaloeconomiske Standpunkt er det egentlig blot disse, hvorom der kan blive Spørgsmaal». Fordi det ikke er noen tvil om at disse viltartene har en nytteverdi for menneskene, så trenger han heller ikke, som med rovviltet, i samme grad å veie deres nytte opp mot eventuelle skadevirkninger.

Når det gjelder de tre store hjortedyrene, **elg**, **hjort** og **villrein**, skriver Rasch i all hovedsak om hvordan jakten etter disse har blitt regulert tidligere, og om hvordan han mener det nye reglementet bør utformes.

Når det gjelder **haren** bruker han, i motsetning til hva han gjør med andre matviltarter, en del plass på å beskrive dens nytteverdi, og på å veie mellom nytte og skadevirkninger. Først beskriver han nytten han mente harejakten hadde, blant annet som «springbrett» til rovdyrjakt og som effektiv krigerutdannelse. Om dette aspektet ved harejakten konkluderer han, som det også tidligere har blitt nevnt, at harejakt må «ansees for en gavnlige Nationalbeskjæftigelse, naar den ikke uddarter til Lideskab, hvorved vigtigere Sysler tilsidesættes».⁹¹ Som følge av denne instrumentelle verdien, og fordi fordelene man har av harens kjøtt og skinn er «ikke saa ganske ubetydelig», så mener han at det vil være hensiktsmessig å frede haren i yngleperioden. Men, fordi harejakten i «nationaloeconomisk Henseende» ikke er av så stor betydning som fugleviltet, og fordi harens formeringsevne er så sterk at bestanden kan «overskride passende Grændser», og bli skadelig, så mener han at det ikke bør fastsettes like lang fredningstid for hare som for fugleviltet. En for streng regulering av harejakten vil i tillegg kunne føre til den største misnøye, skriver han, og vil også av den grunn være utilrådelig. En passende fredningstid mener han vil være fra 1. Juni til 15. August. Han nevner også flere eksempler på hvorfor harejakt på våren er nyttig: Jakt på denne tiden vil for det første skremme rovdirene og gi jegerne anledning å felle disse og oppdage deres hi. Dessuten, skriver han, ville jakthundene om de skulle være ute av øvelse hele våren bli det som på jegerspråket kalles «forlign». I tillegg vil harejegere kunne oppdage og ødelegge det han kaller «de i Vaartiden fordærvelige Fuglegildre», altså ulike fangstinnretninger og feller.⁹²

Rasch bruker også forholdsvis mye plass på omtalen av **tiur**, **orrfugl**, **jerpe** og **rype**. Jakten etter disse hønsefuglene, skriver han, inntar unektelig den fornemste plass blant Norges vilt. Han påpeker at salg av skogsfugl til byene er en viktig inntekt for den fattigere delen av befolkningen og at det er

90 Rasch (1845) s. 15

91 Ibid s. 17

viktig å forhindre at «denne Næringskilde ophører at flyde». For å få fram hvor viktig, «i statsoeconomisk henseende», skogsfugljakten både har vært, er, og enda mer kan bli, i et land som Norge, så henviser Rasch til tall fra svenske tabellverk, og til hvor stor årlig avkastning skogsfugljakten ga der.

Nyanser i bildet. En vending i Raschs tekst

I størstedelen av teksten omtaler Rasch viltet utelukkende i instrumentelle og økonomiske ordelag, men i forbindelse med sin beskrivelse av skogsfugljakten, så uttaler han seg med ett på en måte som bryter med ordbruken i den øvrige teksten. Han skriver først at enkelte «Gourmands» i byene nok ville protestere mot hans forslag om å frede skogsfuglene i deler av året, og at disse nok vil «skrige Ak og Ve over en Lov der forhindrede dem i at nyde Vildt hele 3 Maaneder af Aaret». Til denne tenkte protesten svarer han at fuglene uansett er avmagret i parringstiden, og at de derfor fungerer dårlig som mat. Han skriver også at det som følge av en slik fredningsperiode vil bli mer fugl i de resterende ni månedene, samt at det i tillegg finnes mange andre «lækrierer» å få tak i denne tiden på året. Men, så kommer en dreining i teksten som synes å skulle appellere både til medfølelse for skogsfugl hos leseren, og til dårlig samvittighet hos finsmakerne i byene: «Betænker dog den lumpne Grusomhed som I foranledige» skriver han «ved at friste Krybskytten til at berøve en øm Moder Livet, og derved priisgive de mange smaa Skabninger for den rædsomme Hunger- og Sultedød.»⁹³ Denne ordbruken skiller seg fra den i resten av lovforslaget. Fra å ha blitt omtalt utelukkende som nytteobjekter for mennesket («Redskaber for deres Nytte og Fornøielse» etc.) blir det plutselig snakk om å berøve en «øm Moder» livet, og det grusomme i å overlate fugleungene til sultedøden. Så fortsetter han med å forklare hvorfor jakt etter skogsfugl, spesielt hunnfugl, i forplantningstiden er ødeleggende for bestanden.

Denne delen av lovforslaget kan sies å på den ene siden vise, at det ikke var fullstendig svart/hvitt i Raschs natursyn. Han synes blant annet ikke å se på dyr som fullstendig følelsesløse maskiner, som for eksempel Descartes gjorde.⁹⁴ På den andre siden antyder denne vendingen i teksten også noe om natursynet til Raschs *lesere*. Selv om avsnittet om «den ømme Moder» nok i all hovedsak var et retorisk grep, så impliserer det forhold at han faktisk bruker tid og plass på å appellere til en form for medfølelse for viltet, at han heller ikke hos dem - altså først og fremst stortingsmennene -

92 Rasch (1845) s. 18

93 Ibid s. 22-23

94 Descartes mekanisk-instrumentelle syn på dyr, samt hans påvirkning på den europeiske vitenskapstradisjonen, blir nærmere omtalt i kapittel 7. (s. 77–78).

forutsatte en *total* instrumentell oppfatning av dyr. Det nevnte avsnittet om skogsfugljakten er allikevel den eneste delen av teksten hvor dyr omtales som annet enn nyttegenstander. I hele det øvrige lovforslaget blir dyr omtalt utelukkende i instrumentelle ordelag. Det er som nevnt lite tvil om at ville viltets *eksistensberettigelse*, i følge Rasch, besto i om de var nyttige for mennesket eller ikke. Det meste tyder på at han også forutsatte et lignende natursyn hos sine lesere.

Oppfatningen om menneskets herredømme over naturen var utbredt i vitenskapene, og i religionen, i denne perioden. Dette utdypes i neste kapittel. Det som her kort kan sies, er at dette natursynet ga periodens politiske aktører en *moralsk* tillatelse, til å gjøre diverse inngrep i naturen som i både senere og tidligere tider, og/eller i andre kulturer, ville vært helt utenkelig.⁹⁵ *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Fredning af Andet Vildt* kan sees på som et kroneksempel på herredømmeholdningen til naturen, som i denne perioden dominerte den europeiske kulturfæren.

Beverens fredning

I lovforslagets siste setninger, som Rasch bruker til å argumentere for hvorfor **beveren** bør fredes i ti år, kommer denne instrumentelle oppfatningen av dyr kanskje spesielt godt til syne.

En Dyreart maae jeg som Naturhistoriker særdeles ønske tagen under Lovens Beskyttelse, og denne er Bæveren, som trues med snarlig Tilintetgjørelse, da den nu kun findes paa 2 a 3 Steder i Landet. I medisinsk og oeconomisk Henseende vilde det være nyttigt om den kunde formere sig noget; thi kun ved stor Mængde kunde den blive skadelig for Løvskoven. Et 10aarigt Forbud mod dens Fangst vilde formodelntlig hjælpe noget.⁹⁶

95 Et inngrep i naturen som utryddelseskampanjen mot rovviltet, kan vanskelig tenkes å ha blitt satt i gang for eksempel i antikken. Det var i følge Hjalmar Hegge (1993) klare fellestrekk ved natursynet i middelhavsområdet i hele denne epoken. Dette til tross for at det da som kjent oppsto svært mange ulike filosofiske oppfatninger om verden, naturen og virkeligheten. Mennesket og naturen ble i antikken, generelt, sett på som nært beslektede og naturen ble gjennomgående sett på som et forbilde og et ideal, samt ansett for å være noe levende og besjelet. Det var også en grunnleggende oppfatning at naturen/verden var noe likevektig og harmonisk, og at man skulle vokte seg vel for å tukle for mye med den. Hegge påpeker at grekernes ord for verden: «kosmos», betyr «den skjønn og perfekte orden» eller harmoni. En slik orden vil man selvsagt være varsom med å gripe for meget inn i. Dette ville være et uttrykk for «hybris» (overmot), noe som før eller senere ville påkalle en nemesis (gjengjeldelse, straff). (Kilde: Hegge, Hjalmar (1993) *Mennesket og naturen, Naturforståelsen gjennom tidene – med særlig henblikk på vår tids miljøkrise*, Oslo.) Nina Witoszek påpeker på sin side at en lignende oppfatning av naturens orden også finnes i norrøn mytologi. Hun viser til førkristne myter hvor hovedlærdommen kan sies å ha vært å vise det fåfengte i å utfordre naturens krefter, samt hvilke dramatiske følger det får dersom man hensynsløst og overmodig forstyrrer verdensordenen. (Kilde: Witoszek, Nina (1998) *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*). Når det gjelder ulv og bjørn så ble, og blir de fortsatt, i mange tradisjonelle jegerkulturer sett på med stor respekt og aktelse. Schwartz, Swenson og Miller (2003), som har undersøkt utviklingen av holdninger til store rovdyr i Europa og USA, fremhever at man i flere jegersamfunn ofte følte/føler et spesielt nært slektskap til akkurat ulv og bjørn. En rekke ritualer for å hedre bjørnens ånd eksisterer fortsatt hos urfolk i både Nord- Amerika og Eurasia. (Kilde: Schwartz, Swenson, Miller (2003)

96 Rasch (1845) s. 38

Begrunnelsen for å frede beveren er, i likhet med tankegangen i lovforslaget som helhet, gjennomført antroposentrisk. Det er kun som følge av beverens nytteverdi *for mennesket* («I medisinsk og oekonomisk Henseende») at Rasch mener at den bør berges fra å bli utryddet i Norge.⁹⁷

En senere fredingsbestemmelse, fra 1894, setter Raschs begrunnelser for å frede beveren i et klargjørende perspektiv. Rasch fikk, for å ha det sagt, gjennomslag for sitt forslag om å frede beveren. Som følge av *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble den fredet i Norge fram til 1855. Jakten ble derimot raskt tatt opp igjen etter dette, noe som førte til at bestanden igjen gikk tilbake. I 1894 henvendte styret for *Norsk Jæger- og Fisker-Forening* seg til det *Det kgl. Departement for det Indre* og ba om at beveren måtte bli vernet. Dette skjedde i forbindelse med at det skulle bygges jernbane til Arendal igjennom Åmli, hvor landets siste større beverstamme fantes. Foreningen fikk gjennomslag for forslaget og beveren ble fredet. Bredo Berntsen (1994) skriver at dette var «den første vidsynte, effektive og konsekvente fredning av en dyreart på prinsipielt naturverngrunnlag» i Norge.⁹⁸ Fredingen av beveren i 1894 ble begrunnet på en helt annen måte enn i 1845:

I betragtning af at dette eiendommelige og interessante dyr nu ikke forekommer paa mer end et par steder iøvrigt i Europa, og at det er sterkt aftaget i antal i dets tidligere væsentligste tilholdsted, Nordamerika, giver tilstedeværelsen af bæverkolonierne i Nedenæs amt, distrikterne en egen, ikke ubetydelig interesse, og saavel lokal- som almeninteresse falder her sammen og tilsiger, at der maa gjøres hvad gjøres kan, for at bevare denne Norges sjeldneste dyreart.⁹⁹

Her er det snakk om å frede beveren, ikke bare på grunn av dens økonomiske verdi som leverandør av ulike råstoffer og produkter til menneskenes nytte, men fordi det er et «eiendommelig og interessant» dyr, som er sjeldent og truet.

Raschs jaktlov kan på én måte kalles et naturverntiltak. Han ville jo stoppe rovdriften på matviltbestandene. Av Schwartz, Swenson, Miller (2003) omtales også *Lov om Udrydding af*

97 Årsaken til at beveren var nærmest utryddet på midten av 1800-tallet var ikke bare at den ble fortrent der kulturen rykket fram, og at pelsen og kjøttet var ettertraktet, men at det såkalte «bevergjel» ble brukt i medisinen. Bevergjel er sekret fra en kjertelpung hos beveren som finnes mellom kjønnsorganene og tarmåpningen. Handelsvaren bestod av kjertelpungen etter at den var tørket og røkt. Denne behandlingen gjorde at sekretet ble fast, sprøtt og harpiksaktig. Bevergjel ble anvendt som pulver eller i tinktur som et beroligende og krampestillende middel. Det ble også brukt som et lokkemiddel i dyrefeller av fangstfolk i nordlige land. (Kilde: Store norske leksikon, <http://www.snl.no/bevergjel> (16.05.2012))

98 Berntsen (1994) s. 33

99 Ibid s. 33

Rovdyr og om Freding af Andet Vildt som: «The first modern law regulating hunting and protection of game in Norway».¹⁰⁰ Det er allikevel sider ved loven som klart skiller den fra hva man i dag vanligvis vil forbinde med begrepet. Det er nok riktigere å kalle den ”ressursvern”, da hovedformålet var å bevare, og/eller øke bestandene, *kun* av arter som på ulike vis ble ansett som ressurser for mennesket.

Sammendrag

Naturhistorikerne på Raschs tid hadde en begrenset forståelse, sammenlignet med dagens forskere, blant annet for hvor komplisert og mangfoldig samspillet i økosystemene er. Fra dagens synsvinkel er flere av oppfatningene til de som drev med viltbiologi på midten av 1800-tallet, både primitive og feilaktige. Når det gjelder Rasch og hans oppfatning av dyr, så deler han dem inn i to hovedkategorier: nyttige og unyttige/skadelige dyr. For Rasch besto andre livsformers eksistensberettigelse i om de tjente til nytte og fornøyelse for mennesket eller ikke. Gjorde de ikke det, og i tillegg var skadelige, mente han at man var i sin fulle rett til å utrydde dem. Rovviltartene som han ønsket utryddet hadde allikevel engang *hatt* en nytteverdi, skriver han. «Naturens Herre» hadde i utgangspunktet skapt dem for å holde matviltbestandene under kontroll. Men, etter at mennesket hadde kommet til landet, og selv blitt effektive jegere, så hadde ikke de nevnte rovviltartene lengre noen funksjon, eller verdi. De var blitt unyttige og skadelige. Rasch mente at man, som ”Tænkende Statsborger”, ikke bare hadde en rett-, men også en *plikt* til å utrydde disse dyrene.

100 Schwartz, Swenson, Miller (2003)

Kapittel 6. Stortingets saksbehandling

Dette kapitlet tar for seg hvordan Raschs lovforslag ble mottatt og behandlet på Stortinget. Fremstillingen gir en beskrivelse av relevante hovedtrekk ved diskusjonene som oppsto, men med en hovedvekt på uenighetene angående forslaget om å utrydde rovviltet.

Odelstinget 13,14 og 17. Juni

I denne perioden møttes Stortinget bare hvert tredje år.¹⁰¹ Kronologisk sett forløp saksgangen i korthet slik: Først ble Raschs lovforslag behandlet og godkjent i Næringskomiteen. Den 13. juni 1845 ble det fremmet for Odelstinget. Der ble saken i første omgang behandlet 13,14 og 17. Juni. Etter «temmeligt vidløftige Diskusjoner» ble forslaget «i det Væsentlige» vedtatt.¹⁰² Det ble så oversendt til Lagtinget hvor det ble behandlet den 26, 27 og 28. juni. Lagtinget besluttet 15 anmerkninger. Saken ble så sendt tilbake til Odelstinget for ny behandling 5. juli. Anmerkningene ble akseptert og lovforslaget ble sendt tilbake til Lagtinget hvor det ble enstemmig vedtatt den 12. juli. Den 4. august 1845 ble loven sanksjonert.

Representant Lübow kom med de første innsigelsene mot Raschs forslag. Under Odelstingets første behandling av forslaget den 13. juni, stemte han for sakens henleggelse. Han mente for det første at det ikke var noen hast med å få innført en ny jaktlov. Dette var ikke en spesielt viktig sak og den kunne godt vente - både til «den almindelige Civillov» utkom, og til alle landets amter hadde uttalt seg om saken. (Det hadde tidligere blitt sendt ut et «circulære» hvor landets amter ble bedt om å gi deres formeninger om hvordan jakta burde reguleres). Lübow påpekte at kun Buskeruds-, Christians- og Bergenhus amt hadde uttalt seg om nødvendigheten av andre bestemmelser angående jakten i deres områder. Han la til at fra Hedemarkens amt var det heller ikke kommet noen erklæring «formodentlig af den Grund, at det havde viktigere Arbejder at anvende sin Tid paa.»¹⁰³

Lübow la også fram andre grunner til hvorfor han mente at denne loven ikke burde innføres. På grunn av de store forskjellene i de ulike delene av landet, uttalte han, ville det som var hensiktsmessig for ett distrikt ofte være uhensiktsmessig for et annet. En landsomfattende lov i overenstemmelse med forslaget kunne derfor bli «mere skadelig end gavnlig». Lübow kom også

101 Vedtaket om årlige Storting ble gjort i 1869.

102 *Storthings-Efterretninger 1836–1854 udgivne efter offentlig Foranstaltning* (1893), 2 det Bind indeholdende Forhandlingerne paa tiende ordentlige Storthing 1842 og ellefte ordentlige Storthing 1845, Christiania, s. 765.

103 Ibid s. 764.

med de eneste registrerte motforestillinger mot skuddpremieordningen. Hans betenkeligheter når det gjaldt utryddelsesplanen hadde derimot ingenting med rovviltets verdi, nytte i økosystemet eller lignende å gjøre. For det første mente han at skuddpremier ikke var nødvendig som incentiv til økt rovdyrjakt. I de områdene hvor rovviltet gjorde stor skade ville man uansett gjøre alt for å utrydde dem, uavhengig av eventuell premie. Om det allikevel skulle innføres premier, uttrykte Lübow, så burde disse i alle fall bli regulert etter den skade (større eller mindre) som rovdirene gjorde i de ulike områdene, «thi ellers vilde Stortinget paa en Maade paalegge Amterne Skatter, som det ikke var berettiget til».¹⁰⁴ Han fryktet også at jakten etter rovdyr faktisk ville *innskrenkes* som følge av en eventuell innføring av fredningstider for småvilt. Dette fordi jegeren kun ved å felle småvilt, som nå ville bli forbudt i enkelte perioder, fant erstatning for den energi og tid han ville måtte ofre på rovdyrjakten.

I tillegg mente Lübow at den nye kriminallovens paragraf 22–11 hadde gjort lovforslaget mindre nødvendig. Loven det er snakk om her er den tidligere nevnte kriminalloven av 20. august 1842, som i all hovedsak omhandlet *hvem* som hadde rett til å jakte og *hvor*. Den fastsatte også straffer for ulovlig jakt. Denne loven, mente Lübow, ville være tilstrekkelig til å regulere den norske jakta. Det må sies at når det gjelder akkurat dette argumentet, så ble det allerede tatt opp og imøtegått av Rasch i selve lovforslaget. Her skriver Rasch at den nye kriminalloven ville få liten eller ingen innflytelse på det eksisterende onde, altså den uvetlige jakten og nedgangen i matviltbestanden, fordi «den ikke inneholder nogen nye Bestemmelser, Jagten vedkommende, men blot fastsætter Straffen for Overtrædelser af de hidtil om Jagten gjældende».¹⁰⁵

Lübow ville først ikke fremsette noe forslag om henleggelse av lovforslaget. Hans begrunnelse for det var at de fleste ønsket en slik lov, og at han derfor ikke ville foreslå forslaget henlagt. Da bemerket presidenten (Daa), at det «maatte ansees ubetimeligt at holde Foredrag over almindelige Principer, naar man ikke derpaa begrundede noget Forslag».¹⁰⁶ Dette gjorde at Lübow allikevel foreslo sakens henleggelse. Henleggelsesforslaget ble støttet av Blichtfeldt, som også mente at Stortinget ikke burde oppholde seg med denne saken, da de hadde så mange andre viktigere saker å behandle, og av Roll, som ikke trodde at en slik lov kunne overholdes. Vogt, Schweigaard og Elieson uttalte seg imot sakens henleggelse. De påpekte sakens viktighet og det forhold at verken kriminalloven eller civilloven kunne avgjøre noe med hensyn til problemet, altså den årlige nedgangen i matviltbestanden som følge av uvetlig jakt, fordi det «her ikke handledes om, hvem der

104 *Storthings-Efterretninger* (1836–1854) s. 765

105 Rasch (1845) s. 6

var jagtberettiget eller ikke, men alene om Politibestemmelser ang. Vildtets Fredning og Rovdyrs Udryddelse». ¹⁰⁷ Ved voteringen ble henleggelsesforslaget forkastet mot syv stemmer.

Det som debattene under Odelstingets første møte «især dreiede sig om», i følge Storthings-Efterretningene, var et forslag fra C. Dahl. Han mente at en ekstra paragraf burde innlemmes i loven. Denne skulle sikre grunneierne enerett til nesten all type jakt i landet. I følge den gjeldende lovgivningen hadde vanlige folk, selv om de ikke eide land, lov til å jakte småvilt både på almenning og på «Udskiftet Eiendom». Dette gjaldt blant annet ryper, skogsfugl og hare. Rovdyr kunne alle jakte over alt. Storviltjakt var derimot, som nevnt, forbeholdt grunneiere. C. Dahl mente at ikke bare storviltjakten, men også skogsfugljakten burde være eksklusivt forbeholdt grunneierne. En slik regel var i følge han på sin plass «da dette maatte antages at være overensstemmende med Eiendomsrettens Fordringer og i enhver Henseende hensigtsmæssigt, saasom det baade vilde bidrage til Fuglevildtets Fredning og til Forebyggelse af de hyppige Skovbrande». ¹⁰⁸ Etter hans skjønn var også jakten etter fugl den «i økonomisk Henseende vigtigste Jagt» og det var derfor naturlig at også den burde tilfalle grunneieren. Den ekstra paragrafen han foreslo skulle lyde slik: «I Udskiftet Eiendom maa ingen uden Grundeierens Tilladelse jage, fange, saare eller dræbe Elsdyr, Hjort, Ren, Bæver, Bæver, Hare og madnyttigt Fuglevildt, med Undtagelse af Ryper». C. Dahl mente med andre ord at uten grunneiers tillatelse, og med unntak av rype- og rovdryrjakt, så skulle *kun* grunneiere ha lov til å jakte i Norge.

Flere ytret seg i mot dette forslaget, deriblant Bøttger, Monsen, Løberg, Daa, Schweigaard, Vogt og Falsen. Det ble uttrykt at å på denne måten berøve den overveiende del av befolkningen en rett, som den «gjennem Aarhudreder havde udøvet, og uden Vederlag overdrage denne Ret til Grundeierne», ville være både betenkelig og uforsvarlig. «Den Almindelige Jagtrets Vigtighed» ble understreket og det ble lagt frem flere grunner til at denne burde opprettholdes. For det første bidro vanlige folks rett til å jakte til å opprettholde kunnskapen om bruk av skytevåpen i befolkningen. For det andre var andre lands jaktlover, hvor bare deler av befolkningen hadde lov å jakte, på ingen måte noe å trakte etter. Dette fordi «saadanne fra Feudalismens Tidsalder nedarvede og paa det aristokratiske Princip, at værne om Adelens Yndligsførøielse, grundede Jagtlove overalt foraarsagede de værste Ugjerninger og utaaaleligste Indskrænkninger.» ¹⁰⁹ C. Dahls forslag ble forkastet mot 17 stemmer.

106 Storthings- Efterretninger (1836–1854) s. 765

107 Ibid s. 765

108 Ibid s. 765

109 Ibid s. 766

Det blir også nevnt flere andre debatter i Odelstinget angående ulike deler av Raschs lovforslag. Ingen av disse omhandlet skuddpremieordningen, eller eventuelle motsigelser mot denne. Det ble gjort noen endringer, men ingen av relevant betydning. Saken ble så oversendt Lagtinget.

Lagtinget 26–28. juni

Også når Lagtinget behandlet forslaget ble det mange debatter. Etter tre dagers diskusjon ble det besluttet 15 anmerkninger til Odelstingets utkast. Få av Lagtingets anmerkninger omhandlet uttryddingen av rovviltet. Ingen av disse inneholdt noen motforestillinger mot utryddelseskampanjen i seg selv, men enkelte uenigheter om visse aspekter ved den oppsto.

Den første paragrafen i Raschs lovforslag inneholdt en bestemmelse om ulik premiestørrelse for felling av voksne og unger av de ulike rovdyrartene. Det skulle utbetales 3 Spd for voksen bjørn (5 Spd hvis den var felt ved drivjakt av to eller flere personer) og 60 Skilling hvis den var under et halvt år. Dette hadde Odelstinget vært enige i. Lagtinget mente derimot at samme sum burde utbetales for både voksne dyr og unger. Paragrafen burde i følge dem lyde slik: «For Bjørn, Ulv, Gaupe, Jerv eller Filfras uden Hensyn til deres Alder 3 Spd.» Dette ble også ordlyden i den ferdige loven. Deres begrunnelse for å utbetale samme sum for voksne og unger var at:

Som oftest vil det være noksaa virksomt til Hensigtens Opnaaelse, at Rovdyrs Unger dræbes, som at det voxne Rovdyr ødelægges, og da Ungernes Skind er af saare liden eller ingen Værdi, bør Præmie træde istedetfor som Opmuntring. Dyrets Alder kan det ogsaa medføre sine Vanskeligheder at bestemme.¹¹⁰

Det ble også gjort noen anmerkninger når det gjaldt premie for hønsehauk. Lagtinget mente at det burde utbetales 24 skilling for denne arten. Verken hønsehauk eller jerv var som nevnt med blant de dyrene som Rasch, i sitt lovforslag, mente burde utryddes. At det skulle utbetales fellingsvederlag også for disse to artene, ble derfor besluttet enten på Odelstinget (13, 14 og 17. juni) eller på Lagtinget (26–28. juni). Når det gjaldt småviltjakten, så hadde Rasch foreslått å innføre fredningstider for hare, tiur, orrfugl og jerpe. I den ferdige loven ble det i tillegg innført jaktbegrensninger for rype, raphøns og ulike vannfugler («Vandfugle, som i Almindelighed benyttes til Menneskeføde, Trækfugle undtagne»).

Ellers dreide Lagtingets anmerkninger seg blant annet om grunneierforhold når det gjaldt harejakt på sporsnø, om endringer i fredningstid for fuglevilt og om endringer i ordlyden, altså om hvordan

ulike paragrafer skulle formuleres, for å klarere uttrykke meningen og for unngå misforståelser.

Sanksjonering

Saken ble sendt tilbake til Odelstinget den 5. juli. Elleve av Lagtingets 15 anmerkninger ble godkjente, mens de resterende fire ble nedstemte. Det ble gjort noen mindre endringer ved enkelte paragrafer. For eksempel ble ordet «Udskiftet Eiendom» gjort om til «Hjemmarken» i paragrafen som omhandlet harejakt på sporsnø, og slutten på jakttiden for skogsfugl ble forlenget fra 1. august til 15. august.

Den 4. august 1845 ble *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* sanksjonert av kong Oscar I. De to første paragrafene i den endelige lovteksten omhandlet skuddpremieordningen:

§ 1. I Præmie for ethvert af efternævnte Rovdyrs Ødeleggelse betales: a) for Bjørn, Ulv, Gaupe, Jerv eller Filfras, uden Hensyn til deres Alder, tre Speciedaler; b) for Ørn, (Land- eller Havørn) sexti Skilling og for Bjergugle (Hubro) fire og tyve Skilling. For Unger af disse Fugle det Samme.; c) for Hønsehøg, forsaavidt den ei er fældet ved Skud, fire og tyve Skilling.

§ 2. De til Præmiens Udredelse fornødne Summer udlignes paa det Amt, inden hvis Grændser Dyret er fældet. For at Præmien kan erholdes, føres Huden af det dræbte Dyr til vedkommende Foged eller Lensmand, som borttager af den høire Forlab de 2 midterste Kløer, ligesom den dræbte Rovfugl ligeledes frembringes, og hvoraf Kløerne borttages. Til Præmiens Erholdelse meddeles Attest uden Betaling.¹¹¹

Den store rovviltkrigen i Norge var dermed offisielt i gang.

Sammendrag kapittel 6

Raschs lovforslag ble for første gang fremmet for Stortinget den 13. juni 1845. Den 4. august 1845 ble den ferdige *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* sanksjonert av kong Oscar II. I løpet av stortingets arbeid med loven oppsto det en del uenigheter. Dette førte til at behandlingen tok relativt lang tid. Selv om det hovedsakelige ved lovforslaget ble videreført i den ferdige loven, ble enkeltheter ved det til slutt endret. Blant annet ble jerv og hønsehauk - som Rasch

110 Storthings- Efterretninger (1836–1854) s. 766

111 «Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt» I: *Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, i tidsfølgende Orden og udtogsviis samlede og udgivne af Christian Bull. 11te Bind, indeholdende Aarene 1844, 1845 og 1846, med hosføiede*

hadde ment det var uhensiktsmessig å innføre premiering for - tatt med blant artene som skulle utryddes. Forslaget om å innføre ekstra premiering for dyr som var felt ved drivjakt, av to eller flere personer, ble derimot ikke en del av den ferdige loven. At de nevnte dyre- og fugleartene burde bli utryddet, var alle enige om. Diskusjonene dreide seg i all hovedsak om andre aspekter ved lovforslaget. Det som oppsto av uenigheter, angående rovviltets utryddelse, handlet stort sett om hvordan dette best burde utføres i praksis. Alt tyder på at stortingsmennene delte Raschs natursyn og holdninger til rovvilt.

DEL III. IDÉHISTORISK BAKGRUNN

Dette vet vi: Jorden tilhører ikke mennesket. Mennesket tilhører jorden. Alt henger sammen, slik blodet forener familien. Alt henger sammen. Mennesket vevde ikke livet, vi er bare en tråd i veven. Alt vi gjør mot veven, gjør vi mot oss selv.

Høvding Seattle.¹¹²

Kapittel 7. Herredømmeholdningen og den teleologiske naturoppfatningen. Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Fredning af Andet Vildt i et idéhistorisk perspektiv.

Natursynet som Rasch representerer blir gjerne kalt *herredømmeholdningen* til naturen. Det var ikke særegent for verken Rasch eller Norge i denne perioden, men utbredt i vitenskapene i hele den europeiske kultursfæren.

I dag ser man vanligvis på religion og vitenskap som to adskilte størrelser. I store deler av den europeiske vitenskapshistorien kan det derimot være vanskelig å skille dem fra hverandre. En spesiell form for kristen ideologi, angående naturen og mennesket, hadde lenge en sentral og selvsagt plass i vitenskapelig argumentasjon. I det følgende skal grunnleggende trekk ved utviklingen av den europeiske vitenskapelig-religiøse herredømmeholdningen, samt det tilhørende antroposentriske og teleologiske perspektivet på naturen, beskrives og ses i sammenheng med den store rovviltkrigen i Norge.¹¹³

To bibelske natursyn

Raschs lovforslag er gjennomført antroposentrisk. Antroposentrisme er et begrep fra miljøetikken og innebærer en oppfatning om at kun mennesker er bærere av iboende verdi. Når denne tankegangen blandes med idéen om at *alt* som finnes, er skapt bare for menneskets skyld, samt at mennesket har en soleklar rett til å gripe inn i, og etter eget forgodtbefinnende omforme dette skaperverket, så kalles det gjerne en *herredømmeholdning* til naturen. Begrepet *teleologi* (av «telos»

¹¹² Det verserer mange utgaver av Høvding Seattles tale. Utgaven som dette utdraget er hentet fra, er basert på teksten som ble brukt i den amerikanske dokumentarfilmen "Home". Den opprinnelige talen ble antakeligvis holdt i 1854 til guvernør Stevens, som nylig var oppnevnt til kommissær for indianersaker i Washington. En av de tilstedeværende tok notater, og disse har dannet grunnlaget for alle senere versjoner av talen. (Kilde: *Vi er en del av jorden. Den vakreste talen om det vakreste vi har*. Oversatt av Terje Myklebust. Forord av Petter Nome. Ex Libris Forlag A/S (1991).

¹¹³ Den følgende fremstillingen av natursynet i vitenskapene på 1800-tallet, og av dette natursynets utvikling, er betydelig inspirert av Hjalmar Hegges bok *Mennesket og naturen, Naturforståelsen gjennom tidene – med særlig henblikk på vår tids miljøkrise* (1993), og Hans Kolstads bok *Besinnelse. Naturfilosofiske essays* (2007).

som betyr mål) stammer opprinnelig fra Aristoteles. Det betegnet i utgangspunktet Aristoteles' oppfatning av en indre målrettethet i naturen - det at alle ting streber etter å realisere sin natur. Men begrepet brukes også om det spesielle nytte- og formålsperspektivet på naturen, som ble vanlig i vitenskapen på 16 og 1700-tallet. Tankegangen som hadde oppstått var at alle levende dyr og planter i utgangspunktet var skapt for å ha et bestemt formål. Én spesiell planteart var for eksempel skapt for å være mat for ett visst dyr, og dette dyrets «formål» var igjen å være mat for et annet dyr osv. Disse formålsskjedene ledet alltid til slutt fram til mennesket, som ble sett på som selve hovedårsaken til at *alt* i verden eksisterte. Rasch, og de fleste andre vitenskapsmenn i perioden, hadde en antroposentrisk-teleologisk oppfatning av naturens opprinnelse og sammenhenger. Hvordan hadde et slikt syn på mennesket og naturen oppstått?

I en artikkel i Science (1967) hevdet historieprofessor Lynn White at den jødisk-kristne tradisjonen var opphavet til de holdninger som førte til ødeleggelsen av naturen. Artikkelen, «*The Historical Roots of Our Ecological Crisis*», ble startpunktet for en omfattende debatt om opphavet til slike holdninger, og særlig om hvilken rolle kristendommen hadde spilt – og spiller – i den sammenheng.¹¹⁴ White nevner tre uakseptable forhold som han fant representative for det meste av kristen teologi: 1) Kristen teologi opererer med et skarpt skille mellom menneskeheten og den øvrige natur. 2) Det forutsettes et like skarpt skille mellom Gud og menneskeheten. 3) Kristendommen har en instrumentell forståelse av den naturlige virkelighet. Dette mener han har vært opphavet til en destruktiv herredømmeholdning til naturen. White finner belegg for dette blant annet i Første Mosebok hvor det heter:

Vær fruktbare og bli mange og oppfyll jorden og legg den under eder, og råd (dominion) over fiskene i havet og over fuglene på himmelen og over hvert dyr som rører seg på jorden. (1. Mosebok 1.28)

I Paradis hadde Adam og Eva vært vegetarianere, men etter syndfloden sier Herren til Noa:

Vær fruktbare og bli mange og oppfyll jorden! Og frykt og redsel for eder skal være over alle dyr på jorden og over alle fugler under himmelen, over alt det som rører seg på jorden, og over alle fiskene i havet; i eders hånd er de gitt. Alt det som rører seg og lever skal I ha til føde, likesom jeg gav eder de grønne urter, gir jeg eder alt dette. (1. Mos. 9.1-3)

Dette sitatet, skriver Per Ariansen (1992), peker nokså utvetydig i retning av at det øvrige skaperverk primært har instrumentell verdi for mennesket, og at det er Guds vilje at menneskers

114 Ariansen, Per (1992) *Miljøfilosofi. En innføring*, s.20.

oppførsel skal være slik at dyr og fugler skal frykte mennesket.¹¹⁵

Mennesket alene ble skapt i Guds bilde og deler derfor Guds transcens i forhold til Naturen. Det vil si at mennesket står utenfor og over naturen. Dette innebærer, ifølge White, at de skapte ting ikke har noe annet formål enn å tjene menneskets hensikter. Ikke noe av Guds substans ligger i naturen. Naturen blir «det ubesjelede andre» i forhold til Gud. Den jødisk-kristne tradisjonen utgjorde på den måten et skarpt brudd med tidligere religion og naturoppfatning. Den brøt på en avgjørende måte både med, for eksempel, de tidligere jordbruksreligionenes forestilling om Gud som immanent i naturen og med animismen i antikken. Forestillingen om Guds transcens gjorde at naturen ikke lenger ble ansett for å være hellig og som bolig for det guddommelige. «Det er ikke ånd i stikk og sten!» ble det forkynt, og på samme tid ble det understreket at «Du skal ikke ha andre guder enn meg!» Dette fungerte som et klarsignal for menneskene til å gripe inn i og utnytte naturen, på en måte som tidligere hadde vært helt utenkelig. Kolstad (2007) skriver om overgangen fra de førkristne religionene til kristendommen:

Dermed mistet naturen enhver kultisk betydning: Den ble ansett som et fremmedprodukt som strengt tatt var mennesket likegyldig, eller i ytterste fall som en hindring for den sanne troen og for den menneskelige sjels frelse og adgang til Guds himmelske rike, som ble oppfattet som det egentlige målet med den kristne troen. På denne måten ble naturen betraktet som en trussel overfor troen, og som en makt man måtte knuse, fordi den, slik man hevdet, ledet tanken bort fra Gud. Følgelig ble alt som kunne minne om den tidligere naturtilbedelse og de hellige naturstedene, lagt øde: Trærne ble felt, blomstene revet opp og det hele jevnet med jorden. Så var fortryllesen ødelagt- hele naturens sjel var lagt øde. Tilbake lå en grønn slette med enkelte spor av fordums idyll, hvor man kunne ane nærværet av en gud, men uten lenger å hvite hvem. Det var en gud man hadde glemt. Sammen med Gud flyttet også de tidligere «naturåndene» ut av naturen. Helgener, djevler og demoner fikk sin egen transcens, idet heller ikke de var knyttet til naturobjektene. Følgelig var det ikke lenger noen ånd som beskyttet naturen. Den tidligere animistiske oppfatningen innebar derimot nettopp en beskyttelse av naturen. Før et inngrep ble gjort, måtte man berolige de lokale åndene. Inngrep var i denne forstand ensbetydende med et potensielt overgrep. Naturen kunne ikke utnyttes fritt. Da kristendommen ødela disse animistiske forestillingene, ødela de også den tilsvarende varsomme omgangen med naturen.¹¹⁶

Men, som det ble påpekt i debatten som fulgte Whites artikkel, det finnes også andre holdninger til naturen i bibelen. Susan Bratton (1984) hevder blant annet at tekstlinjen «Gud så at det var godt» (1 Mos 1,10) impliserer at naturen har egenverdi. «Godt» (hebraisk: *tob*) betyr ikke instrumentelt eller hensiktsmessig godt, men vakkert, skriver hun. Naturen er altså «god i seg selv», den har en verdi

115 Ariansen (1992) s. 23

116 Kolstad (2007) s. 29–30

som tilkommer den uavhengig av dens nytteverdi eller verdi som middel til noe.¹¹⁷ Hun viser også til andre eksempler, som at både den levende- og ikke-levende naturen oppfordres til å prise Gud i Salmenes bok 148.3–10. «Dette kan oppfattes som at også disse delene av skaperverket fremstår som en art subjekter med en egen verdighet, som Guds barn – og med den samme ukrenkelighet som mennesket» skriver Ariansen (1992).¹¹⁸ I første Mosebok kan vi lese at mennesket er i slekt med jorden som det stammer fra: «Herren Gud formet mannen av jord fra marken og blåste livspust inn i hans nese» (1 Mos 2,7.)¹¹⁹ I Salomos ordsprog blir det fremholdt at Guds herlighet viser seg i naturens skjønnhet, og det tales om den edle glede som for menneskene er forbundet med å erkjenne dette.¹²⁰

At mennesket ble satt til å råde over dyrene og det øvrige skaperverket, behøver heller ikke å bli oppfattet som ensbetydende med at mennesket hadde en herskerrolle overfor naturen, skriver Kolstad. «Snarere kan dette også oppfattes, slik det er blitt påpekt, som at mennesket fikk et spesielt forvalteroppdrag, med et klart moralsk ansvar overfor Gud med hensyn til hvorledes det skjøttet sitt oppdrag.»¹²¹ Det er som nevnt dette natursynet, *den kristne forvaltertanken*, som dagens norske kirke begrunner sitt miljøengasjement ut ifra. Et slikt natursyn finnes det også belegg for i Bibelen: «Og Gud tok mennesket og satte ham i Edens have til å dyrke og vokte den.» (1 Mos 2,15) «Således akte I oss som Kristi tjenere og husholdere over Guds hemmeligheter.» (1 Kor 4,1).

Forestillingene om mennesket og naturen i bibelen kan deles i to grupper. Den ene gruppen forestillinger forfekter herredømmeholdningen, mens den andre uttrykkes gjennom tanken om mennesket som *en del* av Guds skaperverk og om naturens *egenverdi*. Hovedpoenget er likevel, i følge både Kolstad og Hegge, at det var herredømmeholdningen som til slutt «vant». I alle fall ble dette synet på naturen det herskende i lang tid.

I middelalderen ble forholdet mellom Gud, naturen og mennesket diskutert inngående av representanter for ulike teologiske retninger. Bibelens mangesidede, og ofte motstridende, oppfatninger av naturen ble tolket tildels svært ulikt.

117 Kolstad (2007) s. 26

118 Ariansen (1992) s. 24

119 Kolstad (2007) s. 26

120 Hegge (1993) s. 55

121 Kolstad (2007) s. 30

Contemptus mundi vs theologia naturalis

Hjalmar Hegge (1993) mener at man i middelalderens teologi kan snakke om to hovedtendenser i naturforståelsen – som igjen avspeiler de to nevnte gruppene forestillinger om mennesket og naturen i Bibelen. På den ene siden ble naturen, fordi den ikke hadde del i det guddommelige, oppfattet som en mørk, ond eller kort sagt lavere verden. Dette la grunnlaget for den holdningen som har blitt betegnet som *contemptus mundi*, eller verdensforakten. På den annen side fantes den oppfatning at naturen, til tross for adskillelsen fra det guddommelige, manifesterte Guds storhet og godhet, og at den derfor skulle behandles med ærefrykt og den aller største respekt.¹²² Det avgjørende teologiske spørsmålet som skilte de to retningene fra hverandre i synet på naturen var: Er det grunnlag i Bibelen til å oppfatte adskillelsen mellom Gud og naturen som absolutt, og at naturen dermed «lå i det onde», eller kan man tolke det som at denne adskillelsen var mer relativ – og at naturen dermed også manifesterte Guds storhet og godhet?

I store deler av middelalderen dominerte det sist nevnte syn. Denne *theologia naturalis*, («naturens teologi»), ble hevdet av ledende tenkere, filosofer og teologer som Augustin (354–430), Bonaventura og Thomas Aquinas i det 13. århundre.¹²³ De mente at Gud, og Guds vilje, kunne erkjennes gjennom Hans skaperverk- naturen. Bernard av Clairvaux (1091–1153) sa for eksempel: «Tro meg, jeg har oppdaget det som du ønsker å finne, meget mer i skogene enn i bøkene; trær og stener vil lære deg det som ingen lærer er i stand til å lære deg».¹²⁴ Naturen kunne leses i som en hellig bok, og ble av flere oppfattet som sidestilt med Bibelen som åpenbaring av Guds vesen. St. Augustin sa til og med at av «de to bøkene» sto naturens over Skriften, i den forstand at den første uomtvistelig lå åpen for våre øyne, mens den annen var gjenstand for fortolkning og kunne feiloppfattes.¹²⁵ Naturen ble derfor, som Guds skaperverk, behandlet med den dypeste ærefrykt og respekt. Det Hegge omtaler som *Naturfromheten*, det religiøse inderlighetsforholdet til skaperverket i deler av middelalderen, kommer til et slags høydepunkt hos Frans av Assisi (1181–1226). Hos han er ikke naturen bare uttrykk for Guds storhet, men også menneskets *medskapning*. Han talte til både fugler og ulver og oppfordret dem til å love Gud. I diktet «Sangen til Broder Sol» lovprises Gud for skaperverket. Det fremgår at de skapte ting er sidestilte med hensyn på verdi. De er alle «brødre og søstre i Gud».

122 Hegge (1993) s. 54

123 Ibid s. 55

124 Ibid s. 63

125 Ibid s. 68

Lovet være du, Herre, og priset være dine skaperverk,
da mer enn alt den nådige herr broder Sol.
Se, du lar ham tennes for oss hver ny dag,
og skjønn er han, strålende med veldig glans,
et sinnbilde på deg, du Aller Høyeste.

Lovet være du, Herre, for søster Måne og stjernene.
Til lys på himmelhvelvet har du satt dem,
vakre har du gjort dem, kostelig er deres klarhet.
Lovet være du, Herre, for broder Vinden
og for luften og skyene og aftenduggen, ja for alt slags vær
du lar din skapelse opprettholdes ved.

Lovet være du, Herre, for søster Vannet.
Se, hvor god og nyttig er hun ikke, og hvor tjenende og kysk.
Lovet være du, Herre, for broder Ilden,
som du lar lyse for oss i den mørke natten.
Prektig er han, og glad og sterk og tapper.

Lovet være du, Herre, for søster Jorden, vår mor,
som gir oss vårt underhold, vår næring
og alle slags frukter og de fargerike blomster og gresset.¹²⁶

Ariansen (1992) påpeker at Frans av Assisi i perioder beveget seg farlig nær vranglæren. Han skal blant annet ha snakket til en ulv som herjet i det område han bodde i, og fått den til å slutte med det. Når ulven døde fikk han den også, i følge historien, begravet i hellig jord.¹²⁷

I siste del av middelalderen var det derimot det andre hovedsynet på naturen, det som forfektet verdensforakten, som vant fram og ble det herskende. Denne oppfatningen hadde hele tiden vært til stede i middelalderen, men bare som en understrømning. Verdensforakten ble hovedsakelig forkynnet av den såkalte albigenser bevegelsen, som dukket opp i det 13. århundre. Albigenserne var påvirket av manikeismen, en religiøs bevegelse fra oldtiden som besto av en blanding av kristendom og elementer fra gammel persisk religion. Grunnsynet i manikeismen var at det er det skarpeste skille mellom verden og Gud, og mellom ånd og materie. Dette ble av albigenserne sett på som et skille mellom godt og ondt. Denne oppfatningen hadde tidligere blitt motarbeidet av ledende filosofer og teologer, og den offisielle kirken bekjempet albigenser bevegelsen på det sterkeste når

126 Lundh, Lisa (1956) *Mitt skattkammer*, bind 7, Oslo.

den dukket opp. Allikevel, selv om bevegelsen til og med ble erklært kjettersk en periode, så blomstret den og fikk en tid en tilslutning som var på høyde med den offisielle kirken.¹²⁸ Spaltningen, eller dualiteten, mellom «det himmelske» og «det jordiske», og mellom Gud og verden, hadde i følge Hegge (1993) funnet et enkelt og utpreget folkelig uttrykk i albigenser-bevegelsen. I siste del av middelalderen fikk denne tankegangen feste også hos filosofer og teologer. Dette førte til en enda større utbredelse.

Mye som følge av albigenser- bevegelsen ble tilslutt det herskende teologiske synet, i overgangen mellom senmiddelalderen og den nyere tid, at naturen var «det lavere», noe som mennesket skulle ha minst mulig med å gjøre, i alle fall i religiøs sammenheng. Siden mennesket ble sett på som den eneste skapningen som hadde del i det guddommelige, skulle fra da av all religiøs fokus rettes *innover*, mot det hellige, og bort fra den u-hellige, lavere fysiske naturen.

Den nye tid og naturen

Det som derimot skjedde i løpet av renessansen, var at menneskene fikk en ny og tydelig *utadrettet* interesse for den stadig mer verdsliggjorte naturen. Som skaperverkets sentrum, og med eksklusiv del i det hellige, hadde menneskene fått det for seg at de hadde en soleklar rett til å utnytte «den lavere» natur. Oppfatningen av forholdet mellom mennesket og naturen hadde endret seg radikalt fra tidligere tider. Hegge skriver:

Nå blir det tvert i mot en gjennomgående oppfatning at en av menneskets sentrale oppgaver – for ikke å si den aller viktigste – er å omforme naturen, med særlig henblikk på å utnytte den materielt. Ja, det ble nettopp fremholdt som et særtrekk ved mennesket at det (i motsetning til dyrene) hadde evnen til å gjøre dette i kraft av sin intelligens. Og denne utadrettede aktiviteten i omforming eller bearbeidelsen av naturen ble endog søkt begrunnet religiøst, idet mennesket som håndverker, bergmann osv., ble sett i analogi med Gud som skaper og former av verden.¹²⁹

Fra og med middelalderens slutt fant som kjent en omfattende teknisk, økonomisk og samfunnsmessig transformasjon sted i Europa. Det skjedde blant annet en eksplosiv utvikling i handelen og pengevesenet, og det ble gjort betydelige framskritt innenfor teknikk og vitenskap. Mye av denne utviklingen kan i følge Hegge (1993) tilskrives den nye utadrettede interessen for naturen

127 Ariansen (1992) s. 25–26

128 Hegge (1993) s. 71

129 Ibid s. 90

og dens hemmeligheter.¹³⁰

I tillegg til, og i sammenheng med, den *transformasjonen* som fant sted, gjennom samfunnsmessige og teknologiske endringer, så skjedde det også en europeisk *ekspansjon* fra og med slutten av 1400-tallet. For det første ekspanderte europeerne ovenfor naturen i sitt eget kontinent som aldri før. Gruvedrift, håndverk, kanalbygging, vanningsanlegg og lignende ble bygget og drevet med stor entusiasme. For det andre ekspanderte europeerne ovenfor andre folkeslag. Store deler av jordens land og folk ble i løpet av hundreårene etter renessansen «oppdaget» og erobret, og ved hensynsløs kolonisering ble det tatt sikte på maksimal utnyttelse av de nye landområdenes naturrikdommer.

Opplysningstid. Det heliosentriske solsystemet og verdensmaskinen

Oppfinnelsene og oppdagelsene fra renessansen, la grunnen for den vitenskapelige revolusjonen som fant sted på 1600-tallet. Denne førte med seg betydelige erkjennelsesmessige endringer.

Den nye vitenskapen utfordret for det første kirkas dogmatiske oppfatninger om jorda og universet. Kopernikus' teori om det heliosentriske verdensbildet, hvor solen, og ikke jorden, var solsystemets midtpunkt, harmonerte ikke med den rådende oppfatningen og ble raskt klassifisert som kjettersk. Kirka tviholdt i mange år på oppfatningen om at jorda var universets midtpunkt. Motstridende meninger ble slått hardt ned på. Den store fysiker og astronom Galileo Galilei (1564–1642) ble blant annet dømt til livsvarig fengsel i 1633, av inkvisisjonen, for sin forfektelse av Kopernikus' teori, men ble til slutt benådet av Paven.¹³¹ Den samme Galilei hadde også en betydelig rolle i utviklingen av den vitenskapelige revolusjonen på 1600-tallet. Han antas å være grunnleggeren av den eksperimenterende naturforskning og bidro til forståelsen av flere fysiske lover og mekaniske prinsipper. Galileis teorier og metoder var viktige for fremveksten av det såkalte *mekanistiske verdenssynet*, som skulle dominere naturoppfatningen og metodesynet til blant annet Francis Bacon (1561–1642) og Renè Descartes (1596–1650). Bacon og Descartes var også blant hovedpersonene i den teoretiske utviklingen av den nye vitenskapens metoder. Med utgangspunkt i deres teorier etablerte Isaac Newton (1642–1727), som kanskje var den mest sentrale personen i 1600-tallets vitenskapelige revolusjon, reglene for den naturvitenskapelige metode. Han

130 Det må påpekes at inspirasjonen til en rekke av oppfinnelsene, som i løpet av denne perioden skulle gi Europa det teknologiske lederskapet blant verdens sivilisasjoner, var hentet fra det fjerne østen og den arabiske verden. Dette gjaldt både tre-mastede seilskip, skytevåpen, boktrykkerkunsten og mekaniske klokker. (Kilde: Greer & Lewis (2005) *A Brief History of the Western World*, niende opplag, s. 291.)

131 Kopernikus ble ikke rehabilitert av den katolske kirke før i 1992. (Kilde: Store norske leksikon (2012) http://snl.no/Galileo_Galilei (16.05.2012))

videreutviklet også det kosmiske systemet som Galileo tidligere hadde forsvart ovenfor Paven. Det universet som vitenskapen på 1600-tallet framviste sto i skarp kontrast til den tradisjonelle kristne verdensoppfatningen, og det rystet og skremte menneskene. Noe av det mest foruroligende var det nye universets uendelighet. Den dypt religiøse matematikeren Blaise Pascal inrømmet: «I am terrified by the eternal silence of those infinite spaces».¹³²

Folk hadde lenge kjent til komplekse maskiner som klokker og ur, og det ble etterhvert en utbredt oppfatning i vitenskapelige kretser om at universet selv fungerte som en stor maskin. Det er dette som menes med betegnelsen «det mekanistiske verdenssyn». Det virket som om Newtons univers, styrt av presise og automatiske mekaniske lover som det var, kunne tikke og gå helt av seg selv til evig tid. Hegge (1993) kaller det verdenssynet som blir herskende blant det 17. og 18. århundres vitenskapsmenn og tenkere for «urverks-tenkning». Mennesket ble fortsatt sett på som å ha guddommelig skaperevne og retten til å omforme naturen, men i løpet av 16 og 1700-tallet begynte mennesket, i likhet med Gud selv, å bli sett mer på som en slags mekaniker eller urmaker, som både kunne og skulle fikse på verdensmaskinen eller verdensuret, og således gjøre Guds arbeid på jorden.¹³³

Jorda var ikke lengre midtpunktet i universet, men menneskene var fortsatt midtpunktet på jorda. Newtons univers gjorde på én side folk små og uviktige, men det var fortsatt mulig å tro på en personlig Gud med en plan for mennesket. Man kunne også, i aller høyeste grad, fortsatt tro at menneskets liv var det eneste som hadde egenverdi blant jordens skapninger.

Descartes og dyrene

Den mekanistiske verdensoppfatningen i vitenskapen, skulle få drastiske konsekvenser, blant annet for synet på, og behandlingen av dyr.

Den franske filosof og matematiker René Descartes (1596–1650), omtalt som grunnleggeren av den moderne filosofi, og som en av historiens største filosofer og matematikere, fikk stor innflytelse på den vitenskapelige oppfatningen av mennesket og naturen, og på forholdet mellom dem.¹³⁴ I hans *Discourse de la Methode* («Forord om metoden») forsøkte han å utarbeide en lære om virkeligheten som skulle gi mennesket praktisk kunnskap om naturen. «Denne ambisiøse planen», skriver Kolstad

132 Greer & Lewis (2005) s. 426

133 Hegge (1993) s. 109–110

(2007), «gjennomførte Descartes i et storslagent metafysisk livsverk som kom til å knytte hans navn fremfor alle andre til tanken om naturen som en maskin og som et rent nytteobjekt.»¹³⁵ I hans filosofi stilles naturen i direkte motsetning til bevisstheten. Alle dyr og alt annet liv i naturen, alt annet enn den menneskelige tenkningen, er i følge Descartes å betrakte kun som mekaniske innretninger. Dette gjelder også menneskekroppen. Det som i følge Descartes utgjør den store forskjellen mellom mennesket og resten av naturen, er at mennesket har en bevissthet, en sjel. Det har ikke dyr eller andre skapninger. Dyr er derfor bare en slags bevisstløse mekaniske innretninger som transformerer næring. De er ikke bare uten fornuft, de er også uten følelser. Konsekvensene av dette synet ble fatalt:

Man kom til å tro at dyrene, siden de ikke kunne tenke eller hadde sjel, ikke kunne føle smerte. De skrik dyrene ga fra seg når de ble levende dissekert, var ikke annet enn en klokkes gjentatte mekaniske slag. Så sent som frem til det forrige århundre var denne oppfatningen i hevd og tjente innen den medisinske vitenskapen til å rettferdiggjøre eksperimenter gjort på dyr, spesielt den såkalte viviseksjon, hvor man gjorde operative inngrep på levende dyr. (Dette turde sies å være et høydepunkt i menneskets arroganse overfor naturen: Ikke lenger fornøyd med å erklære naturen for sjelløs, griper mennesket til den håndgripelige og synbare levende natur for å overbevise seg om at den som den øvrige natur når alt kommer til alt, bare er en illusjon av levende natur). Kort sagt gikk de vitenskapelige og tekniske fremskrittene sammen med en inntil da uhørt avstand til og ufølsomhet overfor naturen, idet naturen kom til å betale for fremskrittene med sin egen lidelse og smerte.¹³⁶

Denne oppfatningen fraskrev dyr og andre skapninger all egenverdi. Som en hvilken som helst annen maskin, ble naturen lagt åpen for menneskets utnyttelse, eksperimentering og manipulasjon. Selv om flere var uenige med Descartes' teorier fikk han stor innflytelse i vitenskapen og hans filosofi ble, framfor noen annen, tatt til inntekt for en ubegrenset herredømmeholdning overfor naturen.

Linné, Rasch og naturens formålsrettethet

Sammen med de vitenskapelige fremskrittene gikk en tilsvarende moralsk-filosofisk og religiøs velsignelse av utnyttelsen av naturen. Man finner derfor, i både det 16. og 17. århundre, engelske tenkere som hevder at «hensiktsmessigheten i naturen peker på at Gud har skapt alt til beste for at menneskene kan utnytte den».¹³⁷ Andre påpekte at en av pliktene man har, ut ifra de evner som Gud hadde nedlagt i mennesket, var økonomisk utfoldelse med sikte på profitt, «denne merkantile og

134 Store Norske Leksikon (2012) http://snl.no/Ren%C3%A9_Descartes (16.05.2012)

135 Kolstad (2007) s. 93

136 Ibid s. 102

137 Ibid s. 102

landbruksmessige utnyttelsen av naturen» skriver Kolstad (2007), «ble sett på som en bekreftelse på menneskets rasjonalitet og posisjon som en ny Skaper.»¹³⁸ Det ble på 1600- og 1700- tallet en fremtredende tendens hos naturhistorikere, (geologer, botanikere, zoologer), med et «nytte- eller formålsperspektiv» i sin oppfatning av naturens sammenhenger. Det ble således enkelte planteveksters «formål» å være næring for noen dyr, og deres formål var igjen å tjene som næring for visse andre dyr. Disse formålskjeder ledet alltid, i tradisjon med renessansetenkningen, tilbake til mennesket, som ble sett på som skaperverkets sentrum, og det som alt skulle tjene til nytte for.

For at det skal være mulig å skape en oversikt over ulike levende arter på jorda, trengs et internasjonalt enhetlig klassifikasjonssystem. Dagens system bygger på det arbeidet den berømte svenske naturforskeren Carl von Linné (1707–1778) gjorde på midten av 1700-tallet. Linné utviklet også, igjennom en rekke avhandlinger, idéer som noen mener peker frem mot et økologisk natursyn. Han skrev blant annet om hvordan alle organismer hadde sin plass i naturen og at alt virket sammen som en perfekt maskin.¹³⁹ Men, også hos Linné kommer det nevnte teleologiske og antroposentriske nytteperspektivet på naturen til syne. Han hevdet for eksempel at *årsaken* til at gress hadde så stor utbredelse, var at det av alle vekster var det mest nødvendige for kveg, - som da igjen eksisterte for menneskets skyld. Han hevdet også at menneskets bruk og omformning av naturen er begrunnet i dets guddommelige skaperevne.¹⁴⁰ På *Linné online* (2012), hvor Uppsala universitet presenterer Linné og hans forskning, står følgende om hans natursyn:

Nyttotänkandet var förstås en viktig del av Linnés natursyn. Han var av den uppfattningen att allt i naturen ytterst var skapat med människan i sikte. Oavsett om det gick att äta, bygga hus av eller bara beundras för sin skönhet, så var det nyttigt och skapat för människan. Det var också människans plikt att undersöka och utnyttja naturens rikedom. Detta synsätt har fått den amerikanske historikern Daniel Worster att räkna Linné till en tradition av "imperialistisk" natursyn, alltså en natursyn som lett till att vi utnyttjat naturen alltför hårt.¹⁴¹

Denne nyttetenkningen var lenge den rådende holdningen i vitenskapene. Både Rasch, som var zoolog, og embetsmennene som behandlet og vedtok lovforslaget hans, var tilknyttet den europeiske vitenskapstradisjonen.¹⁴² Selv om Carl von Linné døde 67 år før innføringen av *Lov om Udryddelse*

138 Kolstad (2007) s. 103

139 Linné online (2012) *Linnés natursyn*, Uppsala universitet. <http://www.linnaeus.uu.se/online/ide/natursyn.html> (16.05.2012)

140 Hegge (1993) s. 112

141 Linné online (2012) *Linnés natursyn*, Uppsala universitet. <http://www.linnaeus.uu.se/online/ide/natursyn.html> (16.05.2012)

142 Jens Arup Seip kaller perioden 1840-1870 for embetsmannsstatens gullalder. Embetsmennene var en utdanningselite av prester, jurister og offiserer. I perioden når *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Fredning af Andet Vildt* ble innført, var det embetsmannsstanden som dominerte forvaltningen og som i stor grad tok de politiske

af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt, så er han en representant for et natursyn som har klare likhetstrekk med det som ligger til grunn for Raschs lovforslag.¹⁴³

Rasch hadde et utpreget antroposentrisk nytte- og formålsperspektiv på naturen. Når han skriver om rovviltets formål kommer dette tydelig frem. I følge Rasch hadde som nevnt «Naturens Herre» skapt rovviltet, med det formål å holde det (for mennesket) matnyttige viltet innenfor visse skranker. (s.51) Disse dyrene hadde altså i utgangspunktet *hatt* en nytteverdi. Arbeidet som rovdirene hadde blitt skapt for å gjøre, for mennesket, var derimot ikke lengre nødvendig mente han, ettersom menneskene selv hadde blitt så dyktige jegere. Rovviltet var i stedet blitt en hindring, både for «det nyttige vildts» formerelse, og for landets husdyrnæring. Det var derfor «den tænkende Statsborgeres» *plikt* å rydde dem «afveien».

De norske «romantikerne», naturen og rovviltet

Et lignende natursyn som det Rasch fremviser i sitt lovforslag, var utbredt i hele den europeiske kulturfæren på både 1600, 1700 og 1800-tallet. Når europeerne koloniserte andre deler av verden så brakte de også med seg denne oppfatningen av naturen, som et objekt som kun eksisterte for menneskets skyld, og som noe som menneskene hadde en rett og en plikt til å omforme, på den måten det selv, med sin guddommelig beslektede intelligens, anså for best, og som noe vilt som skulle temmes, slik at det på best mulig vis kunne tjene mennesket. Dette gikk hardt ut over både ville dyr (spesielt rovdyr) og «ville» folk i den nye verden. Schwartz, Swenson og Miller (2003) skriver:

When Europeans colonized the North American continent, they brought their old world culture and traditions with them, including a view of wilderness as “something alien to man—an insecure and uncomfortable environment against which civilization had waged an unceasing struggle” (Nash 1982:8). To early settlers, wilderness was villainous as were the wild animals and Indians living in it. Taming wilderness meant the extermination of large carnivores, particularly wolves and bears. The prevailing attitude of colonial America was summarized in a quote from John Adams in 1756: “The whole continent was one continuing dismal wilderness, the haunt of wolves and bears and more savage men. Now the forests are removed, the land covered with fields of corn, orchards bending with fruit and the magnificent habitations of rational and civilized people”. (Kellert 1996:104).¹⁴⁴

Men, det fantes også andre oppfatninger av naturen i den europeiske kulturfæren. Romantikken

avgjørelsene i Norge. Alle som hadde et embete hadde latin-artium og på den måten en utdannelse i tilknytning til den europeiske vitenskapstradisjonen. (Kilde: Pryser, Tore (1999) *Norsk historie 1814-1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn*, Oslo.)

143 Linnès oppfatning av rovvilt, og bytteeternes rolle i naturen, har derimot ikke blitt undersøkt i denne oppgaven.

Hva han - som blant annet mente at alle organismer hadde sin faste plass i naturen, og at alt fungerte som en perfekt maskin - ville ha syntes om et forsøk på å utrydde en rekke rovviltarter, er derfor ukjent for undertegnede.

som åndsretning kan for eksempel sies å ha representert et annerledes natursyn. Det er vanlig å tolke romantikken som en reaksjon på opplysningstidens ensidige vektlegging av fornuften og det rasjonelle. Generelt kan man si at europeiske romantikere - i stedet for planmessig samfunnsutvikling og rasjonalitet på alle plan - ønsket seg et irrasjonelt menneskebilde, landlivets enkle gleder, følelsesladet poesi og en urørt, mystisk natur.¹⁴⁵ Kan det tenkes at det, blant Norges romantiske kunstnere, var noen som var motstandere av utryddingskampanjen mot de ville rovdyrene?

Enkelte *utenlandske* kunstnere, som levde samtidig med innføringen av jaktloven, hadde utvilsomt et natursyn som brøt med antroposentrismen i vitenskapene. Et eksempel er den amerikanske forfatteren Henry David Thoreau (1817–1862). Hans oppfatning av naturen lignet langt mer på Frans av Asissis, enn på for eksempel Descartes` eller Bacons. Thoreau omtaler fisk, planter, dyr og stjerner som frender og naboer, og som medlemmer av det samme storsamfunn, og skriver at alle arter har rettigheter på linje med ham selv som menneske. I følge Kolstad, er det viktigste i Thoreaus naturoppfatning at det er Gud som har innstiftet dette storsamfunnet, og at det er Guds ord man helligholder når man respekterer naturens rettigheter.¹⁴⁶

Når det gjaldt de europeiske romantikerne, så ville de generelt sett ha tilbake ånden i naturen, den mystiske helheten og forbindelsen mellom det enkelte menneske og verden. Det var også en fascinasjon, spesielt i tysk romantikk, for det mørke, grusomme og blodtørstige i naturen.¹⁴⁷ Den norske romantikken var derimot ganske forskjellig. Nina Witoszek (1998) går så langt som å si at det ikke engang fantes noen ordentlig norsk romantikk, eller norske romantikere. Det var bare Wergeland skriver hun, «og han ble behandlet som et klinisk tilfelle».¹⁴⁸ «Antiromantiske romantikere» kaller hun de norske nasjonalromantiske kunstnerne

Romantikken, i alle fall slik den kom til uttrykk i Europa, med dens mystikk, eksperimentering med nye former i litteratur og poesi, fascinasjon for det onde og spesielt dens hevdelse av følelser foran fornuften, fikk i følge Witoszek aldri fotfeste i Norge.

144 Schwartz, Swenson, Miller (2003) s. 44

145 Ariadne (2012) Kunnskapsbase for kulturfagene ved universitetet i Oslo, <http://www.intermedia.uio.no/ariadne/idehistorie/idehistoriske-epoker/1800-tallet/romantikken-1770-1830> (16.05.2012)

146 Kolstad (2007) s. 132

147 Witoszek, Nina (1998) *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*, s. 90.

148 Lem, Steinar (2005) «En faen fra Øst-Europa» *Folkevett. Magasin for miljø, rettferdig fordeling og livskvalitet*,

I strid med vedtatte forestillinger vant ikke romantikken innpass i den norske semiosfære, den ble snarere forvist. Den ble møtt som en anomali blant flertallet av tidens kulturelite, som en krenkelse av hjemlige kulturelle koder for oppfatning og uttrykk, en eksessenenes etikk og estetikk som de færreste var rede til å svelge.¹⁴⁹

I motsetning til hva som var tilfellet blant romantiske kunstnere ellers i Europa, var det verdier fra opplysningstida som gjaldt hos de norske romantikerne. Johan Sebastian Welhaven (1807–75) skrev for eksempel, i et kjærlighetsbrev til sin Ida Kjerulf i 1839, at “med mig er der begyndt en norsk Literatur efter den europeiske Oplysnings Standpunkt og Fordringer”.¹⁵⁰ Hans litterære angrep i 1830 mot Wergeland, som Witoszek kaller Norges eneste romantiker, startet beskrivende med setningen “Hvor længe vil du rase mod Fornuften?”. Både eliten av embetsmenn og de romantiske kunstnerne i 1800-tallets Norge, med unntak av Wergeland, så i følge Witoszek på seg selv «som voktere av opplysningsverdiene mot de tyske romantikernes mørke krefter». ¹⁵¹ Romantikken, slik den fremsto i Europa, slo rett og slett ikke ann her til lands.

Det fantes ingen Burke, Berkeley eller Swift med besk ironi mot «den heslige, moderne flom» av empirisme, vitenskap og parlamentarisk massedemokrati. Det fantes ingen Blake eller Coleridge med anklager mot Locke og Newton for modernitetens fortredeligheter. I Norge overlevde 1700-tallets kosmologi bemerkelsesverdig uskadd. Det gjorde også den tidlige opplysningstidens naturbegrep. Norsk natur forble gjennom størstedelen av 1800-tallet den «sunne» og «enkle». ¹⁵²

Naturen har alltid hatt en sentral plass i nordmenns selvforståelse. Oppfatningen av å være en del av naturen har, i følge Witoszek, også vært vanskeligere å utslette i Norge enn i resten av Europa. Hun gir en rekke eksempler på at den norske kulturen, i den nordiske middelalderen, viste en bemerkelsesverdig motstand, sammenlignet med andre europeiske land, mot kristendommens diabolisering av naturen. Dragen og slangen, for eksempel, er i de aller fleste europeiske kulturtradisjoner forbundet med både naturen og det onde. I gammel norsk tradisjon er de også forbundet med naturen, men ikke med det onde. I den nordisk middelalderen for eksempel, skriver Witoszek, er både kors og drager forenelige på stavkirker og Olav Tryggvasson, Norges apostel, kalte uten skrupler skipet sitt for «Ormen Lange». Dette i en tid, skriver hun, da slangen og dragen var helgenenes svorne fiender og ikke forbundsfeller. Dette mener hun er eksempler på en

utgis av Fremtiden i våre hender, 26. årgang, nr. 6, s. 18-19.

149 Witoszek (1998) s. 28

150 Store norske leksikon (2012) http://snl.no/nbl_biografi/Johan_Sebastian_Welhaven/utdypning (16.05.2012)

151 Witoszek (1998) s. 38

bemerkelsesverdig sameksistens mellom to tilsynelatende uforenelige kosmologier, nemlig kristendommen og den gamle naturreligionen. På 1800-tallet var naturen, om enn på et helt annet vis enn i middelalderen, også en uadskillelig del av nordmenns selvoppfatning.

Det er ingen overdrivelse å si at norsk natur ble så emosjonelt og ideologisk ladet på 1800-tallet at nordmenn aldri siden har kunnet se den løsrevet fra og uberørt av spørsmål om identitet og nasjon. Der fant de ikke bare personlig befrielse og kunstnerisk forløsning; den vekket også nasjonalstolthet og dempet nasjonal uro. Med denne storslåtte naturen slapp nordmenn å be om unnskyldning for at de ikke hadde byer, slott, ruiner og biblioteker. Var ikke de veldige fjellmassene, fjordene og skogene en glimrende nasjonal arv? (...) Det nasjonale var naturen, ikke kulturen. Det var ute, i glansen fra de vakre fjorder, skoger og daler, at ekte nordmenns moral, sed og skikk tok form, ikke i borgerskapets (etter europeisk målestokk) beskjedne salonger i Christiania og Bergen». ¹⁵³

For nordmenn var heller ikke naturen verken mystisk, mørk eller uforståelig, slik den var ute hos de romantiske europeerne. Den norske naturen ble oppfattet som fornuftig, sunn og enkel. De norske folkeeventyrene, som av noen har blitt forbundet med selve høydepunktet i norsk nasjonalromantikk, kan sies å gi uttrykk for dette «enkle og klare» natursynet. ¹⁵⁴ Disse, skriver Witoszek, skildrer mennesket påfallende jordnært og realistisk sammenlignet med eventyr fra andre europeiske land. Hun påpeker blant annet noen klare forskjeller mellom norske og tyske eventyr:

Videre synes det implisitte forholdet til Naturen i tyske og norske eventyr å tyde på to ulike kosmologier. Det har vært påpekt at fascinasjonen for det grusomme og blodtørstige ved naturen – fascinasjonen for døde som ennå vil leve, for onde mødre, lemlesting, kannibalisme, barnemord og incest – er karakteristisk ikke bare for Grimms eventyr, men for tysk romantisk diktning generelt. Om tyske romantikere mesket seg med det ondes anatomi og læren om det rovglupske overnaturlige, bevarte nordmennene et enklere, didaktisk ladet forhold til naturen som omga dem. Det er vanskelig å finne noe motsvarende i Norge til en Goethesk – eller Wagnersk – manisk depressiv økologi (selv Hamsun toner ned den demoniske dimensjonen av det overnaturlige). Alt er i grunnen såre vel i den norske overnaturlige verden. Naturen oppmuntrer til nyttige og kloke vaner, trollene er bestandig velsignet dumme, og kartesiansk kosmisk eksil strider simpelthen mot sunn fornuft. ¹⁵⁵

Uavhengig av forholdet mellom norsk og europeisk romantikk, så er det tydelig at menneskets *inn gripen* i naturen, ofte representerte noe negativt og destruktivt for mange romantikere - både norske og europeiske. Den *urørte* naturen hadde uten tvil en spesiell verdi. I 1844, året før jaktloven ble innført, skrev for eksempel Camilla Collett, i forbindelse med den begynnende

152 Witoszek (1998) s. 41–42

153 Ibid s. 44–45

154 Ibid s. 89

155 Ibid s. 90

industrialiseringen i Norge: «Ud maatte jeg, ud i Naturen, den store, uberørte endnu ikke af Menneskehaand forkvaklede, mishandlede Natur..»¹⁵⁶ Den nylig nevnte Welhaven la på sin side heller ikke skjul på at han mislikte nyttetenkningen i sin samtid. Han mente at de åndelige sidene ved naturen ble helt dominert av det materielle, det nyttige og praktiske. Han beklaget seg for eksempel over at *skogen* i Norge oftest ble tenkt på, og omtalt, bare som *trelasten*, og skrev:

thi Norges Skove danne en betydelig Del af Nationalformuen, og den Opmerksomhet der vises dem, er i saa overveiende Grad henvendt paa det Nyttige, at den for det Første næsten har fortrængt Opfatningen af det Skjønne som et her uvedkommende Hensyn. Derfor har vor Kunst og Poesi endnu saa lidet beskjeftiget sig med denne Side af Landets Udstyr, uagtet den er saa overordentlig rig paa skjønne og tiltalende Scener.¹⁵⁷

På denne bakgrunnen kan man derfor tenke seg at det også fantes norske romantikere som mislikte skuddpremieaspektet ved jaktloven fra 1845. Utryddingen av åtte hjemmehørende dyrearter må jo utvilsomt kunne kalles en inngripen i naturen. I tillegg er det naturlig å tenke seg at de store rovdyrene – også på midten av 1800-tallet – må ha symbolisert en vill og uberørt natur. Kanskje fantes det motstand mot loven blant de norske romantikerne, men det har ikke lyktes å finne noen kilder som underbygger noe slikt engasjement. Det har for så vidt ikke lyktes å finne noen form for motstand, i det hele tatt, mot utryddelseskampanjen fra denne tiden.¹⁵⁸

Det var allikevel ut i fra *vitenskapelige begrunnelser* at den politiske beslutningen om å utrydde rovviltet i Norge ble tatt, og i 1845 – i embetsmannsstatens gullalder - var det først og fremst embetsmenn, utdannet innenfor den europeiske vitenskapstradisjonen, som tok de politiske avgjørelsene, ikke romantiske kunstnere.

Sammendrag kapittel 7

Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt var symptomatisk for – og et kjerneeksempel på – naturoppfatningen som rådet i de europeiske vitenskapene på midten av 1800-tallet. Et grunntrekk ved dette natursynet, var det man kan kalle en utpreget antroposentrisk-teleologisk oppfatning av naturens opprinnelse og sammenhenger. Med andre ord en oppfatning om at alt som fantes var skapt med et spesielt *formål*, og at formålsrekkene i naturen alltid – i siste instans – førte frem til mennesket, som man mente var selve *årsaken* til at alle andre skapninger

156 Berntsen (1994) s. 19

157 Ibid s. 21–22

158 Det må understrekes at norske romantikeres forhold til utryddelseskampanjen mot rovviltet ikke har blitt grundig undersøkt, og ingen bastante slutninger blir derfor heller trukket i den sammenhengen.

eksisterte. Den vitenskapelige naturoppfatningen i den europeiske kultursfæren, på midten av 1800-tallet, var sterkt preget av, og vevet sammen med med, den såkalte kristne *herredømmeholdningen* til naturen. I følge denne var det kun mennesket, av jordas skapninger, som hadde *egenverdi*. Alle andre livsformer hadde kun *instrumentell verdi*. De var skapt av Gud for menneskets nytte og glede. Dette natursynet, sammen med feilaktige oppfatninger av bytteeternes rolle i naturen, gav Heyerdahl Rasch og stortingsmennene som vedtok lovforslaget hans, en *moralsk tillatelse* til å sette i gang den store rovviltkrigen i Norge. Romantikken som åndsretning kan sies å ha representert en motvekt, mot nyttetenkningen i vitenskapene i perioden, men selv om det kan ha fantes folk rundt 1845 som var uenige med Rasch og stortinget, så har det ikke lyktes å finne noen registrerte motforestillinger mot utryddelseskampanjen - av moralsk eller prinsipiell art - verken fra romantiske kunstnere eller andre.

DEL IV. LOVENS VIRKNINGER OG KONSEKVENSER

Kapittel 8. Rovviltet, gjeterne og sauene

I dette kapittelet skal hovedsakelig fire samvirkende og overlappende konsekvenser/virkninger av *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* belyses. 1) Lovens konsekvenser for rovviltbestandene i Norge. 2) Loven som medvirkende faktor i utviklingen av den norske gjetertradisjonen. 3) Lovens konsekvenser for den gammelnorske sauene/villsauen. 4) Loven som forutsetning for innføringen av nye saueraser i Norge på slutten av 1800-tallet.

Den store rovviltkrigen og rødlista

Her skal lovens konsekvenser for de åtte rovviltartene fra Raschs jaktlov beskrives. Innledningsvis blir *Norsk Jæger og Fiskeforenings-* og *Foreningen til Dyrenes Beskyttelses* rolle i rovviltkrigen kort omtalt.

I følge Gundersen og Kraabøl (2012) hadde *Norsk Jæger og Fiskeforening* en sentral rolle i kampen mot rovviltet i Norge. Foreningens tidsskrift (*Norsk Jæger- og Fiskeforenings Tidsskrift*) spilte en nøkkelrolle ved å informere jegere om effektive metoder i jakten på rovvilt, samt at foreningen ansatte og sendte eksperter rundt omkring i Norge for å utdanne jegere i effektiv rovviltjakt.¹⁵⁹ Den hovedsakelige argumentasjonen til *Norsk Jæger- og Fiskeforening* for å utrydde rovviltet, var først og fremst knyttet til økonomi, men det fantes andre foreninger som argumenterte for rovviltutryddelsen med etiske og filosofiske argumenter. *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse* mente at rovviltet burde utryddes som følge av den smerten og «torturen» de, som bytteetere, tilførte andre dyrearter. Den «grusomme» behandlingen rovviltet ga andre dyrearter rettferdiggjorde, i følge *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse*, jaktmetodene som mennesket brukte i rovviltutryddelsen. Gundersen og Kraabøl (2012) skriver:

The Society for the Prevention of Cruelty to Animals was engaged in vilifying the apparent ‘torture’ that the raptors cause other species. The raptor’s ‘cruel’ treatment of fellow creatures justified humanity’s cruelty for the sufferings caused by hunting and the use of poisons. Every killed raptor resulted in hundreds of other innocent animals and birds being saved from the torture of being caught and eaten, and this could be an argument to kill goshawks in a bestial way. 160

Dette viser at Bliksruds, Hestmarks og Rasmussens (2002) omtalte fremstilling av *Foreningen til*

159 Gundersen og Kraabøl (2012) s. 5–6

160 Ibid s. 6

Dyrenes Beskyttelse - som en kontrast til rovviltutryddelsen - baserer seg på en feiloppfatning. (s.9) Denne foreningen var i høy grad *medvirkende* i kampen mot rovviltet. Det er også interessant, men ikke spesielt overraskende, at Halvor Heyerdahl Rasch, som nevnt (s.41–42), satt som formann i *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse* i perioden 1882–1883, samt at han var en av stifterne av -, og æresmedlem i, *Norsk Jæger- og Fiskeforening*.

Det ble etter hvert innført skuddpremier på flere andre dyre- og fuglearter enn de åtte fra 1845. Med jaktloven av 20.5. 1899 ble skuddpremiesystemet for første gang endret. Det ble da innført fellingsvederlag for følgende arter: Bjørn, ulv, jerv og gaupe: 25kr. Mår, oter og jerv: 2kr. I Troms og Finnmark ble det skuddpremie for rev på 1kr. Det var samme betaling for unger og voksne av alle pattedyr-artene. Videre var det premie på 2 kroner for havørn, kongeørn, fiskeørn, hønsehauk, spurvehauk, jaktfalk og hubro. Utenfor Finnmark fylke ble det også betalt fellingsvederlag på 1 krone for storlom og smålom. For fjærklede unger var premien den samme som for voksne. Premiene skulle betales av fylket. Som tidligere var det ingen begrensninger i jakttid eller metode (sakser, gift etc. var tillatt), og alle kunne delta i denne jakten. Paragraf 10 i jaktloven fra 1899 lød slik: «Jagt efter de rovdyr og rovfugle, for hvis udryddelse af stat eller amtskommune er sat præmie, er fri for enhver norsk borger».¹⁶¹

I mange tiår etter 1845 vokste den store rovviltkrigen i både intensitet og omfang. Utryddelseskampanjen sluttet ikke brått, men ble gradvis avviklet. For Sveriges del ble bjørnen fredet allerede i 1893, men i Norge kom ikke de første begrensningene i rovviltjakten før i mellomkrigstiden.¹⁶²

For de åtte opprinnelige artene fra jaktloven av 1845 - bjørn, ulv, gaupe, jerv, kongeørn, havørn, hubro og hønsehauk, fikk rovviltkrigen store konsekvenser. Målet med skuddpremieordningene, i 1845, var *utryddelsen* av de åtte opprinnelige artene som det skulle utbetales fellingsvederlag for.¹⁶³ Dette lyktes ikke. Det lyktes derimot nesten, og mange er fortsatt truede. Med to unntak - kongeørn og havørn, som ble tatt av listen i henholdsvis 2010 og 2007 - er alle de nevnte artene i dag oppført på *Norsk rødliste for arter*, også kalt *rødlista*. Rødlista er en oversikt over truede og sårbare arter i norsk natur. Den ble sist oppdatert i 2010.

161 Skavhaug (1996) s. 67

162 Brainerd, Bakka, Swenson og Brunberg (2006) *Jakt på bjørn i Norge*, hefte utgitt av Norges Jeger- og

Fiskerforbund i samarbeid med Norsk institutt for naturforskning (NINA) og direktoratet for naturforvaltning, s. 9.

163 Det er uklart når formålet med skuddpremieutbetalingene i Norge gikk over fra å være *predatorutryddelse* til å bli *predatorkontroll*.

For **bjørn** varte den statlige skuddpremieordningen til 1932, da var bestanden nesten utryddet. I 1932 ble den fredet i hi- perioden og i 1973 ble den totalfredet i Norge. På rødlista (2010) er bjørnen kategorisert som (EN)- sterkt truet. Om årsaken til nedgangen og nestenutryddelsen skriver miljøstatus.no: «Tidlig i forrige århundre førte intens jakt både i Norge og Sverige til at bjørnen nesten ble utryddet.»¹⁶⁴

Gaupa var også nesten utryddet rundt 1930. Den statlige skuddpremieordningen ble avviklet i 1980. I 1992 ble gaupa fredet i Sør- Norge. Kvotejakt ble innført i 1994. Kategorisert som (VU) – sårbar på rødlista (2010). Årsak til nedgang og nestenutryddelse i følge miljøstatus.no: «Helårsjakt og skuddpremie var årsaken til at gaupa ble bort i mot utryddet i 1930-åra.»¹⁶⁵

Jerven var lokalt utryddet i mange områder på begynnelsen av 1900- tallet. Den ble fredet i Sør- Norge i 1973. På rødlista (2010) er jerv kategorisert som (EN) – sterkt truet. Årsak til nedgang og lokal utryddelse i følge miljøstatus.no: «Hard jakt på grunn av skader på bufe var årsaken til den sterke tilbakegangen i jervebestanden i Sør-Norge i første halvdel av 1900-tallet. Noen steder ble jerven utryddet lokalt. Vinteren 1964–65 ble ti jerver avlivet i Jotunheimen fordi de skadet bufe. Dermed var trolig den siste rest av ynglende jerv i Sør-Norge på den tiden utryddet.»¹⁶⁶

Ulven var nærmest utryddet i Norge da den ble midlertidig fredet i 1971, og varig fredet i 1973. Oppført som (CR) – kritisk truet på rødlista (2010). Årsak til nedgang og nestenutslettelse i følge miljøstatus.no: «Fram til ulven ble fredet i 1971 var jakt og giftåte de viktigste årsakene til at bestanden i Norge nærmest var utryddet.»¹⁶⁷

Havørn og kongeørn ble fredet i Norge i 1968. Kongeørn ble tatt av rødlista i 2010 og havørn i 2007. Årsaker til nedgang i bestander i følge miljøstatus.no: «Jakt og miljøgifter medvirket til

164 Miljøstatus.no (2012) <http://www.miljostatus.no/no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Bjorn/> (16.05.2012)

Miljøstatus.no er en nettside utviklet av miljødirektoratene på oppdrag av Miljøverndepartementet. Klima- og forurensningsdirektoratet er ansvarlig redaktør. Innholdet er produsert og kvalitetssikret av det direktoratet som har det formelle og faglige ansvaret innenfor forvaltningen.

165 Miljøstatus.no (2011) <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Gaupe/> (16.05.2012)

166 Miljøstatus.no (2011) <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Jerv/> (16.05.2012)

167 Miljøstatus.no (2011) <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Ulv/> (16.05.2012)

nedgangen i havørnbestanden den første halvdel av 1900-tallet.»¹⁶⁸

Hubro ble fredet i Norge i 1971. På rødlista (2010) og kategorisert som (EN)- sterkt truet. Årsak til nedgang, i følge direktoratet for naturforvaltning: «fra slutten av 1800-tallet gikk bestanden kraftig tilbake på grunn av jakt»¹⁶⁹

Hønehauk er oppført som (NT)- nær truet, på rødlista (2010). Den har vært totalfredet, med små lokale unntak, siden 1971. Dagens nedgang i hønehaukbestanden antas å hovedsakelig skyldes habitatendringer som følge av moderne skogsbruk, men jakt har vært den viktigste årsaken til den generelle nedgangen på 1800 og 1900-tallet.¹⁷⁰

Selv om også andre faktorer, som tap av leveområder, miljøgifter etc., er viktige årsaker til *dagens* trusler mot de nevnte rovviltartene, så er det jakt, nærmere bestemt den statsorganiserte utryddelseskampanjen som startet med jaktloven i 1845, som har vært hovedårsaken til disse rovviltartenes generelle nedgang, og nære utryddelse i Norge.

Gjeterne og sauene

Jaktloven fra 1845 og påvirkningen den fikk på rovviltbestandene i Norge, var en viktig medvirkende faktor i flere endringer i husdyrnæringen på slutten av 1800-tallet. Søybye (2004) har som nevnt påpekt, at økningen i antall husdyr i perioden bare kunne skje ved at beiteområdene ble utvidet. Husdyrene ble ført stadig lengre ut i skog og fjell, hvor det på denne tiden var mye rovvilt. I følge Søybye kan dette langt på vei forklare hvorfor *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført akkurat i 1840-årene. (Omtalt s. 31–32).

I det følgende skal jaktlovens, og den påfølgende rovviltkrigens, rolle i tre andre endringer i husdyrnæringen i perioden belyses. For det første var det ikke nødvendig å gjete dyrene på beite etter at rovdirene forsvant. I alle fall ikke på samme måte og i samme utstrekning som før. Dermed forsvant den gamle norske gjetertradisjonen. For det andre ble det mulig å innføre, og avle frem, ikke bare flere, men helt *nye* saueraser. (Beskrives s. 94–97). Bare jaktlovens påvirkning på

168 Miljøstatus.no (2011) <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Havorn/> og <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Kongeorn/> (16.05.2012)

169 Direktoratet for naturforvaltning (2011) <http://www.dirnat.no/content/500037734/> (16.05.2012)

170 Gundersen, Vegard og Kraabøl, Morten (2012) *A review of historical management arguments for Northern Goshawk *Accipiter gentilis* proposed by Norwegian hunters, scientists and conservationists*, *Ornis Norvegica* (2012) 35:

sauenæringen, ingen andre husdyr, har blitt undersøkt her. De nye rasene hadde høyere slaktevekt, samt en annen ullkvalitet, enn den tradisjonelle sauerasen, og ble dermed raskt populære i det stadig mer markedsorienterte landbruket. Dette førte til at den gamle norske sauerasen, i likhet med rovviltet, nesten ble utryddet. (Beskrives s. 94–97). Først skal avviklingen av gjetingen i Norge beskrives.

Tradisjon og barnarbeid

Da de store rovdyrene forsvant ble den gamle gjetertradisjonen overflødig. På flere måter kan dette sees på som et tap, men fordi gjetingen i stor grad ble utført av barn - som oftest av husdyreierens egne barn, men også av innleide fattige unger - så var det mange i samtiden som var glade for at det ikke lengre var nødvendig å gjete dyrene, og for at dette barnarbeidet dermed tok slutt.¹⁷¹

Buer (2011) skriver at det i 1855 var 133 000 matrikulerte bruk i landet, samt ca. 65 000 husmannsbruk med jord, og at dette utgjorde omtrent 100 000 buskaper som trengte gjeting. «Det ville seie at kvar einaste gut eller jente måtte ut å gjete, ut i utmarka med småfe og storfe, og det i den verste rovdyrtida. Det var stor ulykke å tape dyr, så det var ei tøff lære dei unge fekk.¹⁷² Espen Søybye (2004) viser til en avhandling av J. M. Mohn (1878) som omhandler barnarbeid i Norge på 1800-tallet. I denne er det et bilag som heter *Erklæringer fra Distriktslæger Mfl. angaaende Børns Sysselsættelse med gjeting af Kreaturer*. Dette var en kartlegging av barn, i ulike deler av Norge, som gjette andres husdyr mot betaling. Søybye skriver at distriktslegenes uttalelser, som er fra slutten av 1870-åra, er samstemte om at det tidligere hadde vært svært vanlig at barn hadde vært gjeter, men at dette ikke lengre var tilfelle. Den grunnen som de ulike distriktslegene oftest oppga som årsak til at denne formen for barnarbeid var på retur, var at ulven ikke fantes lengre.¹⁷³ Distriktslege Høst i Kinn meldte for eksempel at gjeting av "Smaafæet" var vanlig i hans distrikt til inntil for 15–20 år siden, da det ennå fantes ulv på de kanter, og den gang var det barn fra 8 til 14 år fra de aller fattigste familier som var gjeter. Kinn konkluderte: "Som antydnet var det for å skremme Ulven, at Gjeterbørnene skulde gaa med Sauflokken", "Kommer Ulven igjen, vil visst Gjætningen atter tage Opsving". Også distriktslege Landmark fra Sundfjord skriver at før rovdyrene var utryddet

1–15.

171 Det har alltid vært vanlig å gjete dyr på beite i Norge. Allerede i Gulatingsloven er det klare regler om gjeterens, eller hjuringens, plikter. Han eller hun har ansvar for det fe «um bjørn slær eller vargar bit eller det fell utfor berg, når gjætar ikke er med» (Kilde: Buer, Hilde (2011) *Villsauboka*.)

172 Buer (2011) s. 28

173 Søybye, Espen (2004) *Rovdyrstatistikk 1846-2004. Fra skuddpremier til fredning og irregulær avgang*, Statistisk sentralbyrå, s. 3. http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/artikler/art-2000-10-18-01.html (16.05.2012)

i 1865 måtte "alle Mand la sit Bufæ gjæte mod Ulven", men at det nå var slutt på gjetinga. Søybye skriver at det går igjen i flere av erklæringene fra legene, at gjeterarbeidet er langt mindre utbredt etter at rovdyrene var blitt så godt som utryddet.¹⁷⁴ Også Gjerdåker (2002) påpeker at et viktig behov for å gjete husdyrene i Norge forsvant med rovviltet. Rovviltet var også vanskeligere å få has på i enkelte områder.

Fleire og fleire avvikla gjetinga, først sønnafjells, seinare nordafjells. Etter folketeljinga i 1891 hadde trøndelagsamta og Nordland om lag ein gjetar pr. 4 bruk, og det var godt over gjennomsnittet for heile landet. Dei hadde ein god grunn til å halde vaktholdet med feet ved lag enno ein del år, for ved hundreårskiftet var det framleis mykje ulv i denne regionen.¹⁷⁵

I store deler av landet var det altså ikke lengre behov for at barn skulle gjete dyr, i allefall ikke i en slik utstrekning som tidligere. Rovviltkrigen hadde medført at dette barnearbeidet tok slutt.¹⁷⁶ Barnearbeid som fenomen forsvant derimot ikke. I 1870-årene ble bruken av barn som arbeidskraft, og spesielt økningen i antall barn som arbeidet i fabrikkene, en kilde til bekymring hos flere, blant annet distriktslegene i J. M. Mohns overnevnte undersøkelse. Det var allikevel en viss lettelse å spore i deres beretninger når det gjaldt barns arbeid som gjeterer. Nedgangen i rovdyrbestanden hadde gjort det mindre nødvendig å gjete dyrene og unger trengte ikke lengre å være redde for at de måtte skremme bort ulven.¹⁷⁷

Gamle- og nye norske sauer

Kåre Lunden (2002) skriver at rovdyrene utgjorde en hovedforskjell mellom husdyrnæringen på 1800-tallet og i dag. For det første var det hele tiden nødvendig med gjeting, noe som medførte økte utgifter. Det andre var tapene som allikevel kom. Det tredje var rovviltets innvirkning på kjøtt- og melkeproduksjonen. «Det var bjørn, ulv og rev» skriver Lunden, «som var den tids «statskonsulentar og fylkesagronomar» når det gjaldt utval av avlsdyr: Til og med av grisene var det dei individa som var lettast i kroppen og spenstigast i beina som vart foreldre til neste generasjon.»¹⁷⁸

I løpet av siste halvdel av 1800-tallet ble det innført en rekke nye sauseraser til Norge. Disse var større og tyngre enn den gamle typen sau, og de hadde en annen type ull. De hadde derimot ikke de

174 Søybye (2004)

175 Gjerdåker (2002) s. 72

176 Når det gjaldt *ulvebestandens* nære utryddelse i Sør-Norge omkring 1860, så er det allikevel mye som tyder på at det var en epidemi, og ikke bare jaktloven, som gjorde utslaget, skriver Søybye (2004).

177 Søybye (2000)

samme forsvarsevne mot rovvilt som den gamle rasen. Men, dette var jo heller ikke lengre nødvendig. Jaktloven fra 1845 var en sentral medvirkende faktor til - og trolig også en *forutsetning* for - at det i det hele tatt var mulig å innføre og avle frem disse rasene i Norge.

Det som i dag kalles villsau, eller *gammel norsk sau* som er det egentlige rasenavnet, var fram til slutten av 1800-tallet stort sett den eneste sauerasen som ble brukt i Norge. Allerede på midten av 1700-tallet hadde embetsstanden gjort et forsøk på å innføre «forædlede Faar» til landet, men dette hadde fungert dårlig. De nye sauene klarte seg, av flere grunner, dårlig og den gamle rasen rådet grunnen nærmest alene fram til siste del av 1800-tallet.¹⁷⁹ Først rundt 1860 startet en økende import og kryssing med utenlandske større arter.¹⁸⁰ De nye sauerasene produserte mer kjøtt enn den gammelnorske sauene, fordi de var større og tyngre. De hadde også en annen type ull som var bedre tilpasset behovet til ullindustrien, som vokste frem i 1850–60 årene. Ulla fra den gammelnorske sauene/villsau egner seg på sin side bedre til tradisjonell bruk, da den er sterk, grov og tåler vann godt. Den er derimot ujevnt farget og av ujevnt kvalitet. Etter hvert ble derfor ull fra gammel norsk sau priset så lavt, at den tilslutt bare ble brukt i hjemmehusfliden.¹⁸¹

Det var altså mer økonomisk innbringende å drive med de nye saurasene. De ble derfor svært populære i siste del av 1800-tallet. Dette resulterte i at den gammelnorske sauene nesten ble utryddet. I første del av 1900-tallet, da bestanden var blitt faretruende lav, begynte derimot flere å se på det som et tap om den gamle rasen skulle forsvinne. Det ble derfor opprettet to avlsstasjoner for gammel norsk sau i 1912. En i Ryfylke og en i Setesdalen.¹⁸² Dette arbeidet var en viktig årsak til at villsauen ikke ble utryddet. I dag blir denne rasen stadig mer populær og utbredt.¹⁸³

Landbruket og husdyrnæringen ble stadig mer markedsintegret fra midten av 1800-tallet. Dette var dårlig nytt for den gamle norske sauene. Den var ikke tilpasset det nye markedets behov. Den var derimot meget godt tilpasset livet i den norske naturen. Villsauen har trolig utviklet seg igjennom

178 Lunden, Kåre (2002) *Norges landbrukshistorie 1350–1814. Fra svartedauden til 17. ma*, s. 258.

179 Buer (2011) s. 26

180 Haugaland villsaulag (2011) «Villsauens» opprinnelse, utseende og størrelse, et sammendrag av artikler skrevet av Arne Bu, fylkesagronom i Hordaland og statskonsulent Jon Sæland – skrevet i 1954 og 1919.

http://www.haugalandvillsaulag.no/nyheter/_Villsauens_:21 (16.05.2012)

181 Buer (2011) s. 26–30

182 Haugaland villsaulag (2011)

183 Mange bønder går i dag over til villsau. *Animalia*, et av Norges ledende fag- og utviklingsmiljøer innen kjøtt og eggproduksjon, meldte i 2010 om stor vekst i villsaudriften i Norge. Fra 2005 til 2010 ble produksjonen av villsaukjøtt fordoblet. I 2010 var 4.4 % av alle lam som ble slaktet i Norge villsau/gammel norsk sau (Kilde: *Animalia* (2011) «Villsauproduksjonen doblet på 5 år» <http://www.animalia.no/Artikler/2010/Lam-kvaliteten-god-men-pa-vei-ned1/> (16.05.2012)

6000 år i Norge.¹⁸⁴ Den er lettere og raskere til beins enn de nyere rasene, og har langt mer utviklede forsvarsinstinkter mot rovvilt. Dette er egenskaper som har blitt avlet bort hos de nyere typene sau. Vatn, Hektoen og Nafstad (2008) skriver:

Raseforskjeller ser man blant annet når det gjelder morsadferd, flokkadferd og hvor sterkt dyra reagerer på rovdyr. Blant de rasene som er vanlige i Norge ser man for eksempel at tunge raser som dala og steigar flokker seg dårligere enn spælsauen. Bedre spredning i terrenget har vært en egenskap man har ønsket å fremme i deler av saueholdet. Dermed har man også fått en mindre fremtredende flokkadferd. De eldste rasene, som er minst avlet for produksjonsegenskaper, viser også bedre morsadferd og en sterkere reaksjon på rovdyr enn de tunge rasene.¹⁸⁵

Beiteadferden til villsauen er blant de egenskapene som gjør at denne rasen er mindre utsatt for å bli tatt av rovdyr enn for eksempel storsau. Mens storsauen vanligvis deler seg opp i smågrupper på 2–5 sauer med lam, går villsauen samlet i flokker på opptil 70-80 dyr. Villsau flykter også fra både folk og rovdyr på en spesiell måte. De sprer seg i en vifteform. På denne måte opplever rovdyret, eller bonden, at de springer til alle kanter.

Men snart finn dei kvarandre att og stiller seg opp i ein ring med dei yngste individa i midten. Dei eldste søyene og vêrane tek ansvar og står med senka hovud i utkanten av sirkelen. Mange villsaubønder har vore vitne til at vêrar tek særskilt ansvar når flokken er truga. Søyer med horn kan også vere svært tøffe om noko trugar flokken. Ei søye som ikkje kjem seg unna med lamma sine, kan slåst ganske tøft mot ein rev eller hund. Hos Ronald Bjøru i Visthus drap søya like godt reven, ho klinte han opp mot ein steingard, og der fann Ronald kadaveret.¹⁸⁶

Den gammelnorske sauen klarer seg bedre mot rovdyr enn andre norske sauer, skriver Buer (2011), og henviser blant annet til et forsøk som Bioforsk Tjøtta gjorde i 1997, hvor det ble bekreftet at gammelnorsk sau hadde sterkere antipredatoradferd enn andre raser. Men, det er ikke alltid at det lønner seg å samle seg i flokk. Det har vært jervemassakrer, skriver hun, hvor svært mange gammelnorske sauer ble revet i hjel i ett angrep.¹⁸⁷ Selv gammel norsk sau trenger med andre ord gjeterer i rovviltområder. Det hadde den også. Rundt 1860–1870 hadde derimot utryddelseskampanjen som ble satt i gang av Raschs jaktlov i 1845, gjort både gjetingen, og villsauens antipredatoregenskaper, overflødige i store deler av landet.

184 Buer (2011) s. 24

185 Vatn, S., Hektoen, L., Nafstad, O., *Helse og velferd hos sau* (2008) s. 77.

186 Buer (2011) s. 93

187 Ibid s. 93

Mye tyder på at innføringen av de nye sauerasene i Norge rundt 1860–70, hadde blitt svært vanskelig, for ikke å si umulig, om rovviltbestanden ikke hadde blitt kraftig redusert som følge av *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* fra 1845. De nye sauerasene var godt tilpasset markedsøkonomien og en utmark med sterkt begrensede rovviltbestander, men de var mindre godt tilpasset en norsk natur med store rovviltbestander. En kontrafaktisk hypotese kan ytterligere underbygge dette: Hvis rovviltbestandene i Norge hadde vært like store som de var før utryddelseskampanjen ble satt i gang (altså betydelig større enn i dag, selv om tallene er usikre), og tunge, trege saueraser, med begrensede antipredatoregenskaper og en beiteadferd som ikke var tilpasset trusselen fra rovviltet, hadde blitt innført og/eller avlet frem, hvordan ville disse dyrene ha klart seg i den norske utmarka? Ville bøndene ha investert i slike saueraser? Og hvordan ville det gått for den tids unge gjetere (som hvis rovviltbestandene var like hadde måttet fortsette med gjetingen) å beskytte disse sauene fra rovdirene?

Den sterkt reduserte rovviltbestanden i Norge rundt 1860–1870, et direkte resultat av jaktloven fra 1845, var trolig en forutsetning for at det ble mulig å innføre og avle frem de nye, store sauerasene i denne perioden.

Sammendrag kapittel 8

Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt satte for alvor i gang den store rovviltkrigen i Norge. Skuddpremieordningene for bjørn, ulv, gaupe, jerv, kongeørn, havørn, hubro og hønsehauk ble avvirket på ulike tidspunkter på 1900-tallet. Selv om tap av leveområder, miljøgifter etc., er viktige årsaker til *dagens* trusler mot de nevnte rovviltartene, så var det jakt, nærmere bestemt den statsorganiserte utryddelseskampanjen som ble igangsatt med jaktloven av 1845, som har vært hovedårsaken til disse bestandenes generelle nedgang og nære utryddelse i Norge. Mange av dem er fortsatt truede. Med unntak av havørn og kongeørn, som nylig har blitt tatt av lista, er alle de nevnte artene i dag på *Norsk rødliste for arter*.

Fordi mange potensielt husdyrspisende rovviltarter var blitt borte rundt 1860–1870, forsvant også behovet for å gjete buskapene, i alle fall i samme grad som før. Raschs jaktlov hadde dermed bidratt til å avvikle den norske gjetetradisjonen. Fordi det i all hovedsak var barn som hadde fungert som gjetere, så var det mange i samtiden som var glade for dette.

Jaktloven fra 1845, nærmere bestemt utryddelseskampanjen som den satte i gang, og den sterkt

reduserte rovviltbestanden som denne resulterte i, gjorde det trolig også mulig å innføre, og avle frem, nye og større saueraser i Norge på slutten av 1800-tallet. Fordi de nye sauene var langt mer lønnsomme enn den tradisjonelle sauerasen, ble de raskt veldig populære. Dette førte til at *gammel norsk sau*, eller *villsau*, som i nærmere 6000 år hadde blitt tilpasset en norsk natur med store rovviltbestander, nesten ble utryddet.

Konklusjon

Denne oppgaven har omhandlet *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* fra 1845, og utredet noen sentrale aspekter ved dens bakgrunn, begrunnelser og konsekvenser.

Dagens rådende natursyn har blitt skissert som en kontrast, til natursynet i vitenskap og politikk i 1845, både for å klargjøre/eksplisere eget utgangspunkt som historisk situert fortolker, og for å klarere få fram det unike ved naturoppfatningen i begge epokene.

Konservator ved Universitetets zoologiske museum, Halvor Heyerdahl Rasch (1805–1883) skrev lovforslaget som skulle danne fundamentet for innføringen *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt*. Raschs lovforslag ble framsatt for Odelstinget den 13. juni 1845 og stortinget brukte sju dager i juni og juli på å behandle saken. Den 4. august 1845 ble loven sanksjonert. Den endelige loven hadde to hovedpunkter: 1) Innføringen av faste fredingstider for en rekke matviltarter, inkludert småvilt, samt at beveren skulle totalfredes i 10 år. 2) At bjørn, ulv, gaupe, jerv, havørn, kongeørn, hønsehauk og hubro skulle bli forsøkt utryddet ved hjelp av en skuddpremieordning. Under Stortingets saksbehandling oppsto det en del uenigheter. Dette førte til at enkelte aspekter ved Raschs lovforslag ble endret. For eksempel ble det bestemt at det skulle utbetales fellingsvederlag for også jerv og hønsehauk, noe Rasch hadde ment var unødvendig. I all hovedsak ble allikevel grunntrekkene ved lovforslaget videreført i den ferdige loven. At de nevnte rovviltartene var skadelige og unyttige dyr som burde utryddes, var en oppfatning som alle på stortinget, i følge de offentlige rettskildene, delte. Enkelte var derimot uenige om hvordan denne utryddelsen skulle foregå i praksis.

Utgangspunktet for Raschs lovforslag var at den eksisterende jaktlovgivningen i Norge i 1845 var svært mangelfull. Det eksisterte fredingsbestemmelser kun for elg, hjort og til en viss grad villrein. Alle andre arter kunne felles når som helst, og på hvilken måte som helst. Dette, som Rasch kaller den «fordærlige Jagtfriheden» i Norge, hadde ført til stor nedgang i landets matviltbestander, og var hovedbegrunnelsen hans for å innføre faste fredingstider for de vanligste matviltartene. Rasch ga tre hovedbegrunnelser for hvorfor han mente rovviltet burde utryddes. At rovviltet forsvant ville for det første virke positivt inn på matviltbestandene. For det andre ville selve utryddelsesprosessen utgjøre en utmerket våpen og soldattrening for befolkningen i fredstid. For det tredje – og det som han anså for å være den viktigste begrunnelsen - ville utryddelsen av disse åtte artene få slutt på de økonomiske tapene som rovviltet hvert år påførte landets husdyrnæring.

Det skjedde en rekke omfattende endringer i det norske samfunnet på midten av 1800-tallet, som kan bidra til å forklare hvorfor Rasch og Stortinget anså utryddelsen av rovviltet for å være en god idé. For det første hadde folketallet i Norge økt dramatisk. Mellom 1815 og 1875 ble antallet nordmenn mer enn fordoblet. For de politiske myndighetene var det et viktig mål å få igangsatt en effektiv og rasjonell forvaltning av naturressursene, for å opprettholde eller øke omsetningen for den voksende befolkningen. De omfattende endringene det norske jordbruket gjennomgikk på 1800-tallet, hadde sin begynnelse nettopp i 1840-årene. Et de mest sentrale aspektene ved denne endringsprosessen var at bondeøkonomien ble integrert i moderne markedsøkonomi. Dette resulterte blant annet i et økende fokus på produksjon av kjøtt, melk og ull. Jordbruksstatistikken 1871–1875 kan, i følge Sjøbye (2004), langt på vei forklare hvorfor *Lov om Udrydding af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført akkurat i 1840-årene. Denne statistikken viser at mengden husdyr i utmarka hadde økt- og økte betraktelig i perioden loven ble innført. Antallet geit, storfe og sau gikk fra 1,85 millioner i 1835, til 2,90 millioner i 1855. Økningen i antall husdyr - som var en viktig side ved omleggingen av det norske jordbruket fra naturallusholdning og selvforsyning, over mot penge- og markedsøkonomi - kunne bare skje ved at beiteområdene ble utvidet. Fordi hjemmebeitene ble forbeholdt melkekyrner, måtte den stadig større mengden sau, geit og ungdyr i landet, nå langt ut i utmarka på beite. Men, i utmarka var det på den tiden en stor rovviltbestand. På grunn av kildesituasjonen er det vanskelig å si noe nøyaktig om hvor stor disse bestandene var, men antallet var helt klart langt større enn i dag. Den mangelfulle jaktlovgivningen hadde – i kombinasjon med nye og mer effektive rifler - ført til at viltbestandene i Norge var blitt sterkt overbeskattet. Denne overbeskatningen av viltbestandene, hadde også ført til at det var blitt mindre ville byttedyr igjen til rovviltet. Dette førte trolig til et ytterligere rovviltpress på den stadig større mengden husdyr som i denne perioden ble ført i utmarka på beite. Rovviltet utgjorde utvilsomt en utfordring for den voksende husdyrnæringen på midten av 1800-tallet.

I dag, i motsetning til i 1845, kan vitenskap og religion ansees som to ulike størrelser. Da *Lov om Udryddelse af Rovdyr og om Freding af Andet Vildt* ble innført, var de derimot i stor grad overlappende. Den såkalte herredømmeholdningen til naturen, var utbredt i vitenskapene i hele den europeiske kultursfæren. Grunntrekkene ved dette natursynet var et utpreget antroposentrisk nytte- og formålsperspektiv på naturens sammenhenger. En spesiell tolkning av bibelens ulike og ofte motstridende oppfatninger av naturen, som i slutten av middelalderen ble det rådende natursynet i teologi og filosofi, hadde ført til en oppfatning om at mennesket var noe vesensforskjellig og opphøyet i forhold til naturen, og at mennesket hadde en rett og en plikt til å omforme naturen som det selv så best. Denne oppfatningen dominerte fortsatt vitenskapsgrenene som gikk under

fellesbetegnelsen *naturhistorien* på midten av 1800-tallet. Mennesket ble derfor i denne perioden – i europeisk vitenskap og politikk - gjennomgående sett på som den eneste skapningen på jorda som hadde egenverdi og som selve årsaken til at alt annet eksisterte. Denne ideologien ga en *moralisk* tillatelse til å utrydde dyr, som man oppfattet som skadelige eller unyttige. Den store rovviltkrigen var en inngripen i, og en omforming av naturen, som både i tidligere og senere tider, og/eller i flere andre kulturer, ville vært helt utenkelig.

I vet vi at mennesket er en del av naturen. Vi har i likhet med alle andre arter utviklet oss igjennom naturlig seleksjon. I 1845 var den rådende oppfatningen i europeisk vitenskap og politikk, at mennesket var noe *vesensforskjellig* fra den øvrige naturen, noe helt annet. Verden ble oppfattet som å være skapt for menneskets skyld alene, og mennesket ble derfor også sett på som den eneste skapningen på jorda som hadde *egenverdi*. Også i dag vil de fleste mene at folk har større verdi enn dyr. Eller planter for den saks skyld. Dette er naturlig og har resultert i gode saker som for eksempel FNs menneskerettigheter. Fra et *biologisk* perspektiv er det derimot vanskelig å differansiere mellom ulike arters verdi. Alle arter er viktige i det store samspillet i naturen. Hvis ikke trær og planter lager oksygen så kan ikke mennesker og dyr puste, hvis ikke insektene pollinerer visse planter så kan ikke de formere seg etc., og hvis ikke variasjonen i planetens liv beskyttes, så kan dette få store negative konsekvenser for både mennesket og resten av naturen. Dette vet vi i dag. Humanisme og menneskerettigheter står på ingen måte heller i noe motsetningsforhold til bevaringen av naturen og det biologiske mangfoldet. Tvert i mot. Fordi mennesket er en del av naturen er det å skade naturen, det samme som å skade mennesket. Naturvern er derfor også menneskevern. I 1845 var derimot oppfatningen om menneskets slektskap med naturen, dyr og planter, noe som i stor grad var forbeholdt ulike urfolksgrupper, og noe nærmest blasfemisk for mange europeere. I dag er dette forholdet en vitenskapelig kjensgjerning. I dag anses også beskyttelsen av planetens arts mangfold som svært viktig av den norske statskirken. De begrunner miljøengasjementet sitt ut i fra den kristne forvaltertanken.

Ny kunnskap om bytteeternes rolle i økosystemene har fjernet de *faglige* begrunnelsene for å utrydde rovviltet. I 1845 kunne rovviltutryddelsen derimot fortsatt vitenskapelig begrunnes. Zoologen Rasch så på de nevnte artene som unyttige og skadelige skapninger, som var destruktive for omgivelsene. I dag vet vi på den ene siden at bytteeterne har en viktig *instrumentell* rolle i økosystemet. På en annen side vil mange viltforskere i dag mene, at disse artene også har en *egenverdi* – kun fordi de er unike levende dyre- og fuglearter på planeten og i den norske naturen – og at denne verdien er uavhengig av deres nytte. I 1845 hadde naturhistorikerne verken den samme

kunnskapen, om økosystemer og samspillet i naturen, eller de samme *holdningene* som i dag. På bakgrunn av denne kunnskapsmangelen, samt det nevnte antroposentriske nytte- og formålsperspektivet på naturens sammenhenger, anså zoologen Rasch seg - som en «tænkende Statsborger» - ikke bare *berettiget* til å uttrykke disse dyreartene, men også *forpliktet* til dette. Alt tyder på at stortingsmennene som vedtok lovforslaget hans, delte Raschs natursyn og holdninger til rovvilt.

Jaktloven og den påfølgende rovviltkrigen førte til at bjørn, ulv, gaupe, jerv, kongeørn, havørn, hønsehauk og hubro nesten ble utryddet, og til at mange av dem fortsatt er truede i dag. Med unntak av havørn og kongeørn, som ble tatt av lista i henholdsvis 2007 og 1010, så er alle de nevnte artene i dag på *Norsk rødliste for arter*, eller *Rødlista*. Selv om også andre årsaker har bidratt til disse artenes tilbakegang, så er det den statlige utryddelseskampanjen som har vært den viktigste enkeltfaktoren. Fordi flere av de store rovviltartene forsvant i store deler av landet, fra og med ca. 1860–1870, så ble også den tidligere gjetingen av husdyr i Norge overflødig, eller i alle fall mye mindre viktig enn tidligere. Man kan si at den gamle norske gjetertradisjonen forsvant sammen med rovviltet. Men, fordi det i all hovedsak hadde vært barn som hadde fungert som gjeterer, så var det mange i samtida som var glade for at denne tradisjonen ble avviklet. Som følge av at det stort sett heller ikke lengre var nødvendig med såkalte «antipredatoregenskaper», i sauerasene i Norge, ble det etter hvert også mulig å innføre og avle frem flere av de nye, større sauerasene, som for alvor begynte å bli populære fra omtrent 1860. Disse nye og større sauene produserte mer kjøtt enn den gamle norske sauerasen, som inntil da hadde vært nærmest enerådende i landet, samt en annen type ull, som var bedre egnet til bruk i ullindustrien som vokste frem i samme periode. Det var derfor langt mer økonomisk innbringende for bøndene å drive med de nye sauerasene. Som en følge av dette ble den gammelnorske sauen, i dag ofte kalt villsau, nesten utryddet. Denne hadde i gjennom ca. 6000 år blitt tilpasset den norske naturen og rovviltet. Iherdig avlsarbeid på 1900-tallet var det som berget denne rasen, som i dag blir stadig mer populær blant husdyreiere.

Etterord

Den vanligste måten å drive med sau på i dag - utmarksbeite med begrenset tilsyn – er altså ikke en spesielt gammel, tradisjonell form for dyrehold i Norge. Den ble utviklet i siste del av 1800-tallet, en periode hvor rovviltet nesten var forsvunnet som følge av en statsfinansiert utryddelseskampanje. Saueholdet ble tilpasset deretter og har følgelig fått problemer ettersom rovviltet nå har begynt å komme tilbake. Dette er et historisk perspektiv som i stor grad er fraværende i dagens rovdyrdebatt. Som følge av at natursynet og holdningene til rovvilt har endret seg, både her til lands og i den øvrige verden, har Norge, gjennom nasjonale og internasjonale lover og avtaler, forpliktet seg til å ta vare på bærekraftige bestander av en rekke potensielt husdyrspisende rovviltarter. Derfor kommer det etter all sannsynlighet også til å være store rovdyr i den norske naturen i fremtiden. I denne sammenhengen er det åpenbart at den nevnte måten å drive med sau på i Norge, har møtt- og vil møte problemer i fremtiden. Nå er det derimot mye som skjer i husdyrnæringen og man forsøker ulike metoder for å beskytte buskapene. Det er trolig heller ikke så enkelt at alle bare kan begynne med gjeting og villsau igjen. I alle fall ikke i følge Buer (2011):

Nokon trur at den gammalnorske sauen kan erstatte moderne sau i rovdyrutsette område. Det er diverre ikkje så enkelt. Den gammalnorske sauen produserer berre prosentlar av det moderne sau gjer, dessutan trivst han ikkje med å stå inne vinterstid. Den gammalnorske sauen høyrer det snøfrie kystlandskapet til. Dessutan ville nok rovdyra snart lære seg å ta lettbeint gammalnorsk sau etter kvart som late langhalar vart borte

Samtidig «gror Norge igjen» som følge av mindre beitedyr i mange områder. Dette har - i tillegg til mange andre negative effekter - også ført til tap av biologisk mangfold da mange ulike arter er tilpasset kulturlandskapet. Dyr på beite er uten tvil positivt på mange vis, både for mennesker og dyr. Hvordan vi i Norge skal få til å bevare *både* bærekraftige bestander av store rovdyr, *og* en bærekraftig husdyrnæring, er en utfordring for fremtiden.

Litteraturliste

- American Institute of Biological Sciences (2012) *The Sixth Extinction*, <http://www.actionbioscience.org/newfrontiers/eldredge2.html> (16.05.12)
- Ariadne (2012) Kunnskapsbase for kulturfagene ved universitetet i Oslo, <http://www.intermedia.uio.no/ariadne/idehistorie/idehistoriske-epoker/1800-tallet/romantikken-1770-1830> (16.05.2012)
- Ariansen, Per (1992) *Miljøfilosofi. En innføring*.
- Artsdatabanken, Nasjonal kunnskapskilde for biologisk mangfold (2011) <http://www.artsdatabanken.no/Article.aspx?m=273&amid=8288>. (16.05. 2012)
- Berntsen, Bredo (1994) *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*.
- Bliksrud, Hestmark og Rasmussen (2002), *Norsk idéhistorie. Vitenskapens utfordringer 1850-1920*.
- Brainerd, Bakka, Swenson og Brunberg (2006) *Jakt på bjørn i Norge*, utgitt av Norges Jeger- og Fiskerforbund i samarbeid med Norsk institutt for naturforskning (NINA) og direktoratet for naturforvaltning.
- Buer, Hilde (2011) *Villsauboka*.
- Chadwick, Douglas H. (2010) *Ulvekrigen*, National Geographic Norge, utgave nr. 3, 2010.
- Direktoratet for naturforvaltning (2010) Naturindeks for Norge 2010. <http://www.dirnat.no/attachment.ap?id=1622> (16.05.12)
- Direktoratet for naturforvaltning (2011) <http://www.dirnat.no/content.ap?thisId=500037734> (16.05.12)
- Direktoratet for naturforvaltning (2009) utredning 2009-4, *Moderne hjorteviltforvaltning med ny virkemiddelbruk mot 2015*. <http://www.dirnat.no/content/569/Moderne-hjorteviltforvaltning-med-ny-virkemiddelbruk-mot-2015> (16.05.12)
- Frønes, Ivar og Kjølrsrud, Lise (2011) *Det norske samfunn*, 6. utgave. Felles uttalelse fra preses for Bispemøtet, biskop Olav Skjevesland og generalsekretær Olav Fykse Tveit i Mellomkirkelig råd for Den norske kirke (2007). <http://kirken.no/?event=doLink&famID=6895> (16.05.12)
- Gadamer, Hans-Georg (1953) «Sannhet i humanvitenskapene», fra *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*, oversatt av Jordheim, Helge (2003).

- Gjerdåker, Brynjulv (2002) *Norges landbrukshistorie 1814- 1920. Kontinuitet og modernitet.*
- Greer, Lewis (2005) *A Brief History of the Western World*, niende opplag.
- Gundersen, Vegard & Kraabøl, Morten (2012) *A review of historical management arguments for Northern Goshawk *Accipiter gentilis* proposed by Norwegian hunters, scientists and conservationists*, *Ornis Norvegica* (2012) 35: 1-15.
- Haugaland villsaulag (2011) «*Villsauens*» opprinnelse, utseende og størrelse, et sammendrag av artikler skrevet av Arne Bu, fylkesagronom i Hordaland og statskonsulent Jon Sæland – skrevet i 1954 og 1919. http://www.haugalandvillsaulag.no/nyheter/_Villsauens_:21 (16.05.12)
- Hegge, Hjalmar (1993) *Mennesket og naturen, Naturforståelsen gjennom tidene – med særlig henblikk på vår tids miljøkrise.*
- Hohle, P. & Lykke, J. (1993) *Elg og elgjakt i Norge*, 2. utgave.
- Homlebekk, Olav, Klægstad, Narve (2005) «Bent Jonsen- en bjørneskytter på Vestby», *Skotselv før i tida*, årgang 10.
- *Høvding Seattle. Vi er en del av jorden. Den vakreste talen om det vakreste vi har.* Oversatt av Terje Myklebust, Ex Libris Forlag (1991).
- Jensen, Ole (1976) *I vækstens vold, økologi og religion.*
- Kjeldstadli, Knut (1988) «Nytten av å sammenlikne», i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 5.
- Kjeldstadli, Knut (1999) *Fortida er ikke hva den engang var.*
- Kolstad, Hans (2007) *Besinnelse. Naturfilosofiske essays.*
- Kolstad, Anne og Øien, Ingar Jostein (2012) *Skuddpremie på fugler- et gufs fra fortida*, <http://www.birdlife.no/naturforvaltning/nyheter/?id=953> (16.05.12)
- Krange, O., Tangeland, T., og Skogen, K., (2011) *Bestandsmål for store rovdyr. Hva mener folk om bestandsmål og om hvem som skal bestemme i rovviltforvaltningen?* NINA Rapport 657, <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2011/657.pdf/> (16.05.12)
- Krogh, Thomas (2000) *Historie, forståelse og fortolkning. De historisk-filosofiske fags fremvekst og arbeidsmåter*, 3. utgave, Oslo.
- Kjos-Hansen, Odd (1983) *Utviklingen av norsk viltlovgivning*, Stavanger museums årbok, Årgang 93.
- Lem, Steinar (2005) «En faen fra Øst-Europa» *Folkevett. Magasin for miljø, rettferdig fordeling og livskvalitet*, utgis av Fremtiden i våre hender, 26. årgang, nr. 6, s. 18-19.
- Linné online (2012) *Linnés natursyn*, Uppsala universitet. <http://www.linnaeus.uu.se/online/ide/natursyn.html> (16.05.2012)
- Lovejoy, Arthur O. (1936) *The great chain of being. A study of the history of an idea.*

- Lundh, Lisa (1956) *Mitt skattkammer*, bind 7.
- Lunden, Kåre (2002) *Norges landbrukshistorie 1350- 1814. Frå svartedauden til 17. mai.*
- Miljøstatus.no (2012) Bjørn: <http://www.miljostatus.no/no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Bjorn/>
(16.05.12)
- Miljøstatus.no (2011) Gaupe: <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Gaupe/>
(16.05.2012)
- Miljøstatus.no (2011) Jerv: <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Jerv/>
(16.05.2012)
- Miljøstatus.no (2011) Ulv: <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Ulv/>
(16.05.2012)
- Miljøstatus.no (2011) Havørn: <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Havorn/>
(16.05.2012)
- Miljøstatus.no (2011) Kongeørn <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Rovdyr-og-rovfugler/Kongeorn/>
(16.05.2012)
- Norsk sau og geit (2011) http://www.nsg.no/saueraser-i-norge/category719.html#Norsk_kvite_sau
(16.05.12)
- Norsk rødliste for arter (2010) Artsdatabanken. Nasjonal kunnskapskilde for biologisk mangfold (2012) <http://www.artsdatabanken.no/Article.aspx?m=273&amid=8288> (26.05.12)
- Palmer R.R., Colton J., Kramer L. (2002) *A History of the Modern World*, ninth edition.
- Pryser, Tore (1999) *Norsk historie 1814-1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn.*
- Rasch, Halvor Heyerdahl (1845) *Jagten i Norge, indeholdende en Skildring af dens nuværende Tilstand, samt Motiver og Forslag til Lovbestemmelser sigtende til at fremme dens hensigtsmæssige Udøvelse.*
- Rovviltportalen.no (2012) Regelverket <http://www.rovviltportalen.no/content/1531/Regelverket>
(16.05.12)
- Schjerup Hansen, Jens (1989) *Natursyn og planlægning, SBI-byplanlægning 58*, Statens byggeforskningsinstitut.
- Schwartz, Swenson, Miller (2003) *Large Carnivores, Moose, and Humans: a changing Paradigm*

of *Predator management in the 21st Century*, Alces Vol. 39.

- Scocpol, Theda & Somers, Margaret (1980) «The uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry» i *Comparative Studies in Society and History*, vol. 22.
- Skavhaug, Svein (1996) *Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltningen i Norge*, utgiver: Direktoratet for naturforvaltning (2005).
- Steen, Johan B. (1989) *Ryper. Rypeliv og rypejakt*.
- Stigen, Anfinn (1983) *Tenkningens historie*, Bind 1.
- Store Norske Leksikon (2011) *Totemisme* <http://www.snl.no/totemisme> (16.05.12)
- Store Norske Leksikon (2011) *Halvor Rasch*- utdypning, http://snl.no/nbl_biografi/Halvor_Rasch/utdypning (16.05.2012)
- Store Norske Leksikon (2012) *Galileo Galilei* http://snl.no/Galileo_Galilei (16.05.2012)
- Store Norske Leksikon (2012) *Descartes* http://snl.no/Ren%C3%A9_Descartes (16.05.2012)
- Store Norske Leksikon (2012) *Bevergjel* <http://www.snl.no/bevergjel> (16.05.2012)
- Store Norske Leksikon (2012) *J. S. Welhaven* http://snl.no/nbl_biografi/Johan_Sebastian_Welhaven/utdypning (16.05.12)
- Sjøbye, Espen (2000) *Barnearbeid i industrien 1870-1914*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/histstat/artikler/art-2000-09-13-01.html> (16.05.12)
- Sjøbye, Espen (2004) *Rovdyrstatistikk 1846-2004. Fra skuddpremier til fredning og irregulær avgang*, Statistisk sentralbyrå, http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/artikler/art-2000-10-18-01.html (16.05.12)
- Tangeland, Skogen, Krange (2010) *Om rovdyr på landet og i byen. Den urban-rurale dimensjonen i de norske rovviltkonfliktene*, NINA Rapport 650. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/20002001/stmeld-nr-42-2000-2001-/2.html?id=325151> (16.05.12)
- The wolves and moose of Isle Royale (2011) <http://www.isleroyalewolf.org/> (16.05.2012)
- United Nations Environment Programme (2011) http://www.unep.org/iyb/about_iyb.asp#biodiv (16.05.12)
- Vatn, S., Hektoen, L., Nafstad, O. (2008) *Helse og velferd hos sau*
- Witoszek, Nina (1998) *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*.

Lover, regjeringsvedtak og stortingsforhandlinger

- *Lov om jakt og fangst av vilt* (viltloven). <http://www.lovdatab.no/all/hl-19810529-038.html>

(16.05.12)

- *Lov om forvaltning av naturens mangfold* (naturmangfoldloven). <http://www.lovdatab.no/all/hl-20090619-100.html> (16.05.12)

- Regjeringen.no (2012) *Vedtak nr. 687*, 17. juni 2011.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-4-20112012/2.html?id=659530> (16.05.12)

- *Love, Anordninger, Kundgjørrelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, i tidsfølgende Orden og udtogsviis samlede og udgivne af Christian Bull. 11te Bind, indeholdende Aarene 1844, 1845 og 1846, med hosføiede Registre*, Christiania (1847). (Stortingsbiblioteket i Oslo)

- *Kong Christian den femtes Norske Lov af 15de April 1687*. Utgitt av Otto Mejlænder, Christiania, (1883). (Universitetsbiblioteket i Tromsø)

- *Storthings-Efterretninger 1836-1854 udgivne efter offentlig Foranstaltning* (1893), 2 det Bind indeholdende Forhandlingerne paa tiende ordentlige Storting 1842 og ellefte ordentlige Storting 1845, Christiania. (Universitetsbiblioteket i Tromsø)

- *Kongeriket Norges ellefte ordentlige Stortings Protocoller og Indstillinger for Aaret 1845. Anden Deel indeholdende Forhandlingene i Maanedene Juni og Juli*. (1845). (Universitetsbiblioteket i Tromsø)